

Fig. 1. Lemvig set fra øst. Udsnit aflitografi efter maleri af J. Gjørup o. 1857. - *Lemvig von Osten. Ausschnitt einer Lithographie nach Gemälde von J. Gjørup, um 1857.*

LEMVIG KIRKE

NOTER s. 407. DEUTSCHES RESÜMEE S. 413

Historisk indledning. Byen har navn efter sin beliggenhed i vigen ved Lem, Lem Vig,¹ der skærer sig ind i landet fra Nissum Bredning. Vigen er den vandfyldte nordlige del af en tunneldal fra istiden, der fortsætter syd for byen og danner den lille Lemvig Sø. Byen er smukt beliggende, omgivet af banker. På højdedraget bag de østre har man i romansk tid rejst en kirke i Nørlem. Den senere købstad, Lemvig, er lejret herunder på vigens forstrand, der udgør en art tange mellem søen og fjorden. Bebyggelsen optræder første gang i skriftlige kilder 1234 og 1237, da den i kongebreve sammen med Varde betegnes som en

'flække' (»oppidum«).² Arkæologiske udgravninger i bykernen i 1980'erne har vist, at de middelalderlige kulturlag næppe heller rækker længere tilbage.³

Det lille bysamfund i bunden af den beskyttede vig har ernæret sig ved fiskeri og handel.⁴ Arent Berntsen mente 1650, at Lemvig var »en meget gammel Kiøbsted«.⁵ Men det er uvist, hvornår den fik købstadsrettigheder, idet dokumenterne er gået tabt. De ældst kendte privilegier er udstedt 1545. Formentlig har stedet faet købstadsstatus engang i 1200'ernes sidste halvdel, senest o. 1300, da der blev fremstillet et segl-stempel med indskriften »Sigillum senatorum de

Leemvvig« (byrådernes signet i Lemvig).⁶ 1479 (eller kort tid før) brændte rådhuset.⁷ 1499 kendes en borgmester, Per Smed, ved navn.⁸

Det fremgår af den stående kirkes romanske kerne, at Lemvig har haft egen kirke i hvert fald siden første del af 1200'erne. I kirkelisten i håndskriftet Ribe OIdemoder, fra o. 1350, er »Læmwik« anført med en afgift på kun 1 skilling sølv, det mindste beløb, der blev betalt af Skodborg herreds i alt 16 kirker, mens Nørlem kirke betalte 4 skilling.⁹ Lemvig kirkes lave afgift kan forklares ved, at den var anlagt som kapel inden for Nørlem sogn og velsagtens en tid har været annekts til Nørlem kirke.

En præst, 'Hr. Christen i Lemvig', nævnes i et dokument 1454.¹⁰ Endnu en præst, Christen Olufsen, nævnt 1492,¹¹ var tillige biskoppens official.¹² Om ham siges det udtrykkeligt, at han var sognepræst i Lemvig. Byen var altså på det tidspunkt, og sandsynligvis et stykke tid før, hovedsogn, formentlig med Nørlem som annekts, sådan som det var tilfældet i tiden efter reformationen.

Byen, der ved folketællingen 1801 kun havde 375 indbyggere, var i middelalderen tilsvarende beskedden. Den havde ingen klostre og fik aldrig mere end den ene kirke, der dog i senmiddelalderen blev udbygget med langhuskor og korsarme. Et *Helligkors* *†kapel* øst for Lemvig Å omtales i et skøde 1507.¹³ Ved besigtigelse af jorderne i nærheden af kapellet 1604 - i forbindelse med en retssag - fandtes der endnu teglstenrester af denne bygning.¹⁴

Ifølge præsteindberetningen til Ole Worm 1638 blev kirken tidligere kaldt *Sankt Nikolaj kirke*,¹⁵ men ifølge Resen¹⁶ og Danske Atlas¹⁷ var den viet *Vor Frue* - det navn, der stadig bruges.

†*Alter*. Sognepræst Lauritz Barck fik 1567 brev på et vikarie til *Vor Frue alter* i kirken, som var ledigt efter Christen Kort.¹⁸ Et jordstykke, 'Vor Frue jord', der lå øst for byen og formodentlig tilhørte samme alterstiftelse, omtales i ovennævnte skøde 1507.

Kirkens tårns spir blev ødelagt ved en lynbrand 18. maj 1683. Efter en omfattende bybrand 27. juni 1684¹⁹ (mindet i klokkeindskrift 1686), der også ødelagde dele af kirken, men dog sparede inventaret, blev det pålagt hvert sogn og hver købstad i stiftet at yde hjælp til kirkens genopbygning.²⁰

Gudstjenesteskikke. Vedr. morgen- og aften gudstjenester, se †latinskole (s. 336). I 1700'erne holdtes særlige tjenester aftenen før jul, nytår og helligtrekonger. Ved disse lejligheder tændtes ved tussmørkets frembrud lys i kronerne, og der blev ringet med klokkerne for at 'elskere af korsangen' kunne indfinde sig. Efter orgelspil og salmesang oplæste degnen Guds ord fra kirkegulvet.²¹

Annektsforhold. Heldum er siden 1968 annekts til Lemvig. Nørlem var annekts senest fra reformationstiden, men blev 1990 udskilt som eget pastorat.

Kirkens løgkuplede spir, fra 1934, er et gennemgående motiv i tegneserien »Livets gang i Lidenlund«, bragt i dagbladet Politiken 1953-94. Her gav tegneren Henning Gantriis med et kærligt glimt i øjet sine kommentarer til dansk provinsliv.

BELIGGENHED OG †KIRKEGÅRD

Kirken, der er orienteret øst-vest, er opført midt i den lille, lavtliggende by, mindre end 150 m fra havnen. Kirkepladsen, i dag Torvet, ligger kun 2,8 m over havet, men lå tidligere endnu lavere. Pladsen tjente indtil 1807 som byens kirkegård, og frem til det tidspunkt hævdede terrænet sig så stærkt rundt om kirken, at gulvet kom til at ligge tre-fire trin under jordoverfladen og kunne oversvømmes ved tøbrud. Under 'den stærke tøj' i januar 1789 stod der således over en kvart alen vand på kirkegulvet, som det tog en mand en hel dag at bære ud igen.²² Det var denne misere, der 1933 førte til kirkens ombygning og hævning af kirkegulvet.

†KIRKEGÅRDEN INDTIL 1807. Indtil anlæggelsen af den nuværende kirkegård på Vesterbjerg (s. 423) udgjorde området omkring kirken byens begravelsesplads. Denne knyttede sig umiddelbart til torvet med rådhuset mod nord og til skolen (indtil 1740 latinskole) mod sydøst. Byens borgere og skolebørn skød ofte genvej hen over kirkegården, og den var - trods gravene - så trafikeret, at kirkeværgen 1746 lod nogle af portene aflåse.

Den indhegnede og indviede begravelsesplads var i 16-1700'erne et firkantet område, omgivet af gader og stræder. Kirkegården var formodentlig lige så gammel som kirken selv og kan meget vel afspejle den middelalderlige form. Gengivelserne i Resens Atlas o. 1677 (fig. 2) og i Danske Atlas 1768 (fig. 3) viser et rektangulært areal, længst i retningen øst-vest; men her er der formodentlig tale om en fortegning, og Vejdirektoratets kort 1797,²³ der er den første 'videnskabelige' opmåling af byen, viser da også en nærmest kvadratisk kirkegård, kun med en lidt kortere nordside. Ifølge samme kort stødte kirken helt frem til vestre dige, så der på selve kirkegården knap var passage vest om tårnet.

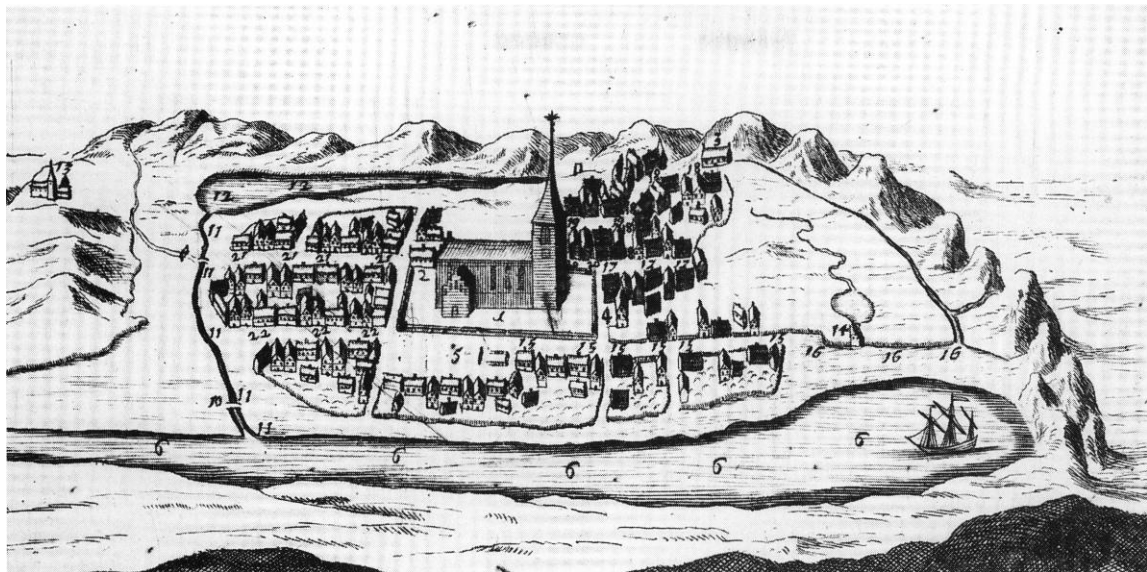

Fig. 2. Prospekt af Lemvig set fra nord. Efter Resens Atlas o. 1677. - *Prospekt von Lemvig von Norden aus. Nach Resens Atlas, um 1611.*

Hegnet bestod af kampestensdiger, hvor man ellers - som ved andre købstadskirker - ville forvente teglstensmure. Dette landlige (vestjyske) træk havde kirkegården fælles med omegnens landsbykirker og med købstadskirkerne i Varde og Holstebro. Digerne nævnes jævnlige i kirkens regnskaber, første gang 1589, idet stene til stadighed måtte lægges op. En murermeister betaltes således 1593 for syv dages arbejde med at 'oplægge den østre side af kirkediget', hvortil der gik 32 læs kampesten. 1603 hentes nogle af stenene »østen Aae«; 1613 var der udgifter (til sten, kost og arbejds løn) for at nyopsætte den vestre side af kirkegårdsdiget og for at 'forfærdige' østre og søndre side. Igen 1644 var digerne 'nederskreden' og måtte repareres; det skete 'i den onde ufreds tid' (Torstenssonfejden). 1789 var digerne 'for det meste ruinerede og nedfaldne', hvorfor arbejdet med en nyopsætning 'i lige linje med stetterne' (indgangene, se ndf.) blev udbudt i offentlig licitation. Denne blev vundet af Lars Thøer, og efter at han havde afsluttet arbejdet, blev tiloversblevne kampesten solgt på auktion.²⁴

Indgange. Der var adgang til kirkegården gennem fire (fra 1773 fem, se ndf.) porte og låger, i

almindelighed betegnet som 'stetter' - et udtryk, der kan dække over både indgangen som helhed og mere specifikt over de murede piller, som omgav den. Indgangene var placeret i kirkegårdens hjørner og er derfor ofte betegnet som hhv. 'nordøstre stette',²⁵ 'sydøstre', 'sydvestre' osv.²⁶, til andre tider blot som østre, søndre, vestre og nordre stette. Placeringen i kirkegårdens hjørner fremgår af prospektet i Resens Atlas o. 1677 (fig. 2),²⁷ og bekræftes af en lille skitse af kirkegården, bilagt regnskabet 1807. Da udtrykkene 'port' og 'stette' bruges i flæng, er det ikke muligt at afgøre, hvilke indgange der var beregnet for kørende trafik, og hvilke der blot var ganglåger. Udtrykket 'østre skoledør' 1690²⁸ kan muligvis referere til drengenes indgang i det sydøstre hjørne, hvis der da ikke er tale om en dør i selve skolehuset (se ndf.).

Indgangene har naturligt nok ændret udseende flere gange i løbet af de mere end to århundreder, de kan følges i kirkens regnskaber. Stetterne var i begyndelsen af 1600'erne tilsyneladende kun tækket med træ, indtil det 1647 anføres, at alle fire blev belagt med bly.²⁴ Man får indtryk af konstruktionen i forbindelse med omtalen af bybranden 1684, da tre indgange

blev ødelagt. De murede piller havde da en tømret overdækning ('overrejsning'), belagt med bly, som blev nytækket to år senere af Severin Saustrup.²⁸

1773 muredes to piller til en femte indgang i vestdiget lige ud for en nyetableret dør i kirkens vestende. Snedker Zinders Nielsen Machholm leverede udskårne 'knapper' til de nye piller, som var forsynet med årstal.²²

Indgangene lukkedes med fløje af træ (i flæng benævnt døre, stakitværk og porte). Portene blev tjæret 1747, for at 'de ikke skulle rådne eller sprække af solen',²² mens to nye døre 1758 fik rød maling.²⁴ For at holde de fritløbende svin ude fra kirkegården lå der i bunden af indgangene smedede jernriste, *kirkeriste*, i træammer over en jordgrube. Ristene, der omtales første gang 1589, har formodentlig været fast udstyr siden middelalderen. 1603 blev der udført en stor rist til søndre stette, og 1613 indkøbtes en rist i Lybæk (»thil Lybeck«), vistnok til nordvestre indgang. Eskild smed betales 1646 'for at smede riste ud i alle fire stetter'.²⁴

Det var dog ikke altid lige let at holde dyrene ude. Portene blev 1731 fornyet i alle fire stetter, for selv om det var 'adviseret både i kirken og på tinget, at svin og kvæg måtte holdes derfra', så man dog 'ideligt de dødes grave omkasted'. 15 år senere, i 1746, var træet 'forrhådet', jernet 'forrustet' og kirkegården igen blevet 'en fri fællig for kvæg og svin'. Både fra prædikestolen og på tinge blev indskærpet, 'at folk ville (skulle) lukke døren efter sig, når de gik igennem, og at de ville fare skikkelig med døren'. Men lige meget hjalp det; dyrene både 'borttrådte' og omrodede gravene. Kirkeværgen lod sætte lås på tre afdørene, som kun blev åbnet ved 'skrifte og prædiketider'. Til gengæld var der fri adgang gennem den fjerde stette, som blev forsynet med en rist, bestående af 27 jernstænger og 196 ringe i en egetræsramme. Denne indgang var beregnet til besøg i kirken på 'ekstraordinære tider' eller på kirkegården 'for at forfærdige de dødes grave'.²²

I de sidste år inden nedlæggelsen 1807 blev også standspersoner begravet på kirkegården i stedet for i kirkegulvet (jfr. s. 394), 1793 således

sognepræst Søren Haar.^{2y} - For at hindre sammenstyrtning ved jordfæstelse indkøbte man 1749 fire fjæle til 'at lægge om gravene', når ligene skulle nedsættes.²²

†*Solur*. På kirkegården var opstillet et solur af træ, nævnt første gang 1648, da der købtes egetræ og søm til en 'solskive'.³⁰ 1724 betales 'Friderich snedker for at tilhugge og nedsætte en ny pæl på kirkegården til solskiven'.²² Den blev repareret 1735,²² og 1760 betales en snedker for at forarbejde og male to 'solskivestager' og for 'lister, søm og visere i den opsatte skive'.³¹ Pælen med solskiven blev fornyet igen 1794 (snedker Zinders Machholm) og 1818.²² Se også †tårnur (s. 390).

†*Bygninger omkring kirkegården*. Myndighederne så helst, at de tilgrænsende grunde var bebygget. Kongen bekræftede således 1542 borgeren Mats Pedersens ret til 'en øde jord norden næst op til sognekirken', men pålagde ham samtidig at forbedre grunden med 'en god købstadsbygning'.³²

Torvet lå i ældre tid som en åben plads nord for kirkegårdens østre halvdel (i dag hjørnet af Torvet og Weibelsgade). Her er det afsat på Resens prospekt (fig. 2), mens rådhuset lå vest for kirken. 1750 blev Skodborg herredsting henlagt til Lemvig, og 1755 opførtes et nyt og større rådhus midt på denne plads nord for kirken (jfr. fig. 3).

†*Latinskole*. Fra reformationstiden til 1740 lå byens lille latinskole³³ ved kirkegårdens sydøstre hjørne, hvor i dag Torvet og Vasen mødes. Efter latinskolens nedlæggelse benyttedes bygningerne indtil 1857 som 'dansk' skole og rummede tillige beboelse for bl.a. klokkeren. - Skoleembedet blev ved en fundats 1542³⁴ aflønnet med kongetienden af Nørlem sogn og 1586³⁵ forbedret med samme tiende af Lomborg og Fjaltring, for 'at embedet bedre kunne blive besat med duelige og lærde personer'. Skolemeesteren (rektor), der stod under biskoppens og sognepræstens tilsyn, skulle holde froprædiken hver søn- og helligdag. Denne pligt blev præciseret i en aftale 1589³⁶ mellem byrådet og rektor Christen Sørensen, hvor det tillige fastsloges, at kirkeværgerne skulle vedligeholde skolen og

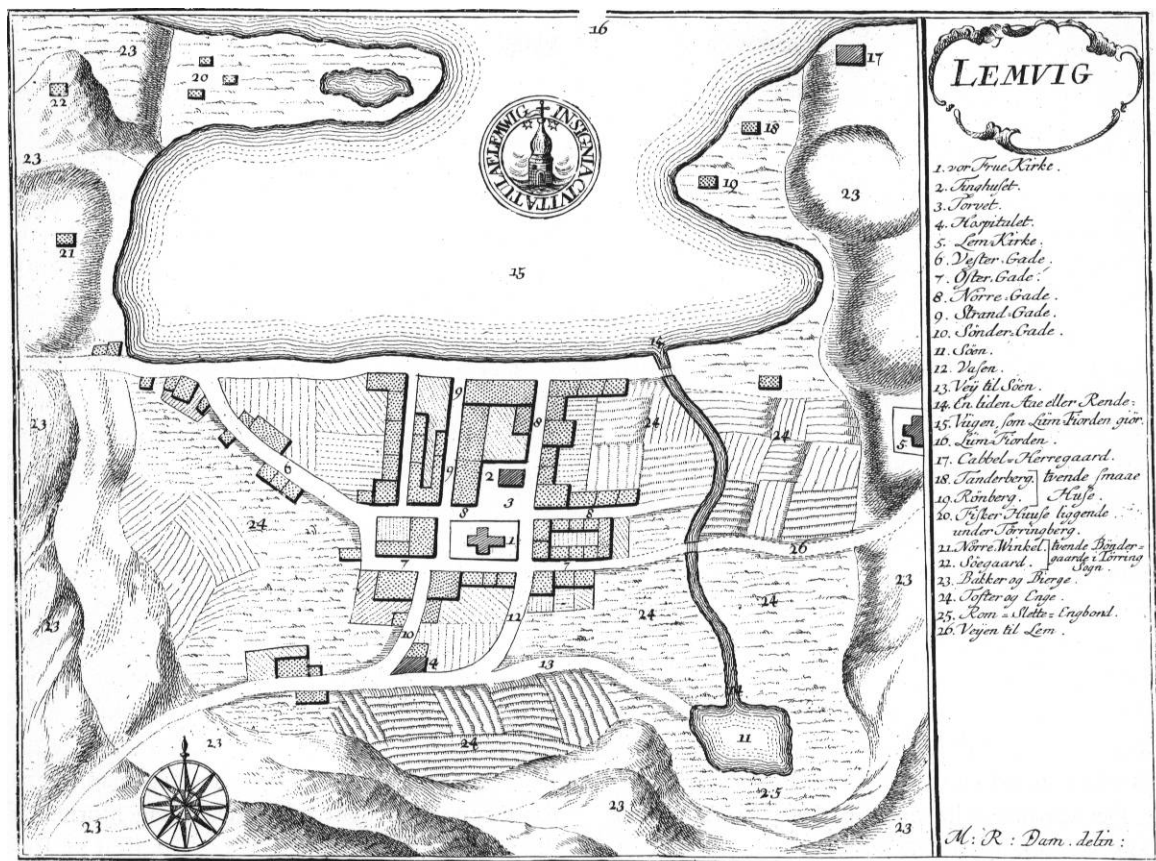

Fig. 3. Bykort i Danske Atlas, 1768. Kortet er meget skematisk, kirken lå således umiddelbart op imod det vestre kirkegårdsdige og ikke - som angivet her - midt på kirkegården. - *Stadtplan 1768, stark schematisiert. Eigentlicher Standort der Kirche direkt im Anschluß an westliche Friedhofsmauer.*

'skoletjenernes' (lærernes) bolig. 1635 blev rektor Poul Brems tilstået en årlig betaling på 10 rdl. af byrådet mod hver søndag at holde en 'aftensangsprædiken', som den 'ganske menighed ideligt havde begæret'.³³ Andenlæreren (hører) var som oftest en ugift mand og måtte klare sig for en noget ringere løn. Skolen var af beskeden størrelse og havde 1714-40 i gennemsnit kun 16 elever. Drengene mødte til morgensang i kirken (se latinskoletavle, s. 384) og modtog mindre vederlag, 'ligpenge', for sang ved begravelser samt 'discantpenge' for sang ved markeder og på festdage. Dægnekaldet i Nørlem og formodentlig i flere af omegnens sogne blev passet af disciple fra skolen, såkaldte 'løbedegne'. - Ved latinskolens nedlæggelse som institution blev indtægterne i det væsentlige lagt

til Ribe Katedralskole. Den del af bygningen, som ikke var beboet af klokkeren og kordegnen, brugtes herefter som dansk skole og bolig for skoleholderen. Ifølge en fundats 1747 skulle huset fortsat holdes ved lige af kirken, mens renterne af et legat, stiftet af kammerråd Mathias Pedersens enke, skulle dække 'inventaret': 'bøger, borde, bænke, skamler, hyldeborde og jernkakkelo vne'.³³

Bygningen, der var af bindingsværk med stråtag (1651: »Kierffue tag«), kan følges i kirkens regnskaber fra slutningen af 1500'erne. På Resens prospekt ca. 1677 (fig. 2) er skolen vist som én længe med gavle mod øst og vest,³⁷ men huset har formodentlig ændret udseende indtil flere gange i de mere end 300 år, det var i brug. Huset var 1588 'slet øde' og blev sat grundigt i

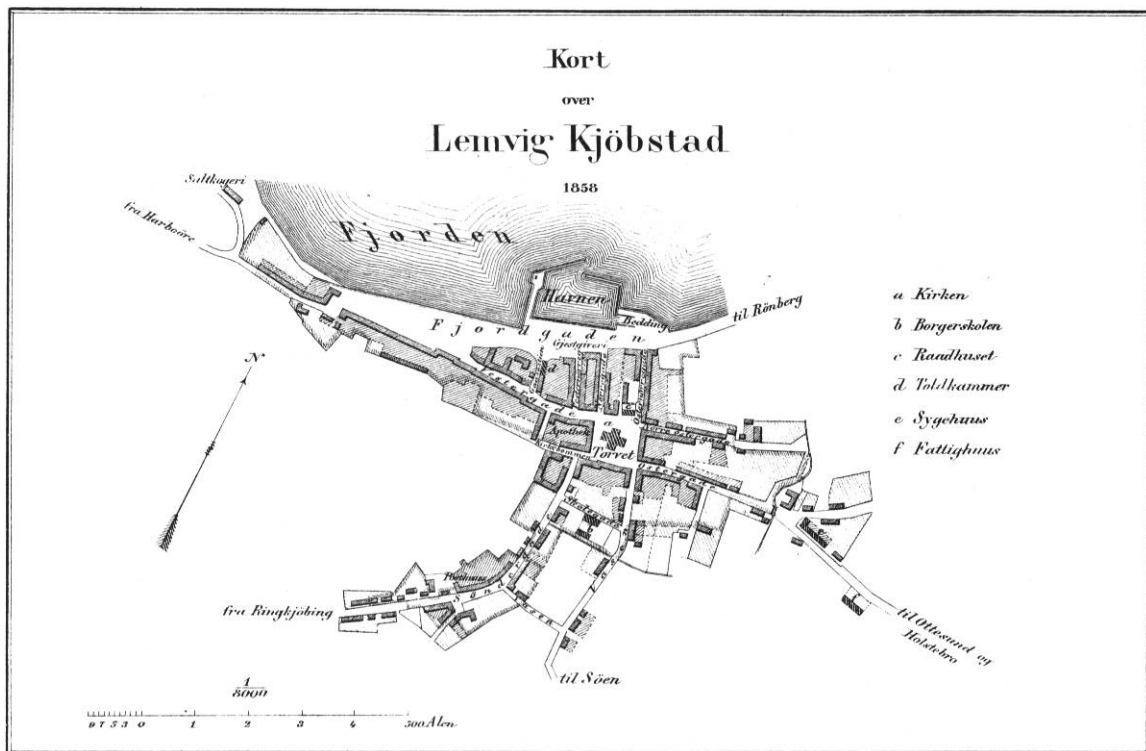

Fig. 4. Kort over Lemvig 1858, efter Trap Danmark. - Karte über Lemvig 1858, nach Trap Danmark.

stand, bl.a. ved hjælp af private midler. Biskoppen forærede 1614 skolen en 'stål-kakkelovn', og endnu én blev opstillet på hørerens kammer 1648, hvortil der det følgende år indkøbtes læs og nøgle.²⁴ Skolen blev genopbygget efter bybranden 1684, og 1689 omtaler regnskaberne forbedringer i både 'den store stue' (vel skolestuen), køkkenet og i 'vinterstuen'; imellem 'skolemesterens og hørerens loft' blev der lavet et 'skillerum af tømmer og lær'.²⁸ Ved et syn 1694, foretaget af provsten og præsterne i Humlum og Tørring, manglede rektor efter deres mening ikke blot skorsten, bageovn og bryggers, en jordkælder til øllet og en 'liden stald' til kvæget, men også en lade til tiendekornet fra Nørlem, som han modtog 'i kærven' (dvs. utærsket).³³

Skolen var i 17-1800'erne et trefløjet anlæg, stadig overvejende af bindingsværk. Ved ændringen til dansk skole i 1740'erne aftaltes det, at klokkeren skulle have husets østre del, som tid-

ligere var beboet af latinskolens rektor 'med køkken og udhus ud til Vasen', mens den danske skoleholder skulle bebo vestenden, hvor 'den forrige latinske skole blev holdt, med køkken og tørvehus sønden forud til gården'.³³ I brandtaksationen 1827 beskrives skolen som et forhus mod Østergade (nu Torvet) med 11 fag, muret tavl og tegltækning, et tilsvarende, men grundmuret sidehus 'østen i gården' (mod Vasen), indrettet til skolestue med bryggers og tørvehus, samt et udhus 'vesten i gården' med 6 fag bindingsværk, klinede vægge og stråtag, indrettet til kammer og køkken.³⁸ Skolen havde da 'tvende læsestuer', som ikke længere var tilstrækkelige,³⁹ men forblev i brug til opførelsen af Borgerskolen i Skolegade 1857.

En *†brønd* i skolegården er nævnt 1588, 1652²⁴ og 1689.²⁸

†Præstegårde. Sognepræsten residerede indtil branden 1684 i en ejendom på hjørnet af Torvet og Søndergade - ud for kirkegårdens sydvestre

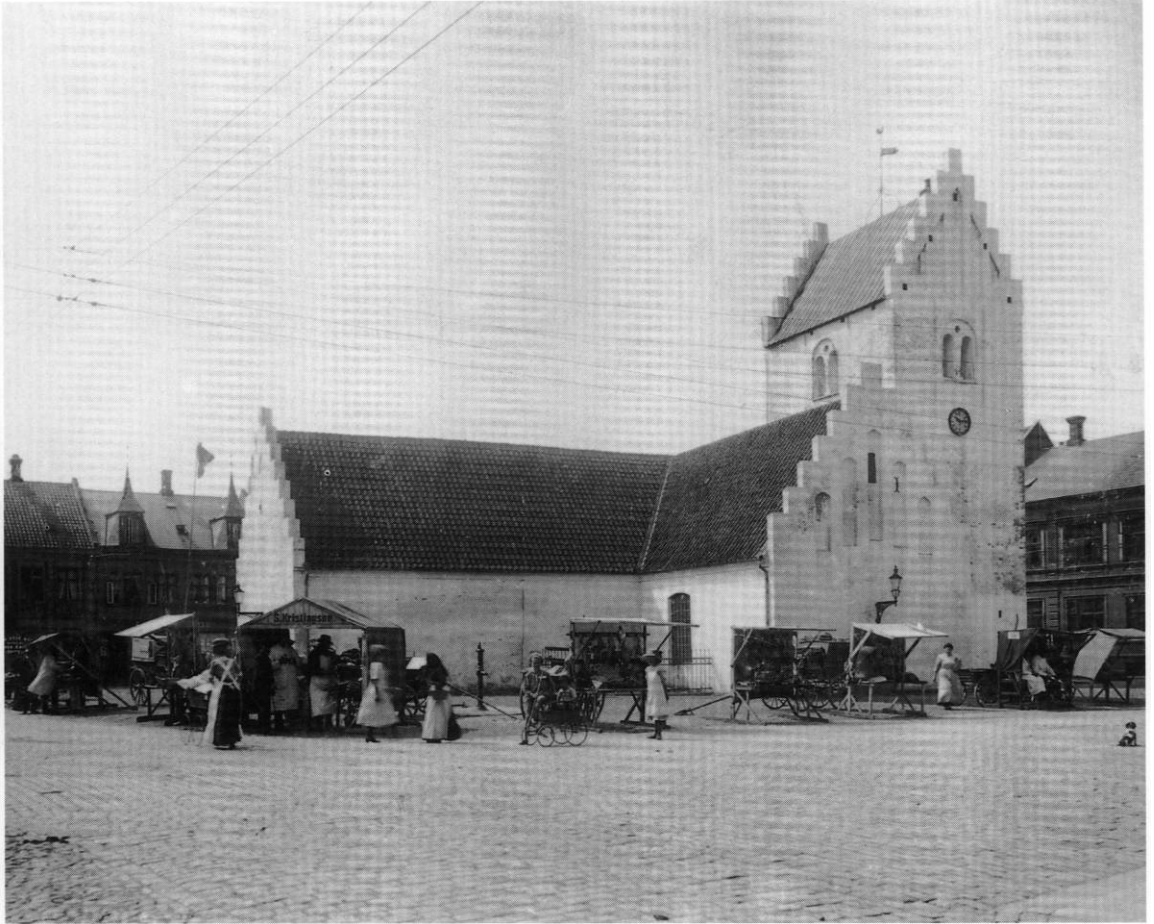

Fig. 5. Kirken og torvet med handelsboder set fra nordøst kort efter 1910. Foto i KglBibl. - *Kirche und Markt mit Standen von Nordosten, kurz nach 1910.*

hjørne. Efter genopbygningen bestod gården 1690 af fire længer: et salshus på 13 fag, en lade på 16 fag, et fæhus på 15 fag og staldlænge og vognhus på 18 fag. Gården, der var stillet til præsternes rådighed, overgik i Frants Rosenbergs tid (1697-1730) til privat ejendom. Ved præsteskitet 1754 efter sønnen, Hans Rosenberg, var efterfølgeren, Morten Reenberg Dam, ikke i stand til at udkøbe enken og erhvervede i stedet en gård sydøst for kirkegården, på hjørnet af Østergade og Vasen. Denne tjente som præstegård indtil ca. 1800⁴⁰ og beskrives i pastor Søren Haars tid (1767-93) som en flerlænget, teglhængt gård afbindingsværk. Syd for gården var en indhegnet frugthave og uden for den et lille stykke engjord med fiskedam.⁴¹

KIRKEPLADSEN EFTER 1807. Efter begravelsesernes ophør lå den tidligere kirkegård hen som en tumleplads for byens børn. Stendigerne blev nedbrudt 1819, kampestenene solgt på auktion, og det følgende år solgtes tillige nogle ligsten og gravtræer samt et par gamle stakitlæger. Først ved nedlæggelsen af det gamle torv og flytningen af rådhuset mod syd 1822 (se ndf.) blev området omkring kirken udlagt som byens nye torv. Det var en åben plads (fig. 5), hvor der holdtes ugentlige torvedage. Ved gravningen af en *†brønd* 1824 ud for det nybyggede rådhus stødte man på skeletdele, som blev ført til den nye kirkegård og nedsat dér.²² - Sikkert for at forhindre urenlighed opsattes 1825 fire *†stakitter* fra hjørne til hjørne mellem kirkens fløje, hvert

med en aflåselig dør. 'Stakitværket' skulle ved udliciteringen 1825 være affyrretræ og med egepæle, 2½ alen højt og males blågråt med hvide knopper. Vel for at skaffe torvehandelen bedre plads ønskedes 'plankeværket' 1854 trukket nærmere kirken.²² 1910⁴² blev det afløst af smedede *†jerngitre* (fig. 5 og 15), og vel omtrent samtidig opsatte man ved korets nordside et *†pissoir*, der blev nedtaget sammen med jerngitrene 1933.

Kirkepladsen fremtræder i dag som en brolagt plads. I østskellet er plantet ni ahorntræer. Mod nordøst markeres pladsen af et stensat vandbassin. Af de omgivende *bygninger* er det tidligere *rådhus* ved hjørnet af Torvet og Weibelsgade ældst, opført 1822 af muremester August Ludvig, Aalborg, efter tegninger af arkitekt C. F. Hansen.⁴³ Det klassicerende hus, nu stærkt ombygget, er i to stokværk, 13 fag langt. Det

tjente som rådhus indtil opførelsen af et nyt i Østergade 1876-77 og var derefter en tid kendt som Lindemanns Hotel.⁴⁴ Blandt flere gode ejendomme fra tiden o. 1900 kan fremhæves Lemvig Banks bygning fra 1921 (nu Nordvestbank) på hjørnet af Torvet og Østergade, tegnet af arkitekt H. Th. Andersen. Et rødstens sognehus indeholdende kontorer og mødelokaler er 1988 opført på hjørnet af Torvet og Svirrebommen efter tegning af arkitekt Egon Aagaard, Lemvig.

Skulpturer. Syd for koret er i 1960'erne opstillet en bronzekopi i halv størrelse af »Stående mand«, udført efter original af maleren og billedhuggeren Erling Frederiksen 1931-32. Øst for koret står en 'vandkunst', forestillende en søhest, udført i bronze af billedhuggeren Ejgil Westergaard. Figuren, 90 cm høj, er skænket af Rotary og opstillet 1983.

BYGNING

Kirken fik sit nuværende udseende ved en ombygning og udvidelse 1933-35 ved arkitekt Hother Paludan. Den fremstår i dag som et langhus med tre kapper mod syd (der tilsammen danner et 'sideskib') og to mod nord (hvoraf det østre er sakristi) samt et spirprydet tårn mod vest. Bygningen rækker tilbage til første halvdel af 1200'erne, idet rester af en romansk kirke er bevaret i skibets nordside og vestende. Det romanske anlæg blev - formentligt o. 1500 - udvidet og ombygget til et hvælvet, sengotisk langhus med tårn og to korsarme. Af dette anlæg, hvis plan 1933 blev bestemmende for den nuværende kirkes udformning, er foruden tårnmurene kun bevaret de nedre partier af koret, lidt af skibets nordmur samt dele af nordre korsarm.

Tårnet, der siden 1934 prydes af et løgkuppet spir, var oprindeligt afsluttet med et slankt spir, der ødelagdes ved branden 1683. Herefter stod det med sadeltag og gavle mod nord og syd indtil ombygningen. Kirken orientering er omtrent solret.

DET (†)ROMANSKE ANLÆG. Vort kendskab til den oprindelige kirke beror først og frem-

mest på Chr. Axel Jensens iagttagelser i oktober 1933, da kirken var under delvis nedrivning. Det var en lav, lidt undersætsig kampestensbygning af størrelse nogenlunde som en gennemsnitlig landsbykirke. Skibet (svarende til det nuværende midtskib) målte 6,5x15 m, og murene var kun ca. 4 m høje, regnet over det oprindelige terræn, der omkring det nordvestre hjørne lå ca. 0,65 m lavere end det nuværende. Bygningen, hvoraf kun en del af nordmuren og vestgavlen er bevaret, havde samme udstrækning mod vest som det nuværende skib. Derimod kender man ikke kirkens afslutning mod øst (se ndf.).

Materialer og teknik. Den bevarede del af nordmuren er uden markeret sokkel. Ved Chr. Axel Jensens besøg var nordvæggen afbøjet for puds, og murkernen blottet (fig. 7 og 13), og han kunne fastslå, at materialerne var af 'udpræget romansk karakter': små, rå marksten uden

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. HW fot. 1997. - Kirche von Südosten.

en eneste teglstensbrok. Ved gennemlydningen af arkaden til nordre korsarm syntes de omgivende murpartier at være styrtet ned, og gotisk murværk kunne iagttages indtil ca. en meter fra arkadevangerne. Især den østre del af langvæggen stod velbevaret, kun brudt af en pulpitudør fra 1700'erne. 1933 sås endnu en lille rest af skibets *østgavl*, hvis materialer svarede til de ovennævnte. Fem skifter munkesten, svarende til langmurens gotiske forhøjelse (se ndf.), var muret op imod gavlen. Det udvendige nordøstre hjørne (jfr. opmåling fig. 15) var ommuret med munkesten.

I tårnets østside iagttoges 1933 partier af den romanske *vestgavl* (fig. 12), senere gennembrudt aftårnbuen. Bedst bevaret var det murparti, der havde siddet bag skibets nordvestre hvælv-lomme. Gavlspidsen var næsten helt fjernet i

forbindelse med tårnets opførelse o. 1500, og det fremgik, at tårnet var ældre end skibets forhøjelse.

Ved udhugninger i murværket under tårnets sydøsthjørne kunne det konstateres, at man ved kirkens opførelse først havde rejst søndre langmur, derefter vestmuren og sidst dennes gavls-pids. På lignende måde sås i nordmurens østligste del et vandret skel, kendeligt ved jordblandet mørtel og grus, som viste, at de øverste ca. 1,75 m af muren var påbygget efter en kortvarig standsning i arbejdet.

Østafslutning. Det kan som nævnt ikke afgøres, hvorledes den romanske kirke har været afsluttet mod øst. Før Chr. Axel Jensens besøg 1933 havde murermester Amby ved gravninger øst for triumfmuren afdækket, hvad han opfattede som et fundament af rå sylt (fig. 7). Det var

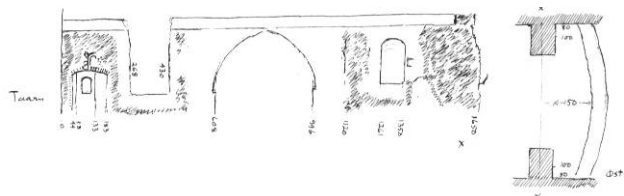

Fig. 7. Skitse af skibets nordvæg (s. 340) samt plan af fundament øst for triumfbuen (s. 341). Tegnet af Chr. Axel Jensen under kirkens ombygning i okt. 1933. Ca. 1:300. - *Skizze von nördlicher Schiffswand, sowie Plan vom Fundament östlich des Triumphbogens. Gezeichnet während des Umbaus im Oktober 1933.*

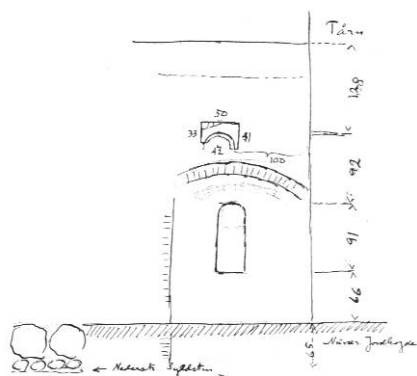

Fig. 8. Skitse af skibets nordmur nær det nordvestre hjørne, visende placeringen af overliggeren til det vestre romanske vindue (s. 342). Tegnet af Chr. Axel Jensen i okt. 1933. Ca. 1:100. - *Skizze von nördlicher Schiffsmauer nahe der nordwestlichen Ecke, die Anordnung des Sturzbogens zum westlichen romanischen Fenster zeigend. Gezeichnet im Oktober 1933.*

Fig. 9. Tilførte romanske sokkelkvadre, 1933 indsat i kirkens sydside (s. 342). NJP fot. 1998. - *Hinzugekommene romanische Sockelquader, 1933 in die Südwall der Kirche vermauert.*

svagt buet, som om det kunne have båret en flad, tresidet østmur i samme bredde som skibet. Jensen fandt det dog utænkeligt, at denne afslutning kunne være romansk; enten måtte murermesterens tegning være forkert, eller også var der sket ændringer i gotisk tid før opførelsen af det eksisterende kor.

Det er vel tænkeligt, at kirken oprindeligt har været et lille langhus med lige østafslutning, svarende til det nuværende midtskib. Men flere muligheder byder sig, hvis man vælger at henføre de kvadre, der siden 1933 indgår i kirkens sydside, hertil (se ndf.).

(†) *Vinduer og døre.* 1933 afdækkedes i nordsiden spor efter to lavtsiddende, romanske vinduer. Bedst bevaret var et vindue (fig. 8) vestligst i muren, umiddelbart over den tilmurede, sengotiske dør. Ved udhugning fremkom en rest af vestre, indvendige smig, og udvendig ses stadig overliggeren, en lille monolit, 50 cm bred og 41 cm høj med en radius i bueslaget på kun 21 cm. Lysningen har næppe været mere end 28 cm. Bunden var ødelagt i forbindelse med gennemlydningen af døren. Af et vindue længere mod øst var kun bevaret den østre, indvendige smig, ca. 1,25 m øst for arkaden til nordre korsarm. Vinduet svarede til det vestre og var som det kun svagt smiget. Vinduerne har været anbragt lavt, med toppunkt i den udvendige smig kun godt tre meter over oprindeligt terræn. Det forekommer sandsynligt, at dørstederne har siddet så langt mod øst, at de under den gotiske ombygning er blevet opslugt af arkaderne ind til de to korsarme.

(†) *Tag.* Bygningen har været dækket af et sadeltag, hvis rygning lå knap en meter lavere end den gotiske tagryg og hen ved tre meter under den nuværende. Et aftryk af taget ses stadig i den del af tårnets østmur, der er synlig fra skibets tagrum (jfr. fig. 12). Et aftryk af en loftsbjælke i samme mur godtgør, at rummet har stået med flade *†bjælkelofter*.

Genanvendte romanske (sokkel)kvadre. Ved udvidelsen 1933 brugtes nederst i den nye søndre udbygning et større antal romanske granitkvadre. Heraf havde kun tre tidligere siddet i den gamle korsarm, mens størstedelen havde

Fig. 10. Projekt til kirkens ombygning. Opstalt af sydside. 1:300. Tegnet af Hother Paludan 1933. - *Um-
bauprojekt. Aufrisse: Südwand. 1933.*

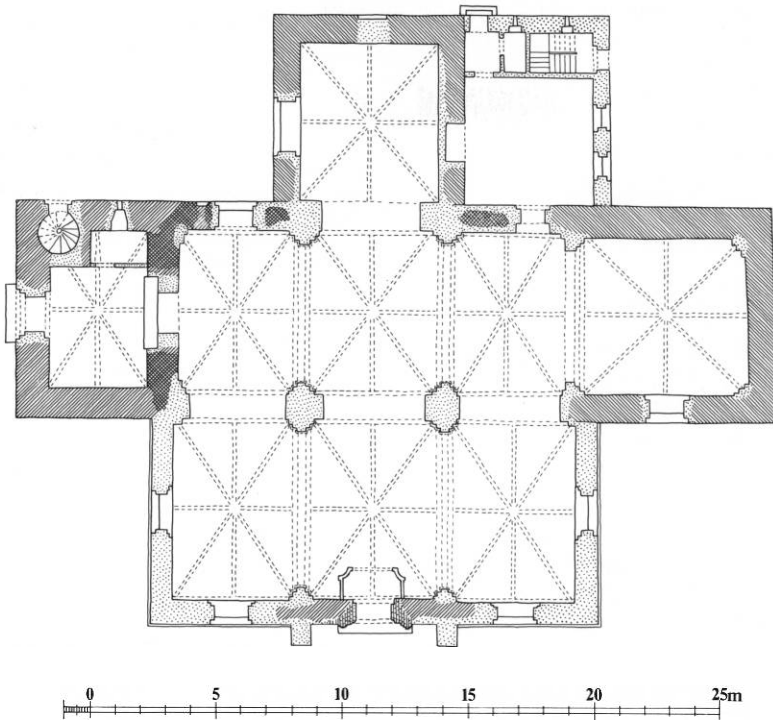
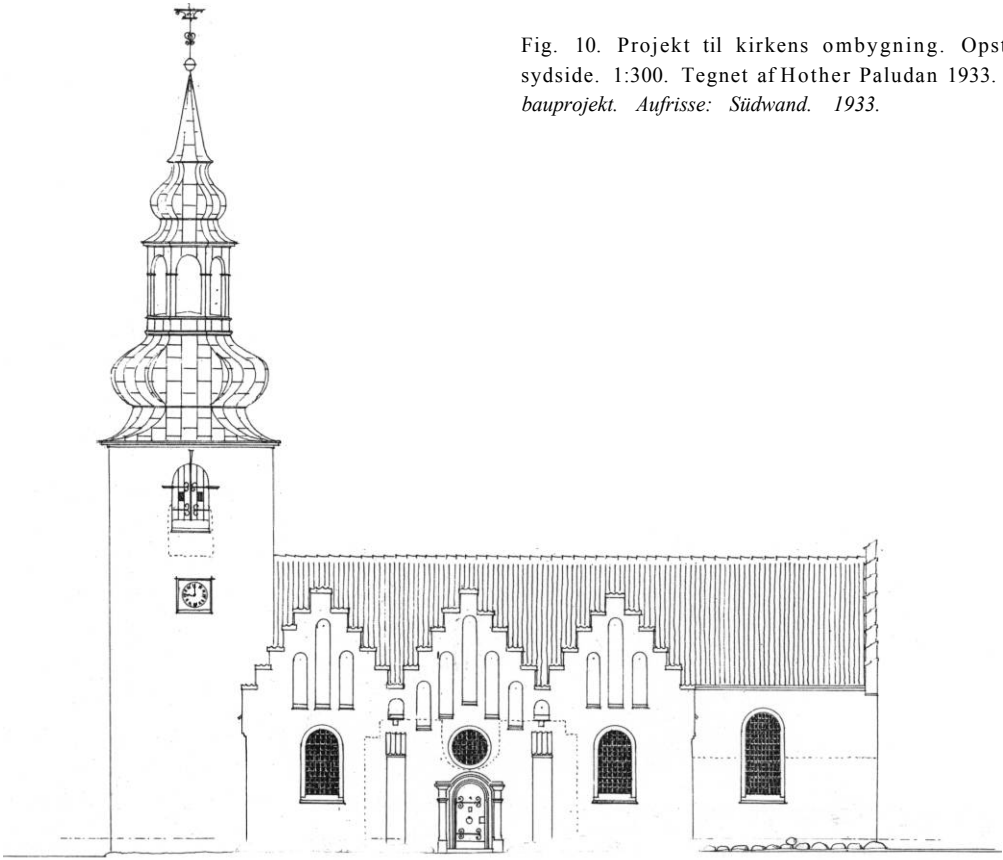

Fig. 11. Plan 1:300. Efter Hother Paludan 1933, suppleret af NJP og tegnet af MN 1999. - *Grundriß, 1999.*

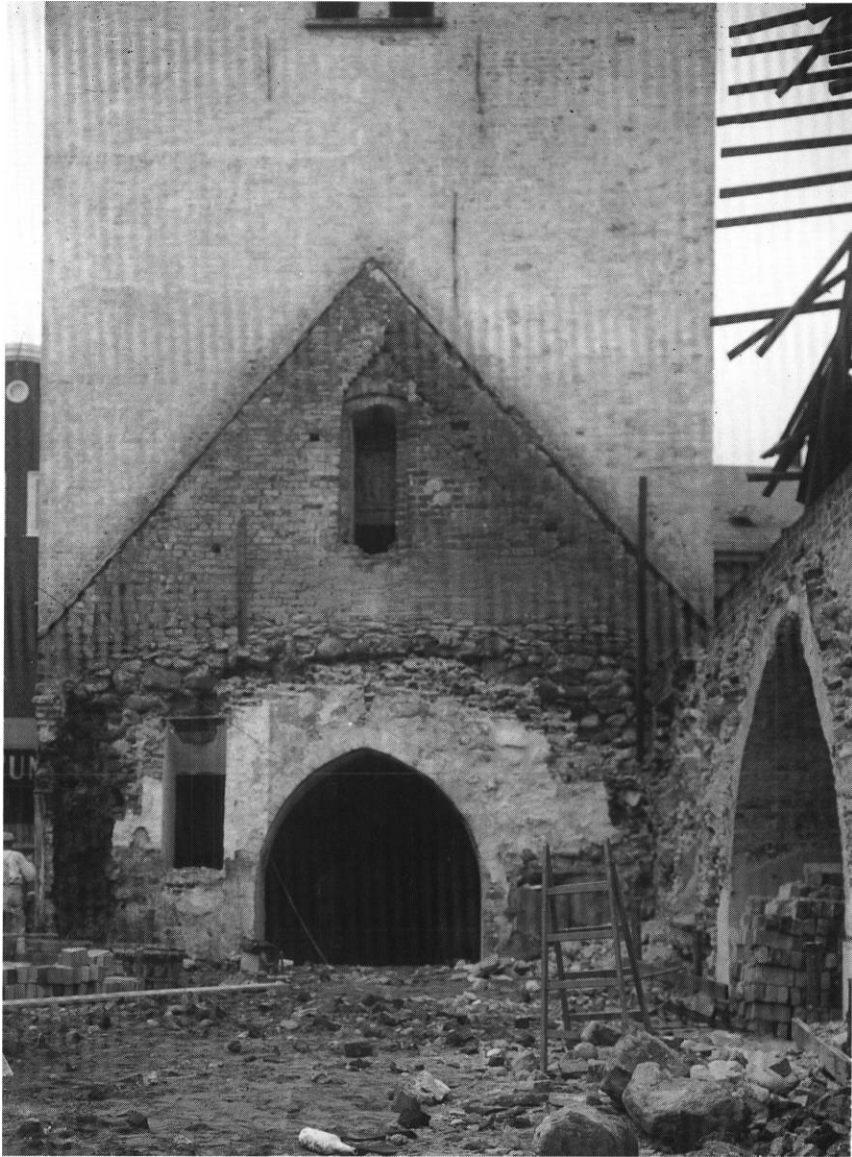

Fig. 12. Kirken under ombygning 1933, skibets indre set mod vest. Tag og hvælv er fjernet. Tårnets østmur hviler på skibets romanske vestmur med den gennembrudte tårnarkade. I tårnmuren ses to tagspor, nederst af skibets romanske tag og herover aftaget fra den gotiske forhøjelse (s. 347). Loftsdøren i billedets midte ledte fra tårnets mellemstokværk ind til skibets tagrum. Til højre skibets nordmur med arkaden til nordre korsarm. M. Rasmussen fot. - *Die Kirche während des Umbaus 1933, das Innere des Schiffs gegen Westen. Dach und Gewölbe entfernt. Ostmauer des Turms ruht auf der romanischen Westmauer des Schiffs mit durchbrochener Turmarkade. In der Turmmauer finden sich Spuren zweier Dächer, zuunterst vom romanischen Dach des Schiffs und darüber von der gotischen Erhöhung. Die Bodentür in der Mitte des Bildes führte vom Zwischenstockwerk des Turmes zum Dachraum. Rechts die nördliche Schiffswand mit der Arkade zum nördlichen Kreuzflügel.*

ligget spredt rundt om i byen som trappesten.²⁹ De tre kvadre er indsat i sydbygningens østside (fig. 6). To har en lidt uklar, flerleddet rund-

stavsprofil, mens en tredje, der er krumhugget til en apsissten, er højt karnisprofileret. Af de indsamlede sten fra byen er seks (muligvis otte)

Fig. 13. Skibets nordvæg, afsnittet øst for korsarmen, afbanket for puds under kirkens ombygning (s. 340). I midten tilmuret pulpitudør (s. 377). M. Rasmussen fot. 1933. - *Nördliche Schiffswand, Abschnitt östlich des Kreuzflügels, Putz beim Kirchenumbau abgeklopft. In der Mitte zugemauerte Emporentür. Aufnahme 1933.*

krumme (eller let krummede) apsis-sokkelkvadrene med skråkant af varierende hældning. Også de er anbragt i østsiden. I sydsidens vestre fag sidder fem lange sokkelkvadrene, den længste 170 cm, alle med fint tildannet attisk profil (fig. 9 og 89). Andre kvadrene uden detaljer er brugt i sydbygningens tre sider, hvor der tillige ses et antal yngre trappe- og trædesten, glatte og blankslidte.

De romanske kvadrene er givetvis af kirkelig oprindelse, men det er tvivlsomt, om de har været brugt i Lemvig, hvor de bevarede mure som nævnt er *uden* sokkel. Apsiskvadrene kan i teorien have siddet i en todelt sokkel, og de lange attisk profilerede sten kunne vel have udgjort soklen i et forsvundet korafsnit; men de varierede former taler vist imod, at stenene har været brugt i én og samme bygning. De kunne

således stamme fra én eller flere kirker i omegnen. Kun om de tre sten, der indgik i den gamle korsarm, ved vi med sikkerhed, at de er ført til byen allerede i middelalderen.⁴⁵

DEN (†)GOTISKE KIRKE. Ved en gennemgribende ombygning i senmiddelalderen fik kirken det udseende, den beholdt indtil 1933: Der rejstes et tårn i vest, skibet blev forhøjet og fik langhuskor i øst, ligesom der tilføjedes korsarme i nord og syd.

Tidspunktet for disse ændringer kan ikke nøjere bestemmes, men de er formodentlig udført o. 1500⁴⁶ og helt sikkert endnu i katolsk tid, idet et indbygget messeskab i koret formentlig bar biskop Iver Munks våben (se †skab). Derimod ligger den nævnte rækkefølge nogenlunde fast: Tårnet var rejst inden langmurenes forhøjelse,

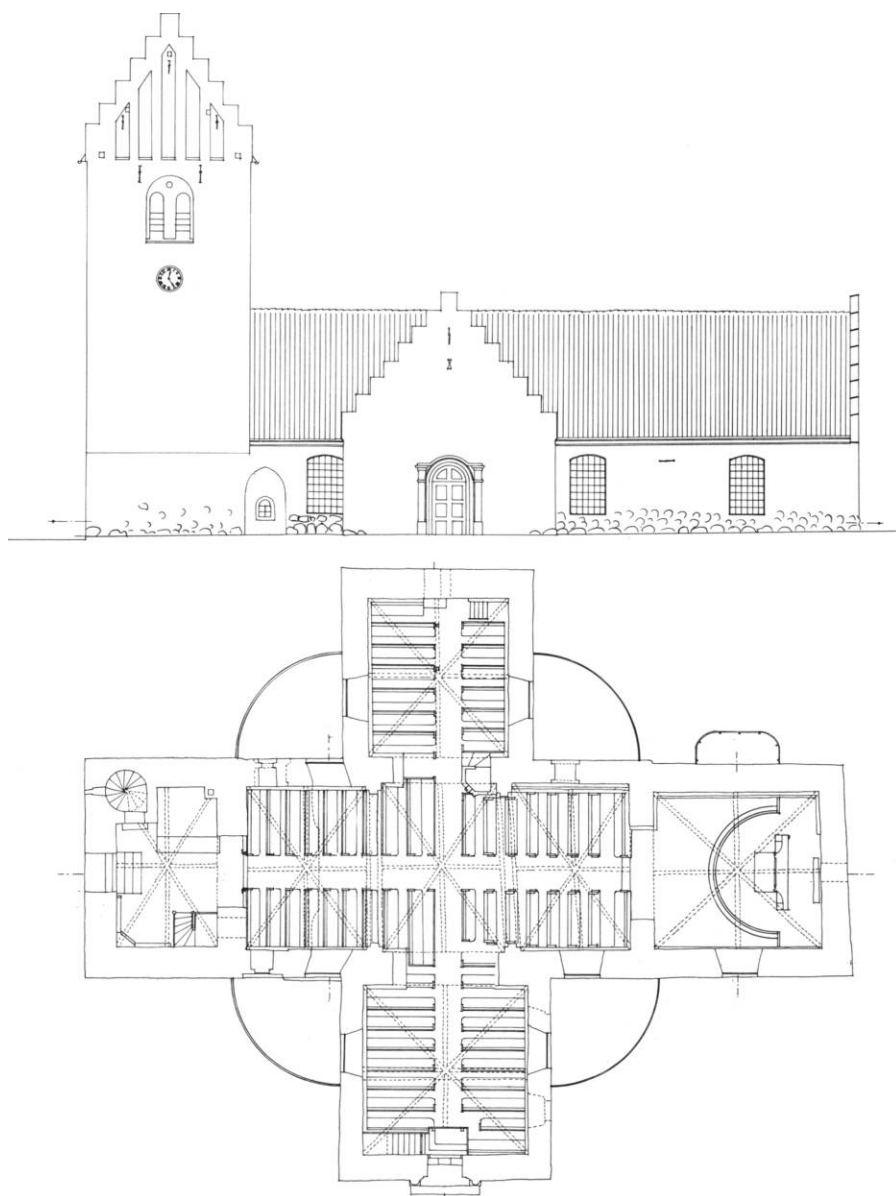

Fig. 14-15. Opmålinger forud for ombygningen 1933-35. 1:300. 14. Opstalt afkirkens sydside. 15. Plan. Målt og tegnet af Hother Paludan 1930. - *Abmessungen vor dem Umbau 1933-35. 14. Aufriß der südlichen Kirchenwand. 15. Grundriß. Vermessen und gezeichnet 1930.*

der må være foretaget samtidig med opførelsen afkoret. Korsarmene, hvoraf nu kun dele af den nordre er bevaret, mens den søndre er helt væk, kan være lidt yngre. I størrelse afveg korsarmene lidt fra hinanden, ligesom også vinduerne var forskellige, hvorfor de kan være opført med nogle års mellemrum.⁴⁷ Samtlige tilbygninger var hvælvede, og også i skibet blev der indbygget hvælv.

Tårnet har bevaret middelalderligt murværk i de nedre stokværk; men facaderne er stærkt skalmurede, og indvendig er der foretaget så mange reparationer, at det er svært at afgøre, hvor højt de gotiske mure når op. Planen er rektangulær med størst udstrækning i nord-syd. Indtil 2-3 m over terræn er ydermurene afrunde, rå kampesten. Herover er der oprindeligt brugt munkesten i munkeskifte, der nu bedst

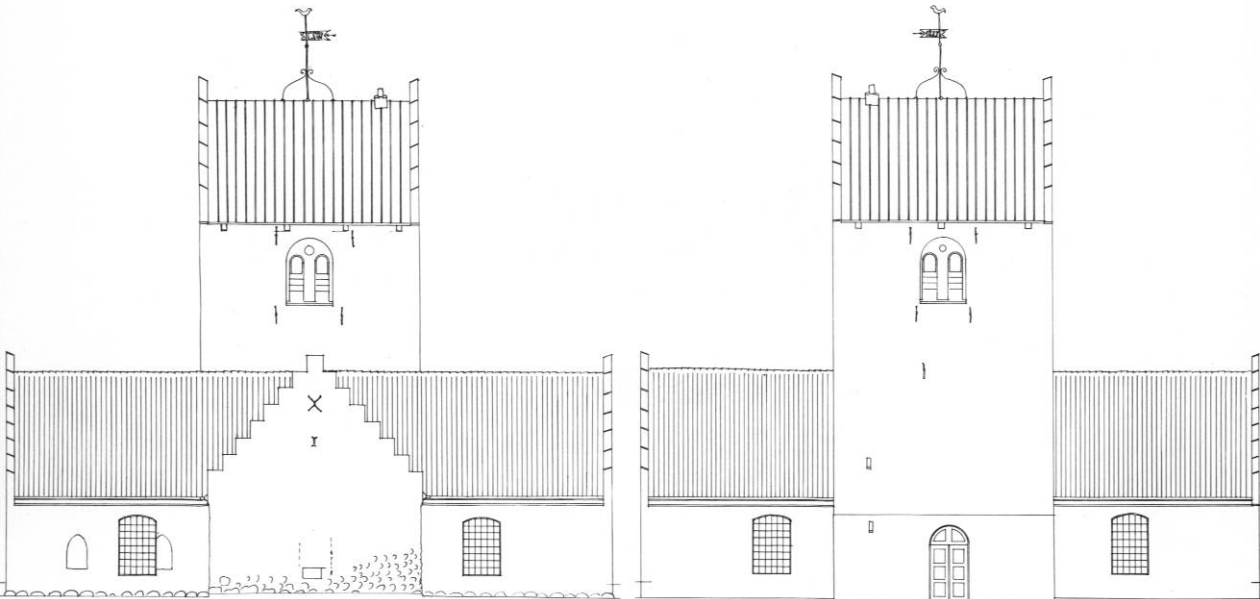
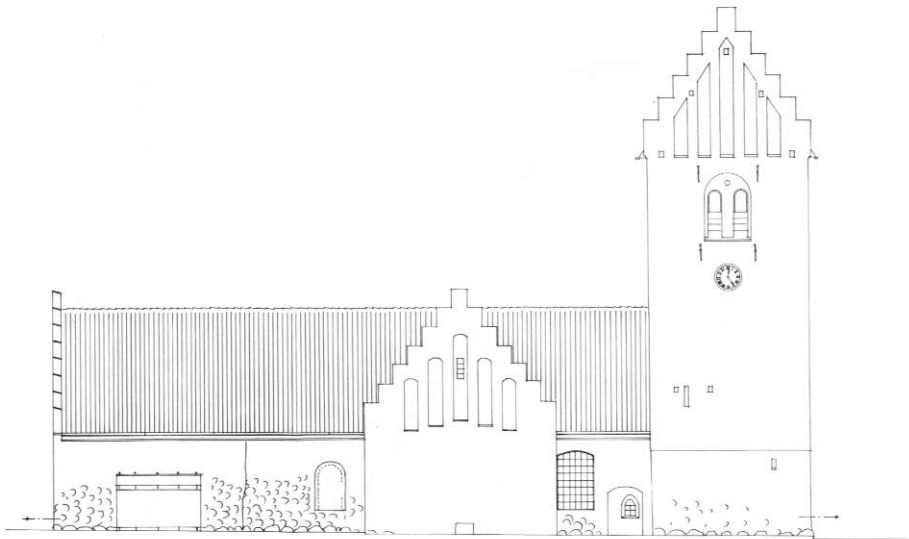

Fig. 16-18. Opmålinger forud for ombygningen 1933-35. 1:300. 16. Opstalt af kirkens nordside. 17. Opstalt af kirkens østside. 18. Opstalt af kirkens vestside. Målt og tegnet af Hother Paludan 1930. - *Ermessungen vor dem Umbau 1933-35. Aufrisse: 16. Nordwand. 17. Ostwand. 18. Westwand. Vermessen und gezeichnet 1930.*

iagttages i den del af østsiden, som er synlig fra kirkens tagrum. Ved tårnets opførelse nedbrød man som nævnt det meste af skibets taggavl og lod tårnets østside hvile på vestmuren (jfr. fig. 12). Under opmuringen måtte der tages hensyn til den romanske kirkes tag, der har afsat et 'tagspor' i muren. Midt i trekanten ses en nu tilmuret, fladbuet loftsdør, der fra tårnets mellemstokværk ledte ind til skibets tagrum.

Tårnrømmet, hvis gulv som den øvrige kirkes lå under det omgivende terræn, har i det mindste siden 1773 tjent som forhal og våbenhus (jfr. s. 353). Rummet, hvis vægge er af munkesten, åbnede sig mod kirken med en spids arkade (fig. 12), brudt i kirkens vestmur i forbindelse med tårnets opførelse. Det dækkes af et ottedelt hvælv med halvstensribber, som udspringer af væggene. En *vindeltrappe* i nord-

Fig. 19-21. Opmålinger forud for ombygningen 1933-35. 1:300. 19. Længdesnit set mod syd. 20. Tværsnit gennem skib og korsarme set mod øst. 21. Tværsnit af kor set mod øst. Målt og tegnet af Hother Paludan 1930. - *Abmessungen vor dem Umbau. 19. Längsschnitt gegen Süden. 20. Querschnitt durch Schiff und Kreuzflügel gegen Osten. 21. Querschnitt durch Chor gegen Osten. Vermessen und gezeichnet 1930.*

vestre hjørne leder op til de øvre stokværk. Trappeløbet er delvis indbygget i murtykkelsen, mens en del træder frem i rummet som et rektantet fremspring. Indtil ombygningen 1933, da der blev etableret en udvendig trappedør i nord-siden, var der adgang via en indvendig dør i trappefremspringets sydside, og en smal, nu tilmuret åbning i vestmuren gav lys ind til trappen. Den højredrejede spindel står nu med cementpudsede trin. I trappens vægge indgår kampesten i de nederste to meter; herover er der brugt gule og senere røde munkesten. Der er adgang til tårnets nedre stokværk gennem en fladbuet, falset dør i trappens østside, mens spindlen udmunder i den ovenover liggende etage. Murene i de to mellemetager, der adskilles af et bjælkelag, springer tilbage i øst og vest. (Om tårnets øvre afslutning se s. 350 og 358).

Skibets ombygning. 1933 sås det, at nordmuren (fig. 13) var forhøjet med fem skifter munkesten i munkeskifte. Fugerne var groft glattede eller rillede med en murske. De oprindelige døre, der som nævnt må have siddet længere mod øst, blev senest ved tilføjelsen af korsarmene rykket langt mod vest, kun en halv meter fra skibets hjørner. De to åbninger, der var falsede til begge sider og dækket af et fladbuet stik, blev tilmuret senest i 1700'erne. Den uregelmæssige, fladbuede norddør måler udvendig 185x145 cm. Syddøren gik endeligt tabt 1933 og fremtrådte da udvendig som en omdannet, spidsbuet blanding. - I rummet indbyggedes tre fag ottedelte *†hvælv* med halvstensribber (jfr. fig. 22). Hvælvkapperne, der var indhugget i væggene, hvilede i midten på falsede vægpiller og to lavt spændte, spidsbuede og dobbeltfalsede gjordbuer.

Fig. 22. Kirken under ombygningen 1933, set mod sydvest. Skibets hvælv er under nedbrydning. Af søndre korsarm ses kun sydturen. M. Rasmussen fot. - *Die Kirche während des Umbaus 1933, gegen Südwesten. Das Schiffsgewölbe beim Abriß. Vom südlichen Kreuzflügel ist nun die Südmauer sichtbar.*

Koret, der er jævnbredt med skibet, er først ved ombygningen 1933-35 blevet et ægte langhuskor, idet det indtil da kun åbnede sig mod skibet ved en mindre arkade. Ved samme ombygning hævedes gulvet, og det øverste af murene samt hvælvet blev fjernet, men ellers har koret bevaret størstedelen af sit senmiddelalderlige murværk (fig. 24). Murene, der er uden sokkel, består indtil ca. 1,6 m over nuværende terræn af ukløvede kampesten med groft tildannede hjørnekvadere. Herover er der brugt gule munkesten, iblandet røde, muret i munkeskifte.⁴⁸ Nord- og østsiden er uden vinduesåbninger. Et ombygget vindue i syd havde ifølge Chr. Axel Jensens iagttagelser haft en forgænger af omtrent samme størrelse med falsede yderkarme; den oprindelige bue var ødelagt. †*Korbuen* (fig. 29), 3,7 m bred, var svagt spidsende og uden vederlagsmarkering. Rummet dækkedes af et samtidigt, ottedelt †*hvælv*, svarende til skibets og med kapperne hvilende i væggene.

De to (†)korsarme,⁴⁹ hvoraf nu kun dele af den nordre er tilbage, var tilføjet midt for skibets langsider. Den søndre var knap en meter bredere end den nordre og arkaden tilsvarende lidt bredere. De to tilbygninger havde sammenfaldende midtakse og udgjorde sammen med skibets midtfag en art tværskib (fig. 20). Murene, der havde samme højde som skibets, var af munkesten, idet der dog i syd indgik de tre ovennævnte romanske kvadre. Søndre gavlspejls var fornyet i nyere tid, mens den nordre - stadig eksisterende - måske, bortset fra kamtakkerne, har bevaret sin gamle skikkelse med fem fladbuede højblændinger. Ved nedbrydningen af søndre korsarm 1933 afdækkedes i østsiden to oprindelige, usædvanligt udformede †*vinduer*. De spidsbuede åbninger (fig. 23) under en fladbuet overdækning, indvendig med prydskitte, var udvendig anbragt i højt rejste spejle og havde knækket smig svarende til glamhullerne i Holstebro kirke (s. 200). Et (†)vindue (fig. 87) i

Fig. 23. †Vindue, o. 1500, i søndre korsarms østside (s. 349), fotograferet under nedbrydning 1933. Foto i NM. - †Fenster, um 1500, in der Ostwand des südlichen Kreuzflügels. Aufnahme während Abrißarbeiten 1933.

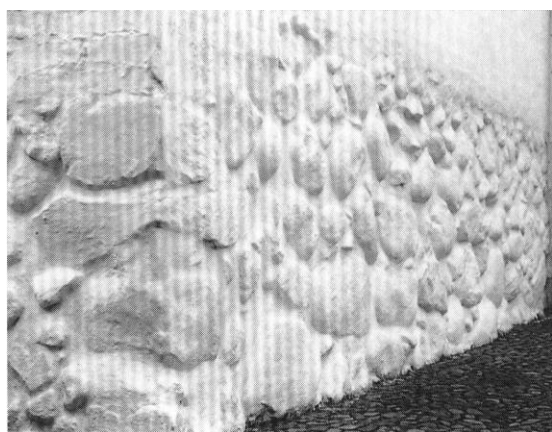

Fig. 24. Nordsiden af det gotiske kor set fra øst. Murene er af ukløvede kampesten med groft tildannede hjørnekvadere. Herover er der brugt munkesten (s. 349). NJP fot. 1998. - Novdseite des gotischen Chors von Osten.

nordre korsarms nordside, senere omdannet til dør (jfr. s. 353 og fig. 87), var fladrundbuet og falsat. Indvendig åbnede de hvælvede rum sig mod skibet med spidsbuede arkader.

Blandt løse teglsten på byggepladsen fandtes 1933 et par gule *formsten*, affasede på alle fire hjørner.⁵⁰ Skønt de ikke havde glasfals, antoges de at være bestemt for gotisk †*vinduesstavværk*.

KIRKEN FRA CA. 1600 TIL 1933. Efter den sengotiske udbygning stod kirken i hovedtrækkene uændret til 1933. Regnskaberne, der er bevaret efter 1584, tillader os at skrive den rødkalkede bygnings historie fra og med denne tid. De største forandringer var følger af brandene 1683 og 1684, som kostede kirken dens spir og skildres nedenfor. Et senere væsentligt indgreb var indsættelsen af støbejernsvinduer 1854.

Tårnets oprindelige *afslutning* kendes ikke, men det er tænkeligt, at det fra første færd var udstyret med et †*spir* svarende til det, der brændte 1683. Dette spir, der var fornyet 1609 (se ndf.), var ifølge Danske Atlas (1769) så højt, at det 'kunne ses over bjergene i de omliggende sogne'. Tør man tro Resens prospekt ca. 1677 (fig. 2), var det firsidigt med svagt svejfede tagflader, endende i en høj fløjstang med en roset eller stjerne. Byens signet fra 1610 (fig. 27) viser derimod et spir med kuppelform; men det er næppe en naturtro gengivelse, snarere en slags signatur, der måske netop skulle fejre nyopsætningen.⁵¹ Ifølge Trap Danmark (1858) blev tårnet ved branden 15 alen kortere, og dette betragtelige mål (ca. 9,5 m) kan vel have svaret til spirets højde.

Spirets reparationen og *nyopsætning 1609* er veldokumenteret i regnskaberne. Tømrermesteren blev hentet i Viborg for at foretage en besigtigelse, og senere modtog han 40 dl. for at tilhugge 'tårnets tømmerværk og spiret'; for tømmer og brædder til tårn og (vinde)lad betalt 77 dl. Murermesteren fik ligeledes 40 dl., bl.a. for at indsætte et muranker, indkøbt i Lybæk. Lau blytækker arbejdede selvtrødte i 32 dage, 'da han lagde bly på spiret', mens Morten maler fik 6 dl. for at 'formale fløjen på spiret' (jfr. †vindfløje).⁵²

Fig. 25. Søndre korsarm og tårn o. 1900. Foto i KglBibl. - *Südllicher Kreuzflügel und Turm, um 1900.*

Efter branden 1683 (se ndf.) blev tårnet af-dækket med et blyklædt *†sadeltag* med gavle mod nord og syd, og således tegnede byens silhouet sig de næste 250 år. Men mindet om det tabte spir holdtes i live af prospektet i Danske Atlas, der dog nok snarest var udtryk for ren ønsketænkning. Her er kirken gengivet med spirklædt tårn, tegnet af københavneren Jens Bang og stukket af Jonas Haas 1767.⁵³ - Et prospekt fra 1850'erne (fig. 1) viser tårnet med glatte, kamtakkede gavle og dobbelte glamhuller. Ved omfattende arbejder 1867 og 1869⁴² un-

der ledelse af murermester P. Berg²² fik tårnet den skikkelse, det havde indtil ombygningen 1933 (fig. 25): Facaderne var skalmuret med små, røde sten i krydsskifte og blev hvidtet 1907. Klokkestokværket havde til hver side rundbuede tvillingeglamhuller i rundbuet blænding med lille cirkulær topåbning over en retkantet midtpille. De spidse, kamtakkede gavle var prydet med fem skråt afskårne blændinger.

Brandene 1683 og 1684. Den brand, der 18. maj 1683 ødelagde spiret, var forårsaget af tordenvejr med lynnedslag (jfr. klokkeindskrift s. 392).

Fig. 26. Dør i søndre korsarm, en senbarok portal, ommuret 1872 (s. 353). HW fot. 1997. - *Tür im südlichen Kreuzflügel, ein spätbarockes Portal ummuret 1872.*

27. juni det følgende år bredte en bybrand sig til kirken, hvor (dele af) taget udbrændte, mens hvælvene modstod heden, så der tilsyneladende ikke skete skade på inventaret.⁵⁴ Regnskaberne²⁸ viser, at man endnu i sommeren 1683 nåede at anskaffe materialer til tårnets reparation: tømmer fra Holstebro og 2000 mursten fra Vestervig, som lå opstabled på stranden; men 1684 fortærede ilden 46 ud af 61 stykker tømmer. Herefter blev der 'efter tømmermandens opskrift'

Fig. 27. Lemvigs signet 1610 (s. 350). Efter Trap Danmark. - *Lemvig Signet 1610.*

indkøbt store mængder nyt tømmer i Ålborg, sandsynligvis nok til en total fornyelse af tagværkerne over såvel kirke som tårn, der kom under tag i løbet af 1685-86. Arbejdet udførtes af mester Hans tømmermand, der muligvis - ligesom sine medarbejdere - kom fra Thy.⁵⁵ 20. maj 1685 gik Peder murermester og tre svende i gang og arbejdede 39 søgndage på tårnet og 8 dage på selve kirken. Sidstnævnte blev takket med tagsten, hvoraf der blev indkøbt 6000 i Ålborg (»Aalborg sten«) og 3000 af baron Christian Juul til Rammegård og Rysensten. En tømmer havde forinden 'sammenhugget' korsskæringens fire skotrender, som blytækker Jens Poulsen beklædte med bly. I juli 1686 omstøbte blytækker Severin Saustrup 'det forbrændte bly, som var i behold' foruden tavler, 'som ikke var smeltet i branden', heriblandt de gamle skotrender. Herefter tækkede han tårnet, over hvis gavle der opsattes vindfløje med Christian V's kronede monogram. Som sidste mand på pladsen støbte Rudolf Melchior fra Ålborg i september samme år to nye klokker, den ene med en indskrift, som mindedes de to ødelæggende brande (se klokke nr. 1).

Adgangsforhold. I hvert fald fra slutningen af 1700'erne var der - som i dag - adgang til kirken ad to veje, dels gennem en dør i sydsiden af søndre korsarm, dels gennem en dør i tårnets vestside. Det er ikke muligt at afgøre, hvor længe man benyttede de to døre vestligst i skibets langsider. Den søndre har sandsynligvis været i brug indtil 1630, da der blev brudt hul til en ny dør i 'korskirken', sandsynligvis den eksisterende døråbning i søndre korsarm, hvorover der 1638 indsattes et vindue.²⁴ Det kan være denne dør, der 1689 omtales som 'den store kirkedør'.²⁸ 'Nørkirkedøren', nævnt 1636,²⁴ henviser formodentlig til døren i nordre korsarms gavl. Denne 'nørre kirkedør', der ikke var oprindelig, men fremkommet ved udvidelse af et vindue (jfr. ndf.), beskrives 1689 som 'aldeles unødigt' og var 'både præst og menighed til besværing' på grund af 'den vind, der siver gennem kirken', når den blev lukket op. Døren blev tilmuret 1718²⁸ i forbindelse med indretningen af provst Rosenbergs begravelse (jfr. s. 404). Det

Fig. 28. Lemvig set fra øst o. 1857. Maleri af J. Gjørup i Lemvig Museum. - *Lemvig um 1857. Gemälde von J. Gjørup.*

forhold, at det først 1773 blev muligt at gå direkte fra gaden og gennem en indgang i vestre kirkegårdsdige ud for tårnet (jfr. kirkegård s. 336), kunne antyde, at døren i tårnets vestside, den nuværende hovedindgang, ikke var oprindelig. Måske har der her tidligere været en mindre dør, den 1765 omtalte 'vestre kirkedør'.⁵⁶ Endnu to døre - af privat karakter - ledte fra 1700'erne ind til lukkede stole (jfr. indretningsplan fig. 51 og s. 374): én dør i skibets nordside, øst for korsarmen, tilmuret 1876, og én sydligst i nordre korsarms vestmur, tilmuret efter 1854.

Den eksisterende *dør* i søndre korsarm (fig. 26) - nu midt i 'sideskibet' - er en barok portal, der fik sin nuværende, lidt ejendommelige form ved en ommuring 1872.⁴² Den rundbuede, falsede åbning indrammes yderst af en hulkel og flankeres af to murede halvsøjler med retkantet base og toledet 'kapitæl'. Øverst prydes skafterne af en ring, og et afrundet 'bånd' af samme udformning forbinder øverst de to kapitæler. 1872 tilmuredes tillige vinduet over den 1630

indsatte dør (jfr. ovf.). Inden for døren var der ligesom nu - et tømret vindfang.

Ved kirkens ombygning 1933 stod skibets to *tdøre* som tilmurede blændinger, beskrevet ovenfor, hver med et lille falset vindue, der gav lys til skibets vestende under orgelpulpituret. (†)Døren i nordre korsarm (fig. 87) fremtræder siden 1933 som en 3 m høj, udvendig fladrundbuet og falset blænding. Dørens betydelige højde og den kendsgerning, at kun øverste halvdel er falset, antyder, at det oprindeligt har været et vindue, som senere er omdannet til dør.⁵⁷ Tårnets vestdør stod indtil udvidelsen 1933 som en ligeløbet, rundbuet åbning.

Vinduer. 1854 indsattes otte store, fladbuede og lavtsiddende støbejernsvinduer, fordelt med fire i korsarmene, tre i skibets sydside og ét vestligst i nordsiden. Hermed forblev kirkens østende ensidigt belyst fra syd, sådan som den havde været det siden den gotiske ombygning. Af vinduernes (vekslende) udformning før 1854 kan der ikke tegnes noget sikkert billede. De

Fig. 29. Indre set mod øst o. 1900. Fot. i KglBibl. - *Kircheninneres gegen Osten, um 1900.*

særegne vinduer i søndre korsarms østside (beskrevet s. 349) blev 1788²⁴ reduceret til ét vindue, og i den forbindelse blev der i fire nætter holdt vagt ved kirken, mens den 'var åben i murene'. En muligvis større udskiftning blev foretaget 1820²², da der indsattes nye rammer, forfærdiget af snedker Niels Bek i Hove. 1825²² fandt kirkesynet de ældre(?) vinduer 'brøstfældige og utætte' og ønskede dem udskiftet med 'fire fag dobbelte vinduer', mens 'to fag vinduer i korskirken' kunne bibeholdes. De nye rammer skulle være af forskellig størrelse, men i øvrigt af samme facon som vinduerne i det nyopførte rådhus (jfr. s. 340).

Tagbeklædning. Tårnet var - både før og efter branden 1683 - tækket med bly. På selve kirken var tagfladerne før branden dels af bly, dels af tagsten, herefter kun af tagsten med blyklædte skotrender omkring korsskæringen. Til brug ved et større arbejde på taget købtes 1622 bly dels fra Lybæk, dels i Lemvig, og 'blymesteren',

der hentedes i Holstebro, arbejdede selv tredje i 58 dage. 1636 understrøg murermesteren de flader, der var tækket med tegl, dvs. taget mellem tårn og korsarme samt søndre korsarm. 1647 blev der lagt bly på kirkens sydside af blytækker Jens Hansen, som blev hentet i Tørring og senere agtet videre til Nørlem kirke. Da blyet var brøstfældigt 1652, donerede byens borgere penge til indkøb af nyt bly.²⁴ - *Tagværkerne*, der 1703 opregnedes som 36 par spær over 'lavkirken' og syv par på tårnet,²⁸ beholdt deres sugfjæl, indtil der 1867 påmuredes en *falsgesims*. Samtidig opsattes tagrender.⁴² Gavlene prydedes af takkede *kamme*, i regnskaberne omtalt som 'tindinger'. I det mindste på tårnet var kamtakkerne i 1800'erne dækket med skifer.

Facader og farver. Ydermurene stod i 16-1700'erne med en rød okkerfarve, i arkivalierne mellem 1623 og 1787 omtalt som »brunrødt«. Denne rødfarvning synes ofte brugt som supplement til teglstenenes naturlige farve, hvad

Fig. 30. Kirken set fra sydøst o. 1900. Foto i NM. - *Die Kirche von Südosten, um 1900.*

der antyder, at facaderne som regel stod ukalkede. 1723 hørte kirkeværgen således borgerne tale om, at kirken ved den ellers tilendebagte istandsættelse ikke 'var blevet beredt, så den var ens overalt'. Han betalte derfor murersvendene for igen at 'opvinde (vinde)laden⁵⁸ og berede kirken overalt', hvorefter gavlene blev 'stafferet med brunrødt'. Igen 1733 indkøbtes brunrødt, 'da der ikke var af de bløde røde sten at bekomme'.²² I licitationsbetingelserne for en reparation af tårnet 1787 skulle det gamle murværk, som blev stående, 'udspækkes og afpudses samt med brunrødt overstryges og i mursten syne i lighed med den nye mur'.⁵⁹

Hvor længe skikken med rødkalkningen holdt sig kan ikke afgøres. Fra 1825 - hvis ikke før - blev foden ('soklen') strøget med mørkeblåt eller gråt, mens vinduerne udvendig stod med en 'lys perlefarve' og dørene med en 'blå perlefarve'.²² Støbejernsvinduerne, der indsattes 1854, blev malet sorte, og efter at facaderne var

pudset med cement 1867-68, blev kirken strøget med 'cementfarve' eller 'stenfarve'.⁴² Tårnet stod siden ommuringen i de samme år i blank mur, bortset fra kampestenspartiet nederst, der var pudset og gråkalket som den øvrige kirke. Det hele havde 'et temmeligt broget udseende', som det udtrykkes af synet i sommeren 1875. Hertil kom problemerne med stående vand på pladsen og fugt i murene (fig. 30). En - dog kun tilsyneladende - forbedring indtraf 1907, da hele kirken, inklusive tårnet, som en forberedelse til kongens besøg blev kalket hvid (jfr. fig. 5), den farveholdning, kirken har beholdt lige siden.

I det *indre* blev vægge og hvælv pudset med cement 1889. *Gulvbelægningen*, der i ældre tid bestod af tegl og små hollandske fliser,²² blev 1768 og 1790 suppleret med gravsten, hentet ind fra kirkegården (jfr. gravminder). Ved en *hovedistandsættelse 1854* (sml. vinduer) blev gulvet lagt med gule og sorte fliser. Foran alteret og under stolene var der bræddegulv.⁴²

Planer om nedrivning og flytning 1906. Kirkens kælderagtige karakter førte efter århundredskiftet til overvejelser om at flytte den. Et særligt kirkesyn 27. april 1906, under deltagelse af bl.a. den kgl. bygningsinspektør, bifaldt nedrivningen af den gamle kirke og opførelsen af en ny 'et passende sted i byen'.⁴² En arkitektkonkurrence til en ny kirke 'på fattiggårdens grund'⁶⁰ (østligst i byen) blev samme år vundet af arkitekt S. F. Kühnel, Århus,⁶¹ fremfor Vilhelm Ahlmann,⁶² der i disse år forestod opførelsen af en ny kirke i Holstebro (jfr. s. 171f.). Projektet blev henlagt i sommeren 1907, efter at der i befolkningen var rejst en stemningsbølge imod det - ikke så meget mod tankerne om nedrivning af den gamle kirke som mod den udpegede plads for den nye.²⁹

OMBYGNINGEN 1933-35, der gav kirken sit nuværende udseende, kom i stand efter et *særligt kirkesyn* i august 1929. Her deltog sammen med kgl. bygningsinspektør V. Norn og museumsinspektør Chr. Axel Jensen arkitekt Søren Vig Nielsen, Viborg. Synet fandt, at 'den lille beskedne bygning trods vinduernes omdannelse

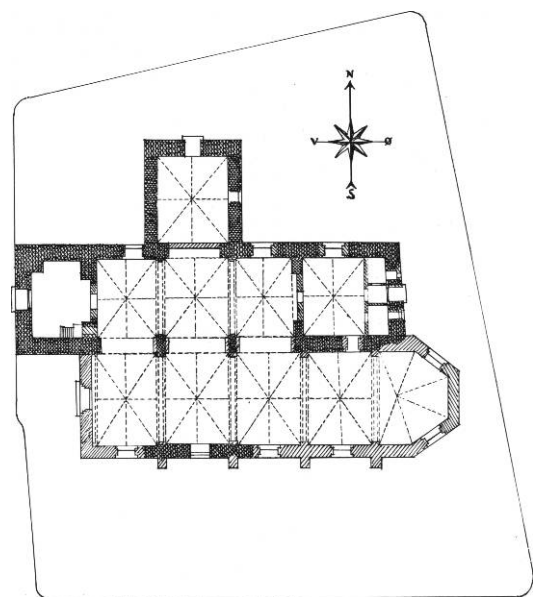

Fig. 31. Første projekt til kirkens ombygning indtegnet på beliggenhedsplan, 1:600 (s. 356). Tegnet af Hother Paludan 1930. - *Erstes Projekt für den Umbau der Kirche auf Lageplan, 1930.*

og hvælvingernes glatte, nymodens puds virkede hyggelig og køn'. Disse uheldige ændringer lod sig nok rette, hovedvanskeligheden bestod i, at kirkegulvet lå 70-90 cm under det omgivende terræn, hvorved rummet fik et kælderagtigt, fugtigt præg. Men trods 'klam luft og muggen lugt' var murpartierne over terræn dog tørre og gode, hvælvingerne solide og de 240 år gamle fyrretræstagværker vel vedligeholdte. Synet foreslog, at man sænkede terrænet på kirkepladsen og stillede sig forstående over for ønsket om en udvidelse af kirken, der kun rummede ca. 370 siddepladser. Som en mulig løsning foreslog man en ombygning af korsarmene, så de hver kom til at bestå af to fag samt en apsis i forlængelse af koret. Ved et sådant indgreb ville kirkens 'gamle grundstamme' blive bevaret, hvad der ville 'være langt at foretrække for en helt ny kirke'. Erfaringen havde vist, at de købstæder (Holbæk, Holstebro), der havde ombyttet deres kirkebygninger med nye, nu følte savnet af de forsvundne.⁶³

Tanken om en afgravning af terrænet omkring kirken blev afvist af både menighedsråd og byråd, der frygtede, at pladsen i så fald ville miste sin anvendelighed som handelstov. Begge ønskede dog at bibeholde kirken på sin gamle plads, hvorefter bygningsinspektøren ikke så anden løsning end en ombygning af både murværk og hvælv.

Opgaven blev 1930 overladt arkitekt Hother Paludan, Ålborg,⁶⁴ der samme år forestod en opmåling af kirken og fremlagde et *første forslag*, (fig. 31) til kirkens ombygning og udvidelse: tilføjelse af et nyt hovedskib syd for det gamle, afsluttet i øst med en fremspringende, tresidet apsis. Herved ville kirken kunne rumme 500 mennesker. Ministeriet fandt dog prisen (180.000 kr.) for høj og udbad sig et nyt, *reduceret forslag*, der forelå i juni 1931. Dette forslag, der var anslået til 145.000 kr., blev endeligt godkendt af myndighederne i maj 1933, hvorefter arbejdet kunne udbydes i licitation i august samme år.

Ved ombygningen blev der rådet bod på både pladsproblemerne og kirkens trykkede, kælderagtige karakter. Gulvet blev hævet til det om-

Fig. 32. Kirken set fra sydøst under ombygningen 1933. Skibet og søndre korsarm er under nedbrydning. M. Rasmussen fot. - *Die Kirche von Südosten während des Umbaus 1933. Schiff und südlicher Kreuzflügel beim Abriss.*

givende niveau og murene forhøjet med knap tre meter, hvad der nødvendiggjorde en nedrivning af samtlige hvælve, som derefter blev ny-muret tilsvarende højere i forhold til de gamle. Langhuset bevarede sin gamle form, mens korsarmenes ydre flugt blev bestemmende for kirkenes nye plan. I søndre korsarm, der blev udbygget til tredobbelt størrelse, bevarede kun portalen (nu flankeret af to stræbepiller) og det

allernærmeste murparti. I nord, hvor der tilføjedes et sakristi, blev korsarmens mure og gavlbavret, hvorimod man opgav planen om at bibeholde hvælvet, idet det var nødvendigt at hæve gulvet. Facaderne brydes kun af enkle, murede dekorationer under gesimsen; gavlene har bryndede kamtakker og rundbuede højblændinger. De to nordre er bestemt af korsarmens gamle gavlbav, mens de tre i syd, der rejser sig over

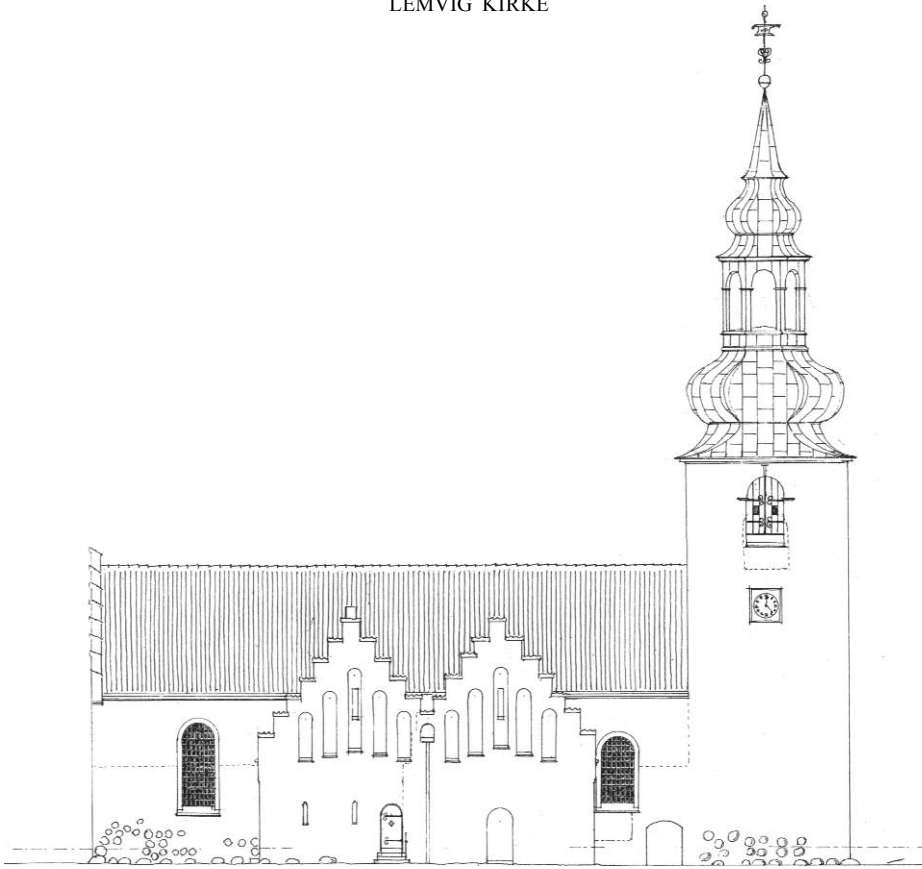

Fig. 33. Projekt til kirkens ombygning. Opstalt af nordside. 1:300. Tegnet af Hother Paludan 1933. - *Um-
bauprojekt. Aufriiss: Nordwand. 1933.*

det noget højere 'sideskib', er en fri fortolkning af dansk købstadsarkitektur (Århus Vor Frue kirke).

Det hvælvede rum får lys gennem syv rundbuede og dobbeltfalsede vinduer, af hvilke ko-
rets er lidt højere end de øvrige. Det nye søndre 'sideskib' åbner sig med tre spidsbuede arkader. Hvælvene gentager i store træk de gamles form. De er ottedelte med halvtstens ribber udgående fra falsede hjørne- og vægpiller. De to piller midt i rummet hviler på en affaset sokkel og har retkantet, kvartstens kragbånd. Adskillelsen mellem kor og skib er nu kun markeret ved en solid gjordbue. *Sakristiet*, med fladt træloft, har selvstændig yderdør i nord, mens en dør i syd forbinder det med kirkerummet. I nordre del er indrettet et toilet.

Spiret. Hother Paludan foreslog i sit første projekt tårnets sadeltag erstattet med en klassiserende ottekantet og todelt lanterne (fig. 88),

som har klare mindelser om det ejendommelige, pagodeagtige spir, der i de samme år opsattes over den nybyggede S. Markus kirke i Ålborg, tegnet af Paludans kollega E. Packness. Bygningsinspektøren fandt, at Paludans forslag nok ville ændre tårnets 'landsbyagtige karakter og blive en pryð i kirkens silhouet', men han ville dog ønske, at det fik et mere 'karakteristisk præg'. Paludan tegnede herefter det forslag, der kom til udførelse, og som siden har sat sit præg på byen: et barokt løgspir med ottekantet lanterne, der hæver sig over et lavt, udsvæjft tag med kraftig gesims. I forbindelse med spirets opsætning forhøjedes murene med godt en meter og afdækkedes med et støbt dæksel. De nye glamhuller fik et barokt præg med rundbuede, ligeløbende åbninger. Forbillederne for Lemvigs nye vartegn er formodentlig hentet i Skivebygmesteren N. H. Riemans (†1759) velformede løgspir på f.eks. herregården Engelsholm (Vejele

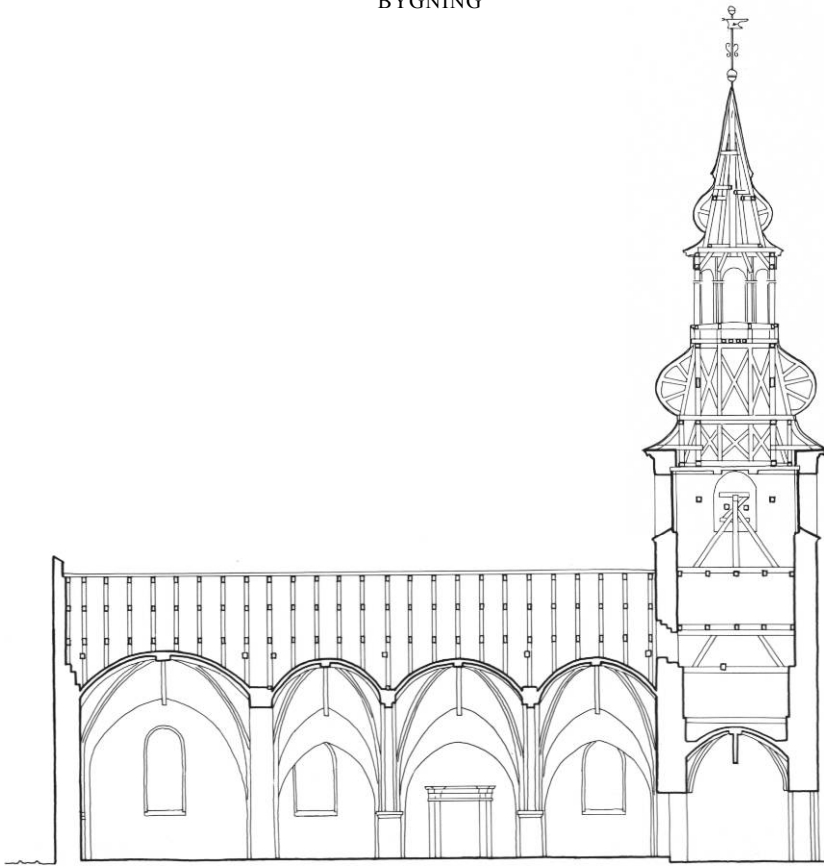

Fig. 34. Længdesnit set mod syd. 1:300. Efter Hother Paludan 1933, suppleret af NJP og tegnet af MN 1999. - *Längsschnitt gegen Süden, 1933. Ergänzt und gezeichnet 1999.*

amt), hvor taget over de åbne lanterner ligeledes er løgformet.

Den velholdte kirke er hvidtet ude og inde på nær granitkvadrene nederst i sydsiden. Tagene er tækket med vingetegl, spiret med kobber. I gulvene ligger store kvadratiske, røde fliser, under bænkenene ferniseret kork.

Opvarmning. Kirken opvarmes i dag ved fjernvarme, der har afløst et fyr i sakristiets kælder, som har udvendig nedgang fra østsiden. Kirkens første *†varmeanlæg* med ovn og kedel i tårnummets nordøstre hjørne blev 1884 leveret af ingeniør Reeh, København. Det blev ca. 1909 erstattet af et anlæg med lavtryksdamp.⁴²

Vindfløj (jfr. fig. 6), 1934, efter tegning af Hother Paludan. Tårnspiret afsluttes over en kugle af en fløjstang, endende i et kors. I kobberfløjen, anbragt over en bøjle og under en mindre kugle, er med gennembrudte tal angivet »1934«.

**Vindfløj* (jfr. fig. 17-18), 1827, indtil 1934 anbragt midt over tårnets sadeltag. Den består af en kobberfløj med »1827« under en vejrhane og er udført nævnte år af klejnsmed Blok.²² Siden 1934 opstillet i haven ved Lemvig Museum.

†*Vindfløje.* 1) En fløj på spiret, brændt 1683, nævnes første gang 1609.²⁴ 2-3) Efter branden bekostedes 1686²⁸ to 'kobberfløje med kongelige kroner udi', sikkert Christian V's kronede monogram. Fløjene var anbragt over toptinderne i tårnets nymurede gavle i nord og syd, sådan som det også var tilfældet i f.eks. Varde og Holstebro. Nordre fløj blev nedtaget og repareret 1733, efter at den i over et år havde været i stykker og kun havde hængt ved det ene hængsel; der blev lavet to nye »Hænger«, lige så lange som fløjen, for at styrke det gamle kobber. Begge fløje blev nedtaget 1741²² og muligvis kun den ene genopsat; i hvert fald var der 1758²⁴ kun én fløj. 4) 1793 lavede Bent Nielsen smed en

ny kobberfløj med »C7« (for Christian VII) og »1793«. Til fløjen brugtes en kobberplade på 14 pund, der blev 'ægte forgyldt'.²⁴ Den blev repareret af samme smed 1804 og af murermester Peder Jensen 1815.²²

† KALKMALERIER

Ved Chr. Axel Jensens besøg 1933 i den delvis nedrevne kirke konstaterede han kun svage rester af en *senogotisk dekoration*, vistnok fra første del af 1500'erne. På korets nordvæg sås rester af

okkergule, røde og hvide ranker med sorte kon-turer. Over tårnbuen og langs underkanten af skibets nedbrudte vesthvælv var der to sorte lin-jer med en indtegnet 'rød streg-ranke, ledsaget af røde krabbestreg'er'. En lignende dekoration fandtes i nordre korsarms senere nedbrudte hvælv.⁶⁵

Kalkmalet barokbaldakin bag alteret(?). Ved en forudgående undersøgelse 1931 fandt Egmont Lind spredte rester af en sortgrå farve på korets østvæg, som snarest var 'rester af en større over-strøgen flade'.⁶⁶

INVENTAR

Oversigt. Kirkens eneste middelalderlige inventar-stykke er døbefonten, der meget vel kan være samti-dig med den romanske bygning. Fra renæssancetiden stammer foruden alterstagerne fem lysearme, de to med årstal 1609 og givernavn Simon Christensen, samt to prægtige lysekroner fra o. 1575 og o. 1600 (nr. 1-2), sidstnævnte dog først skænket 1708 af 'studiosus' Gregers Lang. Også barokken er hovedsage-elig repræsenteret ved metalkunst. Yderligere tre lyse-kroner er kommet til o. 1650, 1661 og 1731 (to med givernavne), mens alterkalken er udført 1655 af Giert Reber i Viborg som gave fra Maren Skram til Ram-megård. En messehagel i barokstil (kun broderiet gammelt) synes skænket af Maren Skram samme år, og 1665 er hendes donation af altersølv suppleret med en sjældent smuk alterkande. En latinskoletavle er opsat o. 1650 af foged Iver Christensen. Den ene af kirkens klokker er støbt 1686 af Rudolf Melchior i Ålborg, den anden 1759 af Caspar König i Viborg.

Indretningens enhedspræg af rokokostil skyldes hovedstykkerne, der alle er udført i 1700'ernes sidste årtier af snedkeren Zinders Nielsen Machholm (1740-1827), som var bosat i Resen (Skodborg hrd.), indtil han 1788 flyttede til Lemvig.⁶⁷ Kernen i stolestaderne er fra 1768, året efter udførte han prædikestolen, 1780 alterbordet og altertavlen, mens der ikke kendes no-gen præcis datering for hans særegne krucifiks. Fra de samme årtier stammer et maleri, Kristus med kalken, mens et senere altermaleri, med samme motiv, er ud-ført 1854 af Johan Ludvig Lund; begge findes siden 1935 ophængt i sakristiet.

Et tårnur er udført 1878 af P. N. Kastberg, mens et nyt orgel er bygget 1999 af P. G. Andersen & Bruhn, Årslev, med genanvendelse af en facade fra 1935.

Indretning, farvesætning og istandsættelser. Sin nuvæ-rende indretning har kirkerummet hovedsagelig fået ved 1930'ernes store ombygning, der afsluttedes med en omfattende *inventaristandsættelse 1935*. Prædikesto-len fik da plads midt i rummet på hjørnet mellem koret og det nyetablerede søndre sideskib, stolesta-dernes bænke blev fornyet, ligeledes to pulpiturer i hhv. skibets vestende og i nordre korsarm, i hvis brystninger indgår dele af rokokopanel fra o. 1790, som er genbrugt fra ældre pulpiturer (†nr. 3-7). Endelig udførtes en ny orgelfacade i stil med den øvrige rokokoin-dretning. Træværkets *farvesætning* i gråtoner går tilbage til en nymaling 1966 ved Ernst Trier, men er let afstemt i forbindelse med, at Bodil Kaalund 1977, 1981 og 1988 har foretaget en omfattende *ma-leriudsmykning* på altertavle, prædikestol, stoleværk og pulpiturer.⁶⁸

Oplysninger om et ÷vægskab (jfr. fig. 52) er det eneste vidnesbyrd om *middelalderindretning* i koret. Den omstændighed, at såvel dette skab som adskil- lige ÷træepitafier er dokumenteret i 1700'erne, be-kræfter, at kirkens indre ikke i væsentlig grad blev berørt af *brandene 1683-84* (jfr. s. 334, 351f.). Tårn-branden 1683 skadede ÷tårnuret og var ødelæggende for ÷klokkerne, hvis fornyelse 1686 var en stor be-kostning for kirken.

Kirkens regnskaber dokumenterer istandsættelser og nyanskaffelser op gennem 16-1700'erne og giver et

Fig. 35. Indre set mod øst. HW fot. 1997. - *Kirchen inn ernes gegen Osten.*

vist indtryk af den *efterreformatoriske indretning*. En ældre *†*prædikestol afløstes 1607 af en ny, der vides prydet af 'englehoveder', fra 1602 optræder én eller flere *†*altertavler, og på et 1584-85 opført pulpitur i vest (*†*nr. 1) lod man o. 1626 opsætte et orgel (*†*nr. 1).

Provst Frands Rosenberg (*†*1730), der 1718 indrettede sig en *†*åben begravelse i den ydre del af nordre korsarm (s. 404), tog, ligesom også sønnen og efterfølgeren Hans Rosenberg (*†*1753, jfr. kisteplade), flere initiativer til kirkens forskønnelse. 1717 blev *†*altertavlen stafferet, 1723 opsatte man ved alteret en ny degnestol (*†*nr. 1), året efter 'på præstens forbøn' også en ny præste- og skriftestol (*†*nr. 2), og 1728 blev alle kirkestolene 'fra øverst til nederst' sat i stand og nystafferet. Ved denne tid var byens bedre familier i fuld gang med at indrette sig *†*lukkede stole med vægge, loft og vinduer. Af otte sådanne, hvis placeringer fremgår af et stoleregister 1759, stod de seks da på gulvet i stoleværket, én fandtes på orgelpulpitret (*†*nr. 1), mens der i nordre korsarms sydvesthjørne fandtes en art dobbeltloge i to egager (*†*nr. 7-8).

En længerevarende *istandsættelse 1768-94* medførte en næsten fuldstændig fornyelse af inventaret, men ingen væsentlige forandringer i rummets disponering. Under hele forløbet, der gav rummet sit præg af lokal rokoko, var Zinders Machholm en alsidig hovedkraft, og helt til sin død 1817 fungerede han som en sand altnuligmand for kirken.⁶⁹ Arbejderne påbegyndtes 1768 med en gulvregulering (jfr. s. 355) og fornyelse af stolestaderne, hvilket indebar, at Machholm med svend og dreng måtte holdes med kost og logi i 110 arbejdsdage og 30 helligdage. 1769 var han lige så længe i gang med arbejdet på prædikestolen og dens *†*himmel, *†*stoledøre, et *†*fontelåg m.m., inden han blev ageret med sit værktøj hjem til Resen. 1770 blev det nye træværk malet med grundfarve, mens en egentlig staffering udsattes, idet orglet 'ved Guds bi-stand' skulle repareres i sommeren 1772, og dette arbejde alligevel ville medføre forandringer. 1772 anskaffede man imidlertid et nyt orgel (*†*nr. 2); 1777 stod dettes facade, ligesom også prædikestolen, endnu kun grundmalet, og man manglede stadig at

forny altertavlen med tilhørende †præste(skrifte)- og †degnestol. Disse arbejder klarede Zinders Machholm 1780, hvorefter han selv gav møblerne grundfarve, ligesom han så sent som i nov. 1794 fik afregning for at have malet orgelværk og -pulpitur to gange med fernis- og oliefarve. Endelig hørte til hans arbejder opsætning af ydeligere to pulpiturstole (†nr. 9-10) over staderne ved skibets nordvæg, hvorefter rummet fremtrådte som på en (rekonstrueret) indretningsplan o. 1800 (fig. 51).

Endnu 1825 stod dele af inventaret kun med grundmaling, ligesom nogle af de †lukkede stole da havde 'en upassende, stærkt afstikkende farve'. Ved en *istandsættelse* 1825 bestemte man sig for at genopmale altertavle og prædikestol i de eksisterende farver, idet dog Christian VII's kronede navnetræk 'over alterbordet' skulle fjernes. Til det øvrige inventar valgtes en lyseblå bemaling 'med mørk fod ved stolene og udvendig blågrå'.²²

1854 nedtog man kirkens lukkede stole, bortset fra to under orgelpulpitret (†nr. 2-3) og den østre pulpiturstol (†nr. 9). Den blev fjernet 1876 og afløst af et pulpitur (†nr. 5), der opførtes i nordre korsarm, hvor provst Rosenbergs †åbne begravelse var blevet sløjft 1866. Til det nye pulpiturs brystning genbrugte man dele af rokokopanel fra de nedrevne pulpiturstole, og det samme var tilfældet, da man 1889 opførte yderligere et pulpitur (†nr. 6) i søndre korsarm i forbindelse med en større stoleværksrenovering. Et nyt orgel (†nr. 3), udført 1862 af Johan Andreas Ohrt, havde plads på søndre korsarms pulpitur fra 1891 til 1909, da det flyttedes til skibets vestende. Her nedrev man kirkens ældre orgelpulpitur (†nr. 1) tillige med pulpiturstolene under det (†nr. 2-3) og opførte et nyt orgelpulpitur (†nr. 7), hvorefter kirkens møblering kendes fra planer og snit 1930 (fig. 14-21).

1929 så Chr. Axel Jensen inventaret med en ege-træsmaling, der siden 1876 og 1889 havde bredt sig overalt (jfr. fig. 29). Han fandt kirkens rokokointerior dekorativt,⁷⁰ en holdning, der blev væsensbestemmende for, at *inventarrestaureringen 1935* i høj grad fik karakter af historiserende tilbageføring. Hertil hørte nye altermalerier i 1700'ernes stil og en stafing med megen marmorering (jfr. fig. 38), der er tilsidesat med malearbejderne 1966, 1977, 1981 og 1988.

ALTRE OG ALTERPRYDELSER

Alterbordet (jfr. fig. 38), fra 1780, er et panelværk af fyr, 195x82 cm, der er bygget i ét med den samtidige altertavles underbygning, 290x32 cm, alt 122 cm højt og som tavlen udført af Zinders Nielsen Machholm. Det egentlige bord har fortil tre rocaillefyldinger, ved siderne én, og oven-

til antyder to profillister en frise. På tavlens underbygning ses fortil en enkel højfylding ved hver side. Træværket er en del fornyet ved restaureringen 1935, og bemalingen fra 1966 er siden noget afstemt. Grundfarven er grågul, listerne grå, fyldingerne matblå med forgyldning og cremede toner på rocailleerne.

Når alterbordet ikke udtrykkeligt nævnes under Zinders Machholms arbejder i koret 1780, må det skyldes, at det var en selvfølgelig del af entreprisen.²² Bordet, der fra første færd stod op imod korets østvæg, blev 1876 flyttet 30 tommer frem for at give plads til en præstestol bagved.⁴² Ved samme lejlighed gav N. Nielsen bordet en opmaling med ægte guld.²² Bemalingen fra 1935 omfattede bl.a. marmorering (jfr. fig. 38).

†*Alterborde*. 1596 blev 'alteret' malet,²⁴ og ved †altertavlens reparation 1720 tog snedkeren sig formentlig samtidig af bordet (jfr. ndf.), der 1724 blev malet. 1766 lod man alterbordet betække med sort 'multum' i anledning af Frederik V's død.⁷¹

†*Alterklæder*. 1584-85 købtes lærred og rask til et nyt alterklæde, og 1586 anføres udgift for dets syning, 1616 for at farve et klæde.²⁴ 1724 rummede kirkens †kiste et gammelt rødt alterklæde, der var 'forrådet på nær en lille del' (jfr. †prædikestol nr. 2). 1731 gav 'provstinde Damstrøm' 10 dl. som hjælp til et nyt klæde, som dog endnu ikke synes anskaffet 1736, da inventariet kun anfører et gammelt lærredsalterklæde 'med silke udsyet'.²² 1766 betød alterbordets sorte betækning i anledning af det kongelige dødsfald (jfr. ovf.), at der gik orm i det underliggende røde alterklæde, som derfor måtte kasseres. Året efter indkøbtes rød skarlag og silkefrynser til et nyt, der 1769 blev syet af skrædder 'Lars Christian'. 1780 forærede 'velædle madame Jacobsen' et nyt klæde 'af punchrød fløj med guldgalonier' og fik sit navn på det,²² mens man 1790 afhændede et gammelt ved auktion efter først at have aftaget sølvet til brug for altersættets forbedring (jfr. ndf.).⁷² Alterklædet fra 1780 benyttedes til 1876, da Th. Gjerulff leverede et nyt af rødt silkefløj med kors og kanter af guldgalonier; det gamle blev brugt til betækning. 1907 ønskedes

Fig. 36. Altertavle, 1780 (s. 364), udført af Zinders Nielsen Machholm, malerier af Bodil Kaalund 1977. HW fot. 1997. - Altarbild, 1780, eine Arbeit von Zinders Nielsen Machholm, Malereien von Bodil Kaalund, 1977.

Fig. 37. Alterparti 1908, altertavlen med maleri, Kristus med kalken, udført af Johan Ludvig Lund 1854 (s. 364f.). - *Altarparti 1908, im Altarbild Gemälde, Kristus mit Abendmahlskelch, Arbeit von Johan Ludvig Lund 1854.*

klædet opfarvet eller erstattet med et nyt, idet kors og galoner dog kunne bibeholdes (jfr. fig. 37).⁴²

Blandt *†alterdugene* kan fremhæves en silkesyet, der er opført i inventariet 1700, og som var udført og skænket af Lene Rosenberg i hendes bror, magister Frands Rosenbergs tid som kirkeværg (jfr. *†åben begravelse* 1718, s. 404).⁷³

Altertavle (fig. 36), 1780, affyr, udført i landlig rokoko af Zinders Nielsen Machholm, siden 1977 med malerier af Bodil Kaalund. Tavlen er udsvejfet oventil og fremtræder tredelt med smallere sidestykker, der buer perspektivisk tilbage for at give plads for flankerende frisøjler,

som har glat skaft, toskansk base og enkelt bladkapitæl. Smalle pilastre adskiller de tre rocaillefelter og fortsætter nedenunder som volutbøjler mellem tre enkle fodfelter, der yderst flankeres af søjlernes svajede postamenter. De smalle rocaillvinger har gennembrudt mønster af små hulrosetter; foran profilgesimsen er fæstnet et trekantfelt i strålekrans, hvorover hæver sig et gennembrudt akantusløvværk, der yderst bærer små kuglespir, øverst i midten en noget stift skåret frifigur af Kristus med sejrspanen.

Stafferingen fra 1966 er 1977 afstemt noget af hensyn til Bodil Kaalunds malerier,⁶⁸ der viser *Indtoget i Jerusalem*, og hvortil i postamentfelterne hører indskrifter i gylden antikva på grågul bund: »Zak. 9,9/ Se, din konge kommer til dig/ Matt. 21,5«. Træværkets grundfarve er matblå med lister og vinger i grågult, flødefarve og forgyldning. Et i trekantfeltet malet *Jahveøje* er bibeholdt fra en staffering 1935.

Tavlen blev ifølge regnskaberne udført og opsat 1780 af snedker Zinders Machholm og samme år malet med grundfarve 'olie, bleghvid og sølvglød'.²² 1795 nævnes tre *†malerier*: i storfeltet *Nadverens indstiftelse*, i nordre sidefelt *Korsfæstelsen* og i søndre *Gravlæggelsen*. Tavlen havde da i alt syv indskrifter og kronedes som nu af »Christi seierrige Opstandelse«.²¹ 1825 reparerede og pålmede man nogle lister og opmalede tavlen i de eksisterende farver, idet man samtidig borttog Christian VII's kronede navnetræk, der hidtil havde prydet den.²² 1834 nævnes oliemalerierne, året efter malede og forgyldte skolelærer Lustrup 'sidestykkerne', og 1855 indsattes i storfeltet et nyt *maleri*, Kristus med kalken, udført 1854 af Johan Ludvig Lund (jfr. fig. 37).⁷⁴ For at få det rundbuede maleri til at passe ind, måtte midtfeltets indfatning beskæres og snedker A. Smith udføre en særlig profilramme til det,²² mens maler Clemens Toft gav træværket en nystaffering. Gesimsens *Jahveøje* bibeholdtes vistnok indtil en ny istandsættelse 1876, da tavlens topfigur blev udskiftet med et kors,⁷⁵ som skyldtes snedker H. P. Markussen.⁷⁶ Samtidig foretoges en nystaffering ved maler N. Nielsen, hvorefter tavlens fremtræden er kendt fra fotografier (fig. 37).²² Her ses den med

Fig. 38. Alterparti 1935. J. Th. Madsen fot. - *Altarpartie 1935.*

egetræsmaling, nogen forgyldning og en tolinjet frakturindskrift i postamentet.

1935 underkastedes altertavlen en istandsættelse, der virkningsfuldt genskabte dens oprindelige fremtræden (fig. 38). Dens gamle topfigur og trekantfelt med Jahveøje blev genopsat, og midtfeltets rammeværk rekonstrueredes.⁷⁷ På træværket genskabte J. Th. Madsen en staffering med marmoreringer, og til felterne udførte han *malerier* i tidssvarende stil. Midtfeltets var en kopi af Mogens Christian Thranes fremstilling af Korsfæstelsen fra 1729-30 i Vestervig kirke,⁷⁸ mens sidefelternes *†malerier* viste Bønnen i Getsemane (i nord) og Himmelfarten. Hertil hørte i postamentet versalindskrifter på sort bund: »Luc. 22,43/ Kristus døde for vore Synder/ Mattei 28«.

Tidligere altermalerier. 1) (Jfr. fig. 37) 1854 (opsat 1855 i rundbuet indfatning), af Johan Ludvig

Lund, visende Kristus med kalken. Maleriet, i klare lyse farver, olie på lærred, 157x99 cm (lysningen), er nu indsat i en glat, bejdsset ramme fra 1935. Det henlå 1916 på loftet og istandsattes 1935, da det fik sin nuværende plads på sakristiets vestvæg.

2) 1935, Korsfæstelsen, udført af J. Th. Madsen som kopi efter Mogens Christian Thranes altermaleri fra 1729-30 i Vestervig kirke (jfr. fig. 38).⁷⁸ Maleriet, olie på lærred, 154x93 cm (lysningen), er nu indsat i en enkel sortmalet ramme fra 1987, da det fik sin nuværende plads på sakristiets sydvæg.

†Altertavle(r?). 1602 fik Niels maler kost og løn for halvanden dags arbejde ved altertavlen. 1651 'færdigede' en snedker tavlen, og året efter arbejdede Laurids maler selvanden i halvanden uge med at give den en større renovering.²⁴ 1717 akkorderede man med 'kontrafejereren Anders Eskesen' om staffering af altertavlen, et arbejde, der i praksis synes udført af Andreas maler. 1766 betaltes Jørgen maler for at hæfte sidestykkerne foroven og forneden på altertavlen,²² som 1769 kaldtes 'anselig',¹⁷ 1777 'såre ringe og så godt som faldefærdig'.²²

ALBERTILBEHØR OG KRUCIFIKS

Altersølv (fig. 42), skænket 1655 af Maren Skram til Rammegård (Ramme sogn, Vandfuld hrd.; jfr. messehagel), har som sin kerne en kalk, som er udført 1655 af Giert Reber i Viborg, og er 1794 forsynet med nyt bæger og en ny disk fra Joachim Wellers værksted i Holstebro.⁷⁹ *Kalken*, 19 cm høj, har ottetunget fod i tre afsæt, drevet op imod et cylindrisk skaft. På to nabotunger er graveret givervåbener og initialer »S(alig)H.HF«, for ægtemanden Hartvig Hvidtfelt og »MS« for Maren Skram. En kraftig profilering markerer overgange til skaftledene, af hvilke det øvre er væsentligt lavere end det nedre. Knoppen er ottetunget med mellemliggende rudebosses, alt forsynet med graveret skravering. Det fornyede bæger fra 1794 er stejlt og bærer femlinjet, graveret versalindskrift, der, bortset fra den afsluttende sætning, må være overført fra det oprindelige bæger: »Anno 1655

Fig. 39. Kristus med sejrspanen. Graving på alterkandens låg, 1665 (s. 367). HW fot. 1997. - *Christus mit Siegesfahne. Gravur auf dem Deckel der Abendmahlskanne, 1665.*

har ærlig og velbyrdige Frue Fru Maren Skram sal(ig) Hartwig Hwitfeldtz til Ramme-Gaard giwet og foræret denne Kalk og Disk til Lemwigs Kirke Gud til Ære Kirken til Zirat og hende til Ære christelig Ihukommelse hworføre Gud være hendes Løn. Anno 1794 er samme Kalk og Disk forstørret paa Kirkens Bekostning«. På standpladen ses Giert Rebers gentagne stempel (Bøje 5433). *Dysken*, tvn 14,5 cm, er glat med et spinkelt cirkelkors på fanen og har på undersiden graveret »1794« over Wellers stempel (Bøje 6703).

Altersættet nævnes tidligst 1735. Til den nye disk og bagerets fornyelse 1794 blev bl.a. brugt sølv fra et kasseret *†*alterklæde.²² 1866 angiver inventariet altersølvets vægt til 56 lod og oplyser, at det var 'omstøbt' i Holstebro 1794.⁴² *Særkalke* (150 stk.) ses anskaffet 1914.⁸⁰

*†*Altersølv. Kalk og disk var hos guldsmeden til reparation 1596 og 1629, da kalkens fod var brækket, samt atter 1645 og 1647.²⁴ De seneste årstal antyder reparationer, der kan skyldes skrammer under Kejserkrigens og Torstenssonfejdens besættelsestid (jfr. f.eks. *DK Ribe* 1691). Omsmeltet 1665 til brug for nedennævnte alterkande. Et tilhørende *†*kalkklæde nævnes 1625 under betegnelsen et 'tørklæde som blev lagt over kalk og disk' (jfr. s. 247).²⁴

Oblatæske, 1945, cylindrisk, tvn. 11,5 cm, 11 cm høj. Alle kanter ledsages af perleborter, og midt på låget hæver sig en bladsmykket 'Golgotahøj' med rejst ringkors. På siden graveret versalindskrift: »Minde om Sognepræst Carl Lunds Prædiken ved Befrielsesfesten 6. Maj 1945«. Under bunden mærket »C. C. Hermann, Denmark, Sterling 9255«. *†*Oblatæsker. 1598 nævnes 'en æske til messebrødet',²⁴ og 1856 anskaffedes en 'kirkebrødsdåse af porcelæn'.²²

Alterkande (fig. 41), 1665, udført af Matz Christensen i Viborg. Kanden er cylindrisk med svag smalnen opefter, hældetud, svajet håndtag og et hvælvet låg, hvis høje gæk har form af en støbt, siddende Caritasfigur (fig. 40). Fod og låg-

Fig. 40. Alterkande, 1665, udsnit med hank og gæk (s. 366f.). HW fot. 1997. - *Abendmahlskanne, 1665, Ausschnitt mit Henkel und Gekh.*

Fig. 41. Alterkande, 1665, udført af Matz Christensen, Viborg (s. 366). HW fot. 1997. - *Abendmahlskanne, 1665, Arbeit von Matz Christensen, Viborg.*

rand er markeret ved profilering, håndtagets yderside ledsages af småbukler og afsluttes forneden og foroven med englehoved (fig. 40). Låget danner tre afsæt og har øverst en graveret fremstilling af Kristus med sejrspanen i en krans af blomster- og bladværk, hvori også ses en liggende mandsling (fig. 39). Korpus har på den

ene side en graveret fremstilling af Jesus på Korset (fig. 41), på den anden side versalindskriften: »Lemvigs Kirckis Viin Kande af forriges Docter Anders Lemvigs Kande oc den gamle Kalck oc Disch omgiort. Anno 1665 den 25. Ianvarii«. Midt under bunden ses Matz Christensens gentagne stempel (Bøje 5435).

Fig. 42. Altersølv (s. 365), kalken fra 1655 skyldes Giert Reber i Viborg og er en gave fra Maren Skram til Rammegård. Dens bæger samt disken er fornyet 1794 i Joachim Wellers værksted i Holstebro. HW fot. 1997. - *Silbernes Altargerät, Kelch 1655 von Giert Reber in Viborg gefertigt, gestiftet von Maren Skram zu Rammegård. Becher und Hostienteller 1794 in Joachim Wellers Werkstatt in Holstebro erneuert.*

Den sjældne alterkandes smukke figurgæk er for den pågældende tid en lidt gammeldags detalje, mens korpus' smalnende form og hældetud derimod er nye baroktræk.⁸¹ 1715 betaltes 2 mk. 8 sk. for 'at hjælpe' kirkens brøstfældige sølvkande; i inventariet 1862 angives kandens vægt som 63 lod.⁴²

i Alterkander. 1603-04 betaltes for kirkens kande 'at færdige', og 1614 donerede salig doktor Anders Lemvigs hustru en sølvkande 'til sakramentets brug', som vejede 45 lod, hvorfor hun på kirkens vegne skulle 'højligen være betakket'. 1621 måtte man bekoste 2 mk. på den i form af sølv og arbejds løn, og 1645 var den sammen med altersølvet hos guldsmeden.²⁴ Omsmeltet 1665 til brug for den nuværende alterkande.

Sygesæt, 1909, indkøbt fra Dansk Paramenthandel.⁸⁰ Kalken har enkel bægerform, er 10,5 cm høj og har nyere, påloddet hældetud; disken er glat, tv. 6,5 cm. En nyere oblatæske er cylindrisk med riflede sider, tv. 5,5 cm, 2,5 cm høj. Opbevares i lille kasse af egetræ med plads til flaske og tre bægere.

†Sygesæt. 1724 var den kalk, 'som de syge berettes af', i stykker og måtte efter overvejelse

om reparation fornyes med tillæg af sølv for 4 mk. 4 sk. 1726 fremgår, at den hidtidige sygedisk var af blik, hvorfor der nu fremstilledes et lille 'sølvfad' passende til den nye kalk. Atter 1743 blev sygesættet fornyet og vægten forøget fra 8 lod 3 qvint til 10½ lod, ligesom der til sættet udførtes en vinflaske.²² Præstens sygesæt nævnes 1862 som 'kalk og disk af sølv til afbenyttelse i hjemmet'.⁴² 1904 blev sættet gjort i stand af guldsmed Fædder Lillelund, Lemvig, og forsynet med ny oblatæske og flaske med sølvprop.⁸⁰

Alterstager (fig. 43), 1600-50, 46 cm høje, med balusterskaft, cirkulær, konisk opstigende fod og flad, profileret lyseskål i to afsæt; lysetornene er fornyet i jern. Tidligst nævnt i inventariet 1735-36 som to lysestager på alteret.²²

Syvstager. 1) 1935, 64 cm høj, med graveret skriveskrift på foden: »Skænket af Lærere og Elever ved Lemvig Skole. Anno 1935«. 2) Nyere, 39 cm høj. I sakristiet.

†Alterbøger. 1633 betaltes for 'halvparten af en ny bibel', som var købt til Lemvig og Nørlem kirker, 1637 købtes en alterbog til skolens behov, og 1647 købtes en bog, som altid skulle blive i kirkens forvaring, og 'som adskilligt skal udi befattes og indskrives'.²⁴ 1689 anskaffedes en

Fig. 43. Alterstager, 1600-50 (s. 368). HW fot. 1997. *Altarleuchterpaar, 1600-50.*

ny alterbog, og 1700 betales for indbinding af kirkens store bibel samt den, 'børnene læser i'.⁷³ 1735-36 nævner inventariet en Christian IV-bibel samt en gammel alterbog, og 1778 købte kirken på pastor Søren Haars forlangende 'udi Viborg Snapsting' en ritualbog og en alterbog, 'da den gamle var ubrugelig'.²²

†*Bogstole*. 1638 sattes ny fod på en bogstol i kirken, og 1723 udførtes en bogstol 'at sætte på alteret' til kirkens bibel. Året efter gjordes endnu en bogstol, 'som disciplene kan lægge biblen på til korsang', og 1824 leverede snedker Peder Jensen en ny bogstol til alterbogen.²²

Messehagler. 1) (Fig. 44), 1655, skænket af Maren Skram til Rammegård (jfr. altersølv); stærkt fornyet o. 1900. Af den oprindelige hagel er kun rygside nu noget blegnede broderi, 66x42 cm, i behold. Det viser Jesus på korset, der står på en Golgatahøj med den gamle Adams hovedskal og knogler. Guld og sølv dominerer, mens grønne nuancer ses på højen. Broderiet er o. 1900 fæstnet på nyt, lilla fløjl med kantende guldagramaner. Der må være tale om den hagel, der var skænket af Maren Skram, og som 1769 bar Maren Skrams og hendes første mand, Hartvig Hvidt felts »Vaabener i støbt Sølv forgyldte med Aarstal 1655«. ⁸² I så fald er våbener og årstal siden kasseret. Hagelen optræder i inventariet 1735-36 som en af to 'skikkelige kørkåber eller messehagler'.²² 2-4) Tre nyere hagler i liturgiske farver. †*Messehagler*. 1625 betalte kirken 'for messeklæderne at færdiggøre',²⁴ og 1735-36 nævner inventariet foruden den bevarede endnu en hagel (jfr. ovf).

Knæeskammel, o. 1790, af egetræ, 48x29 cm, 26 cm høj, formentlig udført af Zinders Machholm. Skamlen har drejede ben med kannelurer, sargen et mønster af forsænkede rektangelfelter. Gråmalet med gråt betræk. 1862 fik skamlen nyt betræk af silkefløjl med frynser (jfr. fig. 37).²²

Alterskranke, 1935, halvcirkulær med drejede balustre og håndliste i blank eg. Skranken er malet i to grå nuancer med gråblåt knæfald, der har gråt betræk. †*Alterskranke*. 1689 bekostedes »setted for Altered«, hvortil medgik to fyrrebjælker, fjorten fyrredeller, fire smalle opstandere af jern og otte par 'henger' (til låger?).²⁸

Fig. 44. Messehagel 1655, skænket af Maren Skram til Rammegård (s. 369). HW fot. 1997. - *Meßgewand 1655, gestiftet von Maren Skram zu Rammegård.*

1724 lod pastor Hans Rosenberg skranken for alteret staffere for egen regning, og 1726 blev dens skammel betrukket med læder. 1756 måtte hængslet for en låge repareres, og 1862 fik knæfaldet betræk af amerikansk læder,²² inventariet samme år nævner skranken med rækværk af træ og betræk i sort lakeret læder. 1876 blev alterskranken fornyet 'i en halvcirkel' (jfr. fig. 37) med spinkle balustre, hvis forgyldning⁴² 1908 afløstes af egetræsmaling.⁸⁰

Krucifiks (fig. 46), o. 1775, formentlig udført af Zinders Machholm. Den ejendommelige Jesusfigur, 160 cm høj, er fremstillet mere stående end hængende i nærmest 'romansk' positur, frontal med hovedet opret og samlede fødder hvilende på en fodstøtte (suppedaneum). Fra en

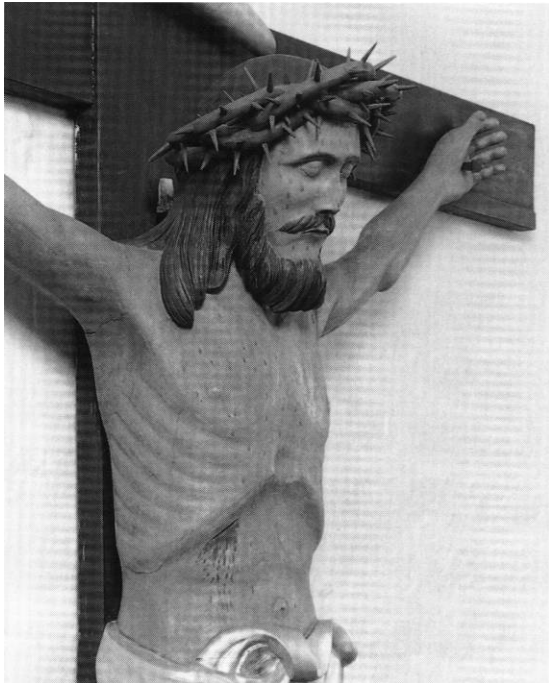

Fig. 45. Krucifiks, o. 1775, udsnit (s. 370). HW fot. 1997. - *Kruzifix, um 1775, Ausschnitt.*

stor, groft snoet tornekorne falder hårets lokker ned på skuldrene, ansigtet er asketisk med lukkede øjne, lille fiskemund, moustache og lokket kind- og hageskæg (fig. 45). De skrånende, udstrakte arme har åbne, favnende hænder, og benene er parallelle med let fremadbøjede knæ. Selv om der er søgt nøje redegjort for anatomi og muskulatur, er resultatet ikke rigtig naturalistisk, idet man overalt fornemmer den uøvede skulptørs forfalden til det ornamentale. Dette ses udpræget ved det korte lændeklæde, der som det eneste ved figuren bryder symmetrien, idet der ved højre hofte udfoldes en stor flyvesnip.

Korset, 225 cm højt, er glat med den nævnte fodstøtte fæstnet forneden og hele øvre korsarm dækket af en stor bølget seddel med »INRI« i reliefversaler. Grå karnation med en smule blod, gråsort hår og skæg, forgyldt lændeklæde og sort kors; sedlen er grå med sorte bogstaver. Krucifiksets anskaffelse er ikke nævnt i regnskaberne, men må høre til inventarfornyelsen ved Zinders Machholm 1768-94; man kan eksempelvis sammenligne skæringen med altertavlens

topfigur (jfr. fig. 36), hvor specielt lændeklædefolderne viser klare lighedstræk. Grunden til, at krucifikset ikke optræder i regnskaberne, kan meget vel være, at der har været tale om en gave fra snedkeren. 1855 betales Clemens Toft for 'Kristus på korset at male'.²² Dets gamle plads må have været over korindgangen (jfr. fig. 51). Et fotografi 1908 viser krucifikset egetræsmalet på kirkevæggen. I hvert fald siden istandsættelsen 1935 har det haft plads på korets nordvæg (jfr. fig. 35).

DØBEFONT OG PRÆDIKESTOLE

Døbefont (fig. 47), romansk, af granit, 87 cm høj, kummens tv. 75 cm. Den lysgrå fod er baseformet med rundbuefelter, der indfattes af rundstave, mens hjørnerne prydes af små søjlestykker. En omløbende rundstav danner overgang til kummen, der er sortnistreret, cylindrisk med konisk underdel og en mundingsrand, der ledsages aftovstav under platte. Harmonisk fordybning, bunden skrånende mod et afløbshul i midten (tv. 4,5 cm), som nu er udfyldt med rustent jern. Enkelte stumper af kalk og hvid farve. 1717 udstafferede Anders Eskesen fonten. 1855 blev den marmoreret af Clemens Toft,²² og omtales 1866 som malet med oliefarve, der burde 'aftages enten med sæbelud, saltsyre eller lignende midler, hvorved stenens form ikke beskadiges'.⁴² Fontens tidligste placeringer kendes ikke. O. 1900 stod den ved korbuens nordside (jfr. fig. 29), og siden 1935 midt for korindgangen på en sokkel af teglstensklinker.

Dåbsfad, 1853, leveret af kobbersmed Bent Møller.²² Fadet er glat, tv. 68 cm, med halvkugleformet fordybning og en fane, hvis rand har en nyere udvidelse; oprindeligt tv. 40 cm. †*Dåbsfade*. 1651 anskaffedes et tinfad til fonten, hjemskrevet fra Lybæk,²⁴ og 1828 betales H. A. Sørensen for et fad og en 'drejels serviet' til brug ved dåben.²² *Dåbskande*, o. 1850, af tin, 25,5 cm høj, med svungent korpus og lavt låg, som ender i en knap. Nævnt 1862 som en 'vandkande af tin'.⁴²

Et †*fontelåg* udførtes af 'Zinners (Machholm) snedker' 1769, da det omtales som 'en dæksel til

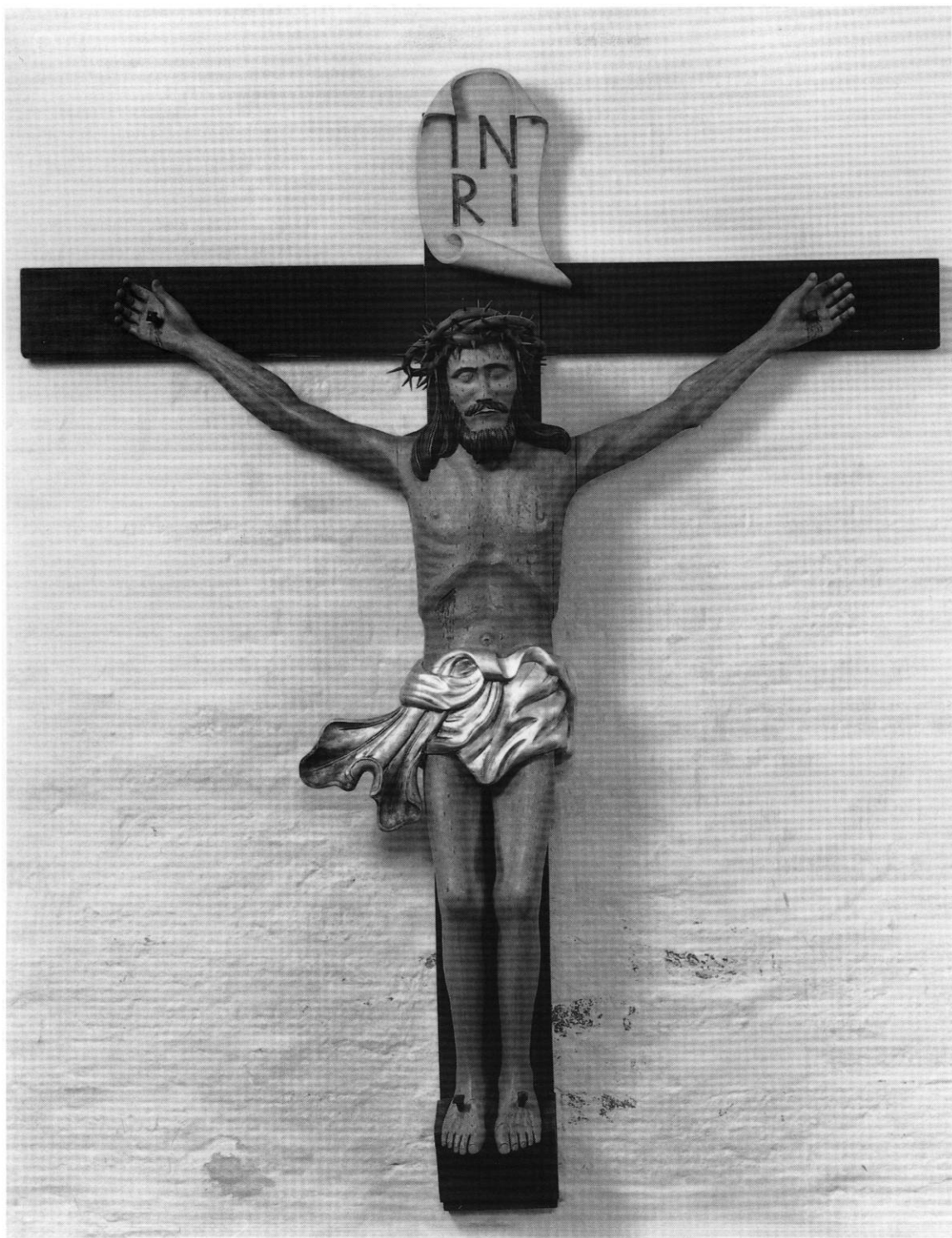

Fig. 46. Krucifiks, o. 1775, tilskrevet Zinders Nielsen Machholm (s. 369). HW fot. 1997. - *Kruzifix, um 1775, Zinders Nielsen Machholm zugeschrieben.*

fonten', og året efter blev det anstrøget af Jørgen maler.²²

Prædikestol (fig. 48), 1769, udført af Zinders Machholm og siden 1977 med malerier af Bodil Kaalund. Prædikestolen består af fire fag, der flankeres af trekvartsøjler, som har toskansk base samt bladkapitæl med volutter og hviler på en høj plint med bladværk. De store rocaillefelter, på skraveret bund, har elementer af barok akantus. Under profilgesimsen forbindes søjlekapitælerne af fantasifulde, flettede 'snore', der yderst ender i knuder og løkker, mens de ud for 2. felt fra opgangen danner to hængekvaste. Stolens bund og bærestolpe er fra 1935 ligesom opgangen, der har rocaillepanel og ottesidet mæglerstolpe. Bemaling som altertavlen, felterne med følgende motiver af Bodil Kaalund (det første på opgangen): Sædemanden, Dommens dag, Den gode hyrde, Det ufrugtbare figentræ samt Den barmhjertige samaritan.⁶⁸ En *læsepult* fra 1858 er udført af snedker David Holm²² og står i blank eg med gråt betræk ligesom gesimsen.

Fig. 47. Døbefont, romansk, af granit (s. 370). HW fot. 1997. - *Romanische Granittaufe*.

Foruden selve stolen udførte Zinders snedker 1769 også en *†himmel* over den. En smed og en murer betaltes for at fæstne alt til væggen,²⁴ mens Jørgen maler året efter gav træet en farvegrundering. 1777 havde prædikestolen endnu ikke fået nogen egentlig staffering, og 1783 manglede et stykke af indskrifternes 'fornødne ord'.²² 1795 havde prædikestolen *†malerier* af Kristus og de fire evangelister,²¹ og 1825 blev den genopmalet i de eksisterende farver.²² 1862 oplyses, at den 1769 byggede prædikestol (malet årstal?) 'med træforsiringer' var opsat midt i kirken med opgang fra den søndre gang og havde en dør for trappen - dvs. på hjørnet mellem koret og søndre korsarm (jfr. fig. 51). 1889 flyttede man afhensyn til et nyt pulpitur (*†nr. 6*) prædikestolen til hjørnet af nordre korsarm overfor,⁴² hvor den ses egetræsmalet og uden himmel på et fotografi fra o. 1900 (fig. 29).

Sin nuværende plads ved korets sydside fik stolen 1935, da den stafferedes med grå felter og marmoreringer, som siden har givet plads for den nuværende bemaling med malerier. En *†lysearm* til prædikestolen, omtalt som en ny messinglampe, leveredes 1835 af gørtler Laurs Sand (jfr. s. 390).²² *†Beklædning* af prædikestolen nævnes fra 1776, da den blev 'udstoppet oven på'. 1838 brugtes 3½ alen 'brun silke damasker' og 2 alen lærred, 1855 nævnes rødt klæde med guldtræsser og frynser, og 1874 rødt klæde med guldborter.²²

†Prædikestole. 1) 1500'erne(?). Efter opsætningen af nr. 2 1607 (jfr. ndf.) afhændede kirken 1610-12 overflødig træ, bl.a. til 'Jep Ollufsen (snedker?) en fond (baldakin?) under den gamle prædikstol'. 1613 anføres som indtægt 2½ dl. for en gammel prædikstol.²⁴

2) 1607, ifølge regnskaberne udført af en snedker på fem ugers kost, mens en maler arbejdede på den selvanden i tre uger. Med opsætningen virkede snedkeren én dag selvanden, en muremester 'færdigede' muren ovenover og indmurede en bærestolpe, mens der til trappe brugtes en savdelle, og til smedeløn, søm og stål brugtes 5 mk.²⁴ 1623 betaltes en lås til prædikstolsdøren, og 1635 færdiggjorde Hans guldsmed 'lysestagen ved prædikestolen', den ene af

vistnok to tilhørende *lysearme* (jfr. s. 388). 1716 indsatte Christen Christensen og 'svenden' en ny pille under prædikestolen, og 1723 'gjorde han to englehoveder og et spir at sætte på *himlen* i stedet for andre, som var borte'. Samtidig erstattede en 'tømmermand' nogle ligeledes bortkomne lister, inden 'seigr. Matthias' (antagelig Matthias Pedersen) på egen bekostning lod stolen og dens himmel staffere. 1724 blev en stump gammelt alterklæde brugt til *beklædning*, 1626 gjordes et 'holdetræ' til opgangen,²² og 1769 kaldtes prædikestolen 'anselig'.¹⁷

STOLEVÆRK OG PULPITURER M.M.

Stolestaderne er i deres former og kerne fra 1768, udført af Zinders Machholm, men stærkt fornyet 1935, da gavlene fik udtrækssæder, ligesom selve bænkerne med let skrå fyldingsryglæn overalt er nye. Gavlene (fig. 49), 126 cm høje, er for en væsentlig del gamle, med pålagte pilastre og afsluttende bladpalmet. Ligeledes er dele af panelerne imod koret og gangene gamle; de har profilfyldinger og kronens afopstående bladværk (jfr. fig. 35). Bemalingen fra 1966 (med senere afstemning) præges afgråtoner, gavlene har grå-blå bund, panelerne grønblåt rammeværk.

Under arbejdet 1768 var Zinders snedker med en svend og en dreng på kost fra 5. april til 29. sept. hos kirkeværgen, der foruden kammer og senge gav dem fornøden kost med øl og brændevin. Værgen leverede også snedkeren tørre fjæle 'både gode og ringe' til staderne, hvis flåger først udførtes det følgende år, mens en egentlig staffering lod vente endnu nogle år.²⁴ Stoleregistret 1783, omfattende hen ved 100 stader, afsluttes med ordene 'hvad mand og kvindekøn, som her ikke findes anført at svare noget til kirken, søger stolestade i tårnet og i korskirken næst ved begravelsen'.²² Stadernes udstrækning fremgår af en rekonstrueret indretningsplan o. 1800 (fig. 51), der tillige viser placeringen af ti flukkede stole og pulpiturstole, som siden o. 1700 var indrettet af de bedre familier (jfr. ndf.). 1825 blev stolestaderne malet lyseblå 'med en mørk fod',²² og 1866 måtte stolene repareres flere steder, mens der i hver mandsstol

Fig. 48. Prædikestol, 1769 (s. 372), udført af Zinders Nielsen Machholm, malerier af Bodil Kaalund 1977. HW fot. 1997. - *Kanzel, 1769, Arbeit von Zinders Nielsen Machholm, Malereien von Bodil Kaalund 1977.*

Fig. 49. Stolegavle, 1768, udført af Zinders Nielsen Machholm (s. 373). HW fot. 1997. - *Gestühlswangen, 1768, Arbeit von Zinders Nielsen Machholm.*

opsattes fire *†hatteknager* i form af bøjler. Staderne var 1883 i dårlig stand med en afslidt og falmet bemaling, hvorfor der 1889 foretoges en vidtgående fornyelse med svensk fyr og afsluttende egetræsmaling.⁴² Stadernes fremtræden herefter ses på ældre fotografier (jfr. fig. 29) og på planer og snit 1930 (fig. 14-21). 1935 blev de atter stærkt fornyet og nymalet i gråtoner, der 1966 måtte vige for den nuværende lidt lysere staffering. Et antal *løse stole* er fra 1935. *†Løse stole*. 1905 betaltes træhandler Joh. Hansen for 30 'feltstole' til kirken.⁸⁰ 1908 opsattes ved væggene omkring alteret *†bænke* med *†vægpanel* bagved (jfr. fig. 29).⁸⁰

†Stolestader. 1595 udførtes 'skamler', og 1609 leverede en snedker to stole, mens to snedere 1622 var beskæftiget 12 dage med at 'flytte og forfærdige skamler'. 1632 omtales en stol i søndre kapel, 1635 skamlerne 'ved nørre kirkedør', og 1648 nævnes skolemesterens stol.²⁴ 1691 forsynede værgerne staderne med 35 stolelåger, hvilket medførte en anmærkning i regnskaberne om, at bekostningen havde været unødigt, 'og kirkens midler (var) til unytte bortvendt'. 1700 nævnes Knud Langs 'indelukte stol' som den første af kirkens *†lukkede stole* (jfr. ndf.), og 1718 klagedes over, at Frands Rosenbergs begravelse i nordre korsarm havde berøvet kirken seks stole (jfr. s. 405).²⁸ 1728 blev kirkestolene repareret med træ og lister' fra øverst til nederst' tillige med en del rygstykker, som var rådne; arbejdet var nødvendigt, før man samme år kunne staffere staderne.²² 1764 anfører stoleregistret kvindestolene, fordelt med to rækker à ti stole øst for korskirken, syv i skibets nordside og tre i »Nør Capelle« øst for gangen. 20 mandsstole fordelte sig med seks i skibets sydside, seks i tårnet (to i syd, fire i nord), og i »Sønder Capellen« otte, hvoraf de syv stod vest for gangen. Den øvrige plads var først og fremmest optaget af otte lukkede stole (jfr. ndf. samt fig. 51 nr. 1-8). 1765 tog snedker Henrik Sindbæk sig af staderne, således 'at man til videre kan sidde på dem',²⁴ og 1768 blev de udskiftet.

†Præste- og skriftestole. 1) Nævnt 1631 som præstens stol;²⁴ 1687 kom en ny delle i skriftestolen,²⁸ der 1724 kaldtes meget slet.²² 2) 1724,

udført 'på præstens forbøn' som en ny skriftestol, idet pastor Hans Rosenberg selv betalte stafferingen.²² Da denne også omfattede alterbord og -skranke, må skriftestolen antages at have stået lige op ad alteret, formentlig i nord (jfr. fig. 51). 1729 anskaffedes en *†knæleskammel* med læderbetræk til skriftestolen, som 1777 kaldtes 'gammel, såre ringe og så godt som falddefærdig'.²² 3) 1780, udført af Zinders Machholm.²² 1799 anskaffedes et par gardiner til den, og 1825 repareredes 'præstestolen' og forsynedes med nyt *†bord* og en ny *†lænestol* afteg i stedet for den gamle ubrugelige.²² Skriftestolen nævnes 1862 under Jens Jeginds epitafium (*†)nr. 2), dvs. ved korets nordvæg (jfr. fig. 51). 1866 repareredes gulvet i præstestolen, der 1876 blev fjernet, idet præsten i stedet fik indrettet plads bag det fremrykkede alter.⁴²

En *degnestol* er udført 1935 med genbrug af to stolegavle og 1988 forsynet med tre malerier af Bodil Kaalund, visende »Det evige halleluja« med instrumenterne harpe, basun og tamburin. I korindgangen øst for sakristidøren (jfr. fig. 50).

†Degnestole. 1) 1723 var degnestolen endnu ikke 'forfærdiget',⁷³ 1777 betegnedes den som gammel og såre ringe.²² 2) 1780, udført af Zinders Machholm. 1825 blev den repareret af snedker Jens Peter Braae, og 1834 fik den fornyet gulvet;²² borttaget 1876 sammen med præste- og skriftestolen, hvormed den tydeligvis udgjorde et par (jfr. fig. 51).⁸³

†Lukkede stole og pulpiturstole nævnes tidligst 1700, da Knud Langs 'indelukkede stol' blev overtaget af Lucas Andersen Nors⁸⁴ og Jens Wandborg.²⁸ Måske var der da tale om en stol på orgelpulpitret (†nr. 1). De lukkede stole lader sig generelt vanskeligt identificere, og først med stoleregistre fra 1759 og 1764 er det muligt at danne sig overblik over de da otte stole, der er anført med tallene 1-8 på indretningsplanen o. 1800 (fig. 51). De fandtes dels på orgelpulpitret (†nr. 1), under det (†nr. 2-3), i søndre korsarms stoleværk (†nr. 4-6) og i nordre korsarms sydvestre hjørne, hvor én stod på gulvet (†nr. 7) med en anden opsat som pulpiturstol ovenpå (†nr. 8). En ændring o. 1790 lader sig ikke nærmere be-

Fig. 50. Indre set mod vest. HW fot. 1997. - *Kircheninneres gegen Westen.*

stemme, men medførte indretning af nyt 'østre' og 'vestre' pulpitur med lukkede stole, hvorfra må stamme dele af de nuværende pulpituers rocaillebrystninger (jfr. pulpitur nr. 1-2 og \dagger pulpiturer nr. 3-7). To pulpiturstole (\dagger nr. 9-10) havde hver sin indgang fra kirkegården, hhv. i kirkens nordmur øst for korsarmen og sydligst i dennes vestmur (jfr. s. 353) og må have været opsat over staderne i skibets nordside øst og vest for indgangen til nordre korsarm (jfr. fig. 51 \dagger nr. 9-10). Arrangementet, med plads til to familier på hvert af pulpituernerne, gjorde den ældre pulpiturstol i nordre korsarms sydvesthjørne (\dagger nr. 8) ubrugelig, men ikke stolen under den (\dagger nr. 7.), der stadig havde et rimeligt udsyn under den nye vestre pulpiturstol. Derimod medførte de nye attraktive pulpiturstole lige over for prædikestolen vanskeligheder med udlejningen af de

tre lukkede stole i søndre korsarm (\dagger nr. 4-6). 1813 og 1825 kunne kun én af dem udlejes (\dagger nr. 6). 1825 havde de ældre og yngre loger endnu en forskellig bemaling, idet der ønskedes rådet bod på, at 'nogle af de indelukkede stole' havde en 'upassende og stærkt afstikkende farve'. 1854 blev alle lukkede stole og pulpiturer fjernet, bortset fra \dagger nr. 2-3 under orgelpulpitoret og den østre pulpiturstol (\dagger nr. 9). I forbindelse med arbejderne fremgår, at der mellem to af de lukkede stole i søndre korsarm havde været et 'panel og loft', som nu også blev nedtaget. 1876 blev også den østre pulpiturstol (\dagger nr. 9) fjernet,²² og endelig må to stole under det gamle vestpulpitur være borttaget ved dets fornyelse som orgelpulpitur 1909.

Da der savnes holdepunkter for nærmere datering af de fleste lukkede stole, gør rækkeføl-

gen ikke krav på at være kronologisk. For †nr. 1-8 gælder, hvor intet andet anføres, at de tidligst kan identificeres i stoleregistret 1759, mens †nr. 9-10 som nævnt må være kommet til o. 1790.

1) På orgelpulpituret i vest (†pulpitur nr. 1), måske indrettet allerede i slutningen af 1600'erne af Knud Lang (jfr. †gravsten nr. 10 og †muret

begravelse nr. 2), hvis 'indelukkede stol' 1700 blev overtaget af Lucas Nors og Jens Wandborg (jfr. ovf.).⁷³ 1726 synes stolen brugt af sidstnævntes søn, Laurits Wandborg,⁸⁵ og Niels Jacobsen, hvis tilbud om 10 rdl. til orgelværkets staffering i hvert fald antyder, at de havde en egeninteresse i, at orgelfacadens tilstand ikke skæmmede stolen (jfr. ndf. nr. 2-3). Pulpitursto-

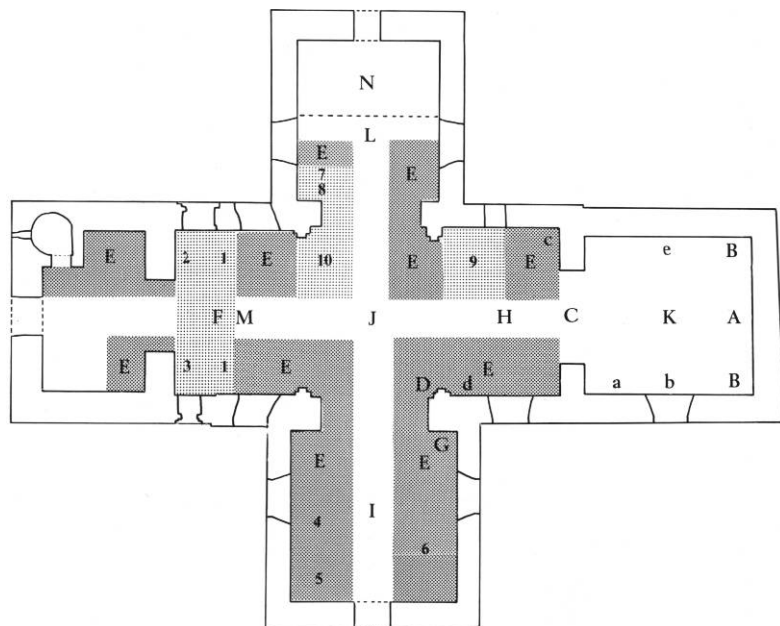

Fig. 51. Indretningsplan o. 1800. A. Alter med altertavle 1780 (s. 364). B. †Præste(skrifte)- og †degnestole 1780 (s. 374). C. Korbuekrucifiks (s. 369). D. Prædikestol 1769 (s. 372) med lysearm(e). E. Stolestader fra 1768 (s. 373). F. †Orgelpulpitur med †orgel nr. 2 fra 1772 (s. 380, 382). G. Latinskoletavle opsat af Iver Christensen o. 1650 (s. 384). - Lysekroner (s. 385-88): H. Nr. 1, o. 1575. I. Nr. 2, o. 1600, skænket 1708 af studiosus Gregers Knudsen Lang. J. Nr. 3 fra o. 1650 midt i »korskirken«. K. Nr. 4, 1661, skænket af borgmester Oluf Jepsen og hans hustru Maren Christensdatter. L. Nr. 5, 1731, skænket af Oluf Peter Jepsen Kappel og hans hustru Ingeborg (før 1759 i skibets vestfag?). M. †Nr. 1, o. 1700-50, skænket 1759. N. †Åben begravelse 1718 for provst Frands Rosenberg (s. 404). - Tallene 1-10 angiver placeringen af de †lukkede stole og pulpiturer (s. 374-77). Epitafier: a. †Nr. 1, o. 1619, over sognepræst Peder Gregersen (s. 398). b. †Nr. 3, o. 1630, over Maren Jørgensdatter, formentlig glasmalet (s. 399). c. †Nr. 4, 1633, over ukendt (s. 399). d. Nr. 1, o. 1648, over borgmester Simon Christensen og hans hustru Kirsten Mogensdatter (s. 394). e. *(†)Nr. 2, o. 1675, over sognepræst Jens Christensen Jegind, hans hustru Cathrine Olsdatter og hendes 1. mand kapellanen Bertel Nielsen Fistler samt 14 børn (s. 396). 1:300. Tegnet af MN 1999. - *Einrichtungsplan, um 1800. A. Altar mit Altarbild 1180. B. †Pastoren(Beicht)- und †Küsterstühle 1180. C. Triumphkreuz. D. Kanzel 1169. E. Gestühl, 1168. F. †Orgelepore mit †Orgel Nr. 2, 1112. G. Lateinschuletafel, errichtet von Iver Christensen um 1650. - Kronleuchter: H. Nr. 1, um 1515. I. Nr. 2, um 1600, gestiftet von Studiosus Gregers Knudsen Lang 1108. J. Nr. 3, um 1650. K. Nr. 4, 1661, gestiftet von Bürgermeister Oluf Jepsen und seiner Frau Maren Christensdatter. L. Nr. 5, 1131, gestiftet von Oluf Peter Jepsen Kappel und seiner Frau Ingeborg (vor 1159 im westlichen Langhausjoch?). M. †Nr. 1, um 1100-50, gestiftet 1159. N. †Offenes Begräbnis 1718 für Probst Frands Rosenberg. - Die Ziffern von 1 bis 10 zeigen †Logen an. - Epitaphe: a. †Nr. 1, um 1619, für Pfarrer Peder Gregersen, b. †Nr. 3, um 1630, für Maren Jørgensdatter, vermutlich Glasmalerei. c. †Nr. 4, 1633, für einen Unbekannten. d. Nr. 1, um 1648 für Bürgermeister Simon Christensen und seine Frau Kirsten Mogensdatter, e. *(†)Nr. 2, um 1615, für Pfarrers Christensen Jegind, seine Frau Cathrine Olsdatter und deren ersten Ehemann, Kaplan Bertel Nielsen Fistler, sowie 14 Kinder.*

len, der formentlig omfattede en loge på hver side af orglet (jfr. fig. 51), synes imidlertid først utvetydigt nævnt 1759, da den anføres med plads til fem personer. 1762 fæstedes stolen af »Jytte Maris og Sr. Peier Jensen«,²² og 1764 fæstede 'Jacob Svindt' for sig selv og sin hustru to stader 'i den lukte stol på loftet eller pulpituret'.²⁴ Nedtaget 1854.²²

2-3) Under orgelpulpituret, i hhv. nord (nr. 2) og syd (nr. 3). Stolene, eller i det mindste én af dem, synes at have eksisteret 1726, da 'Seigr. Matthias Pedersen havde ladet anstryge sin indlukte stol' og Jeppe Kabbel ligeledes pulpituret.⁸⁶ Nr. 2 havde indretning til 3 personer og tilhørte før 1759 fru kammerrådinde Pedersen, der i stolen brugte egen lysekrone (†nr. 1), som hendes arvinger dette år skænkede til kirken. 1760 lejedes stolen af Anne Sophia Schousboe, 1813 af Chr. Aggersborg, 1866 for otte år til prokurator C. O. Christensen. Nr. 3, med plads til to personer, blev 1813 lejet af forvalter Falk, 1866 af enkemadame Weibel. Fjernet 1909.²²

4) Før 1757, i søndre korsarms vestlige del, indrettet til 2 personer. Nævnt 1757, da Simon Andrup brugte den.²² Nedtaget 1854.²²

5) I søndre korsarms vestlige del, indrettet til to personer. Nedtaget 1854.²²

6) Før 1757, i søndre korsarms østlige del. I forbindelse med at Peder Jensen og hans hustru fæstede den 1757, omtales stolen som værende 'bag kirkedøren'. Nedtaget 1854.²²

7) På vestsiden i nordre korsarm (under †nr. 8), til to personer, 1764 udlejet til Niels Jacobsen og hans hustru på livstid. Nedtaget 1854.²²

8) En pulpiturestol på vestsiden i nordre korsarm (over †nr. 7), nævnt 1764 som en 'lukket stol eller pulpitur', opført af Niels Jacobsen og hans hustru.²⁴ Stolen havde vistnok udvendig adgang via en dør i korsfløjens vestmur. En sådan dør gav i hvert fald efter o. 1790 adgang til denne stols afløser, kirkens vestre pulpiturestol (†nr. 10), der o. 1790 blev opført foran den i skibet. Den gamle pulpiturestol blev øjensynligt bibeholdt som en art forgang til den nye og først nedtaget sammen med denne 1854.²²

9) O. 1790, over staderne i kirkens nordside øst for korsarmen, med egen indgang fra kirke-

Fig. 52. †Skab, begyndelsen af 1500'erne, udskårne våbener på lågen (s. 378), måske for biskop Iver Munk (1499-1536). Tegning i Søren Abildgaards notebog. - †Schränk, Anfang 16. Jhd., geschnitzte Wappen vielleicht für Bischof Iver Munk (1499-1536).

gården udenfor (jfr. fig. 13). 1817 blev 'vesterste halve del af det østerste pulpitur' fæstet af enke-madam Helene Smidt, og 1823 måtte Jens Peder Braae reparere stoledøren til østre pulpitur.²² 1866 blev stolens vestre halvdel udlejet til justitsråd C. B. Claudi, den østre til købmand H. C. Schou.²² Samme år hed det om pulpiturestolen, 'med indgang udvendig fra', at den 'vansirede kirken og burde borttages, samt døren tilmures'.⁴² Det skete 1876,²² idet panel med rocaillefelter genbrugtes i senere pulpiturer (†nr. 5-7 samt nr. 1-2).

10) O. 1790, over staderne i kirkens nordside vest for korsarmen, med egen indgang fra kirkegården via †nr. 7-8. 1825 var stolens østlige halvdel udlejet til justitsråd F. C. Schönau, den vestlige til mad. Aggersborg. 1854 blev pulpituret nedtaget, idet panelet skulle genbruges til de nye stolestader, der måtte udføres i stedet (jfr. pulpiturer).²² Panel med rocaillefyldinger genbrugtes efterfølgende i senere pulpiturer (†nr. 5-7 samt nr. 1-2).

Pengeblok (fig. 53), 1770, udført af Zinders Machholm, 82 cm høj. Blokken udgøres af en udsvejfet egetræs fod, som har bladornamenter på de to sider, og bærer en jernbeslået kasse af terningform, der oventil har jernlåg med pengetragt og tre overfaldslukker. Malet i gråtoner

som stolestaderne. Til Zinders snedkers arbejde med de fattiges blok leverede Jens Stiernhielm (på Kappel, Nørlem sogn) 1770 egestok, jernplade og søm. 1855 betaltes Clemens Toft for at marmorere blokken,²² der 1862 nævnes i korets sydside med en bemaling, som 'forestiller granit'.⁴² Blokken, der fik egetræsmaling 1889,²² står nu i tårnrummets sydvesthjørne.

†*Pengeblokke*. 1637 skulle orglet holdes i stand, med hvad der blev til overs fra pengeblokken og almisseposen.²⁴ 1724 gjordes nøgler til de fattiges blok, og 1764 til en af blokkens låse.²²

†*Pengebøsser*. 1856 købtes to blikbøsser, der opsattes inden for kirkedøren, 1914 fire zinksparebøsser, som året efter blev hvidlakeret.²²

†*Pengetavler*. 1587 betaltes for 'tavlen til de fattige folk',²⁴ 1750 måtte en 'forfalden tavle omgøres', og 1825 leverede snedker Peder Jensen to nye pengetavler.²²

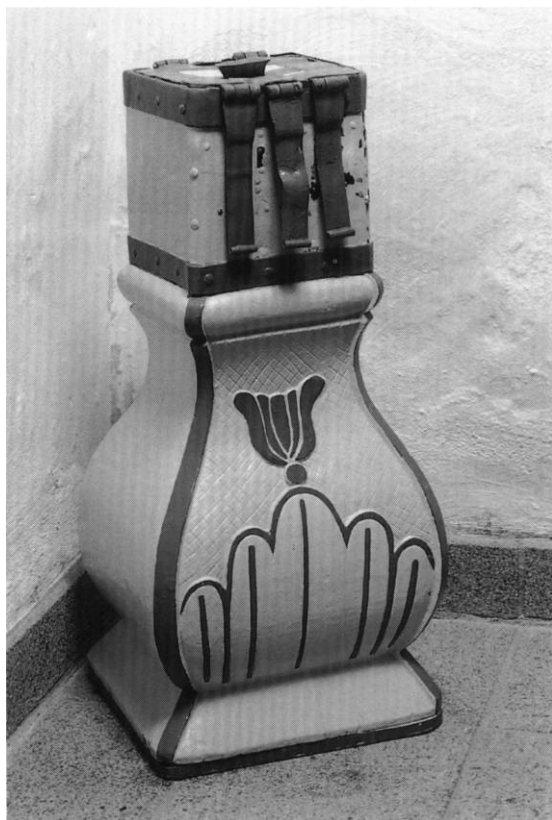

Fig. 53. Pengeblok, 1770, udført af Zinders Nielsen Machholm (s. 377). HW fot. 1997. - *Opferstock*, 1770, Arbeit von Zinders Nielsen Machholm.

†*Klingpunge*. 1637 omtales i forbindelse med pengeblokken (jfr. ovf.) også kirkens 'almissepose'.²⁴

†*Kister*. 1596 blev kirkekisten beslæet, og 1634 betaltes Mogens snedker for 'et skrin at gøre færdig udi kirkens kiste', som 1641 blev 'sværtet'.²⁴ 1724 gjordes nøgler til kirkekisten, som i inventariet 1735-36 sagdes at rumme messeklæderne.²²

†*Skab*, første del af 1500'erne, 'ved siden af alteret', formentlig et vægskab, lågen med våbener for Lange-Munk og Stjerne-Juel, som Søren Abildgaard aftegnede i sin notebog (fig. 52). Rimeligvis var der tale om stiftsbispen Iver Munks våbener, eftersom Danske Atlas direkte taler om 'biskop Iver Munks fædrene og mødrene våben i træ udhugne',¹⁷ ligesom bispens våben vides at have været tilsvarende placeret på en låge til et fskab bag alteret i Holstebro kirke (s. 257). Når der alligevel kan være tvivl om identifikationen, skyldes det de to våbeners courtoisie-vending mod hinanden, der burde forudsætte den fædrene eller mandlige slægts våben til (heraldisk) højre, ikke som i Abildgaards gengivelse til venstre (jfr. våbnerne på bispegavstenen, *DK Ribe* 596 med fig. 423). En ombytning fra tegnerens side kunne være en kærkommen forklaring, bl.a. fordi der efter skabets placering bør have været tale om et fmessekskab, hvorpå man som regel ville forvente at finde stiftsbispens våben. I modsat fald kunne der også være tale om alliancevåbener (mands + kones), eventuelt for Kjeld Iversen Juel (†1536) i Varde og hans hustru Karen Lange-Munk eller for et af deres børn, således Niels Juel eller Iver Juel (1495-1556).⁸⁷

Dørfløje. 1) (Fig. 55), o. 1775, siden 1935 i døren til sakristiet, hørende til Zinders Machholms arbejder, eventuelt oprindelig til en flukket stol eller et pulpitur (jfr. ovf.). Dørfløjen, 185x63 cm, har to rocaillefyldinger og afsluttes med en let svajet fladbue. Dørfløjen er ind mod kirken indsat i et bredt gerigt, 242x107 cm. Bemaling som stolestaderne; i fyldingerne er siden 1977 malerier af Bodil Kaalund, Helligåndsduen (foroven) og jomfru Maria med Jesus og Johannes.⁶⁸ 2) 1935, fløjdoor mellem skib og tårnrum, i rokokostil, rundbuet, hver fløj med en nedre spejl-

Fig. 54. Nordre korsarm, interiør mod nord med lysearme (s. 389, nr. 3-4), latinskoletavle o. 1650 (s. 384) og pulpitur nr. 2 (s. 380), der er udført 1935 med genbrugt brystning fra ældre \dagger pulpiturer. HW fot. 1997. - *Nördlicher Kreuzstügel, Interieur gegen Norden mit Wandleuchtem, Lateinschuletafel um 1650 und Empore Nr. 2, ausgeführt 1935 unter Wiederverwendung der Brüstung aus älteren \dagger Emporen.*

fyldning og en øvre højfyldning, der har gennembrudt rudemønster omkring stjerne. Malet svarende til stolestaderne. 3) 1935, fløjddør i samtidigt vindfang ud for syddøren, som dette udført i klassicerende stil og malet svarende til stolestaderne; vindfangets frise har malet dekoration med bladværk og blomster af Bodil Kaalund.

\dagger Dørfløje. 1598 indkøbtes 'stangstål' til 'kirkedøren', og 1622 sattes hængelåse for tårndøren og døren op til orglet. 1631 opsattes en ny kirkedør, som blev beslået med jern for 18 mk.²⁴ 1721 blev brugt 'beg til begge kirkedøre, som afsolen var forbrændt', og Niels smed måtte omhænge 'den gamle, som var udfalden'.²² 1757 og 1761 blev jernværket istandsat på 'søndre korskirkedør', og 1768 fornyede man den vestre kirkedør

med 'gode egeplanker', jern og beslag.²⁴ 1878 fornyedes kirkens vestdøre, både den ydre, der var af fyr, og en fløjddør mellem våbenhus og skib.⁴²

Pulpiturer. 1) Orgelpulpitur, 1935, i kirkens vestende (jfr. fig. 50), i rokokostil. I brystningen indgår panel fra o. 1790, der må hidrøre fra lukkede pulpiturstole (\dagger nr. 9-10) og have været genbrugt i senere pulpiturer (\dagger nr. 5-7). Pulpituret har svajet brystning, der springer frem i en bue foran indgangen og prydes af ni felter med rocailler (delvis fra o. 1790); det midterste større felt prydede indtil 1933 \dagger pulpitur nr. 6 (jfr. fig. 56). Pulpituret, der hviler på murbjælker og to enkle søjler, er i forbindelse med orgelfornyelsen 1999 udvidet med 80 cm i øst og har opgang

i nord. Træværkets bemaling i gråtoner og lidt blå svarer til stoleværkets, mens felterne siden 1981 er udsmykket med gammeltestamentlige motiver af Bodil Kaalund. Fra syd ses Skabelsen, Adam og Eva, Kain og Abel, Den brændende tornebusk, Moses med de ti bud, Dansen om guldkalven, Saul og David, Jobs prøvelser samt Esajas og serafen.

2) 1935, ved nordre korsarms gavlvæg, i rokokostil (jfr. fig. 54). I brystningen, der har otte rocaillefelter, indgår panel fra o. 1790, der må stamme fra lukkede pulpiturstole (†nr. 9-10) og have været genbrugt i senere pulpiturer (†nr. 5-7). Pulpituret, der hviler på murbjælker og en underbygning med vindfang, har opgang i øst. Træværket er malet svarende til stolestaderne, felterne siden 1981 med nytestamentlige motiver

Fig. 55. Dørfløj, o. 1775 (s. 378), nu til sakristiet, oprindelig formentlig tilhørende en †lukket stol eller et †pulpitur. HW fot. 1997. - *Türflügel zur Sakristei, um 1775.*

af Bodil Kaalund. En Nadverscene strækker sig over de fire midtfelter, mens man i vest ser Jesu fødsel og dåb, i øst Jesu nedtagelse af korset og Pinsedag.

†*Pulpiturer.* 1) 1584-85, i skibets vestende, omtalt som et 'loft', hvorpå en snedker arbejdede i 15 dage på kost og løn, en anden i 9 dage, bl.a. med 'nye skamler'. Pulpituret, der således fra første færd rummede stole, blev 1622 nyindrettet som *orgelpulpitur* (jfr. †orgel nr. 1-3). 1623 gjordes 'holdetræ' til pulpituret,²⁴ hvorpå der måske endnu i slutningen af 1600'erne indrettedes en lukket stol (†nr. 1) i form af to kabiner flankerende orglet. Når Matthias Pedersen og Jeppe Kappel 1726 lod pulpituret male på egen bekostning, skyldtes det formodentlig, at de selv havde plads i andre lukkede stole under det (†nr. 2-3, jfr. fig. 51). 1764 repareredes 'trappen til loftet', og efter orgelfornyelsen 1772 (jfr. †orgel nr. 2) blev pulpituret grundigt istandsat 1794, da der indsattes to nye 'egetræs-piller' under det, inden Zinders Machholm overstrøg orgelværket og pulpituret to gange. Småreparationer ved snedker Jens Peter Braae gik forud for den almindelige nymaling 1825.²² 1854 blev den lukkede stol på pulpituret nedtaget, og 1889-91 flyttedes orglet til søndre korsarms pulpitur (†nr. 6). Udskiftet ved orglets tilbageflytning 1909 (jfr. †nr. 7).

2) Før 1759, pulpiturstol (†nr. 8) i nordre korsarms sydvesthjørne (jfr. fig. 51).

3-4) O.1790, pulpiturstole (†nr. 9-10) over skibets stoleværk i nord - øst og vest for indgangen til nordre korsarm (jfr. fig. 51). Efter nedtagningen 1854 og 1876 er panel med rocailles fra stolene blevet genbrugt i †nr. 5-7 og indgår siden 1935 i kirkens nuværende pulpiturer (jfr. fig. 50, 54).

5) 1876, ved nordre korsarms gavlvæg, indrettet til ca. 30 personer.²² Pulpituret hvilede på to affasede stolper, havde opgang i nordvest og brystning med rocaillefelter, der var genanvendt fra †nr. 4-5. Pulpituret ses på et fotografi fra o. 1930 (i NM) med egetræsmaling og to lampetter fæstnet til brystningen. Efter nedtagningen 1933 er brystningens rokokopanel til dels genbrugt i kirkens nuværende pulpiturer (jfr. fig. 50, 54).

6) Orgelpulpitur, 1889, opført ved søndre korsarms gavlvæg (fig. 56, jfr. fig. 15), afsvensk fyrretræ, 'dog kan der anvendes gammelt materiale, og hvad der er tilbage af billedskærearbejde til fyldinger på forsiden lige som på det andet pulpitur' (†nr. 5). Trappen, i sydvesthjørnet, skulle bygges i to løb med repos, trappeåbningen omgives med rækværk, og under pulpituret skulle midtfor indrettes en 'forgang eller entré' med en ny dobbeltdør. Selve pulpituret skulle males med ege-træs-farve, dets underside og bænkene på det med stenfarve.²² Efter at orglet 1909 var borttaget, viser et fotografi pulpituret (fig. 56) næsten svarende til nordre korsarms (†nr. 5). Det hvilede på fire affasede stolper og havde i brystningens midterste, større rocaillefylding fæstnet en figur af Kristus med sejsfanen, der oprindeligt var udført af Zinders Machholm som topfigur til altertavlen (jfr. fig. 36). Efter pulpiturets nedtagning 1933 har Kristusfiguren 1935 atter fået sin gamle plads, og dele af den gamle rokokobrustning er genbrugt endnu en gang i det nuværende orgelpulpitur.

7) Orgelpulpitur, 1909, i skibets vestende, opført til afløsning af †nr. I.²² Pulpituret omfattede halvdelen af skibets vestfag og havde opgang i det bagved liggende tårnrums sydøsthjørne (jfr. fig. 12). Brystningens midtparti med orgelfacaden sprang frem i en let bue, mens yderpartierne havde hver to rocaillefyldinger, som formentlig udgjordes af genbrugt panel. Pulpituret var ege-træsmalet. Nedtaget ved kirkens ombygning 1933-35.

ORGLER

Orgel, 1999, med 29 stemmer, to manualer og pedal, bygget 1999 af P. G. Andersen & Bruhn, Årslev, med genanvendelse af orgelfacaden fra 1935.

Hovedværk

Bordun 16'	Spidsfløjte 4'
Principal 8'	Quint 2 2/3'
Gedakt 8'	Oktav 2'
Salicional 8'	Mixtur IV
Oktav 4'	Trompet 8'

Svelleværk

Rørfløjte 8'
Viola de Gamba 8'
Vox Celeste 8'
Principal 4'
Kobbelfløjte 4'
Nasat 2 2/3'
Gemshorn 2'
Terts 1 3/5'
Sivfløjte 1'
Scharf III
Dulcian 16'
Obo 8'
Clairon 4'
Tremulant

Pedal

Subbas 16'
Oktavbas 8'
Gedakt 8'
Hintersatz 4'
Fagot 16'
Trompet 8 ⁸⁸

Manualomfang: C-g¹, pedalomfang: C-f¹. Mekanisk traktur, elektrisk registratur, sløjfevindlader. Kopler: SV-HV, HV-P, SV-P. Setzeranlæg.

Den historiserende *orgelfacade* fra 1935, tegnet af Hother Paludan, er femdelt, med tre tårne og to felter, og prydes af snitværker i rokokostil. Centraltårnets kronende rocaillegavl (fig. 57) må formentlig stamme fra †orgel nr. 2; indtil 1933 sad den i stoleværket.⁸⁹ Bemalet i gråtoner med forgyldte detaljer. Centraltårnets topprydelse bærer Christian X's navnetræk, og på sidetårnene læses årstallene »1935« og »1970«, alt i guld på blå bund.⁹⁰ Prospektpiberne fra 1999 er indsat i stedet for †attrappiber af sølvbronzeret zink. Orgelhuset, der bagtil er bredere end facadepartiet, er fra 1999. På pulpitur (nr. 1) i skibets vestende.

†*Orgler*. 1) Brugt instrument(?) opstillet o. 1626 af Joannes orgelmester.⁹¹ Det tog antagelig skade ved tårnbranden 1683, i hvert fald gennemgik det 1689 en større reparation, udført af Albert Johanson fra Skanderborg;⁹² 1724 fik det tre nye bælg.⁹³ †*Orgelfacade*. Selv om orglets 'gardiner' omtales 1689, synes facaden dog snarere at have haft fløjddøre, udformet som stofklædte rammer. 1626 indkøbtes hængsler til orgelværkets døre, 1632 købtes og syedes 5 alen grønt klæde til at 'drage om orgelværket',²⁴ og 1689 hedder det, at orglets gardiner af grønt klæde blev udskiftet med nye af broget kattun,⁹⁴ 1726 blev orglet stafferet og forsynet med to nye 'døre eller vinger' for piberne, da de gamle var rådne og itu, (til dette formål indkøbtes 7 alen

Fig. 56. Søndre korsarm o. 1930 med lysekrone nr. 2 (s. 386) og ↑pulpitur nr. 6 (s. 381), opført 1889 som orgelpulpitur med genbrugt rokokopanel og altertavlens topfigur (jfr. fig. 36) fæstnet midt på brystningen. Hother Paludan fot. - *Südlicher Kreuzflügel um 1930 mit Kronleuchter Nr. 2 und ↑Empore Nr. 6, errichtet 1889 als Orgelpulpore mit wiederverwendetem Rokokopaneel und Spitzenfigur vom Altarbild (vgl. Abb. 36).*

ny lybsk dug),²² og 1757 måtte disse døre udskiftes, eftersom de 'hverken kunne lukkes op eller til', (hertil anvendtes fire egestave og fire alen blåt lærred).⁹⁵ På ↑pulpitur nr. 1 i skibets vestende.

2) 1772, bygget af Amdi Worm, Engum. Prisen, 600 rdl., tyder på en størrelse omkring 12 stemmer. Efter at man i en årrække havde haft problemer med orglet, der til stadighed blev beskadiget af nedsvivende regnvand fra det utætte tag, iværksatte man i 1816 en større istandsættelse, udført af C. H. G. Worm.⁹⁶ 1852 blev tastaturet fornyet af musiklærer L. P. S. Tellefsen fra Viborg,²² og 1853 istandsatte organist H. Friis orglets rørstemme.²² Bortset fra omtalen af rørstemmen (1853) og pedalet (nævnt første gang 1794)²² kendes ingen detaljer om orgelværkets indretning før 1858, da orgelbyggeren i Gram, Johan Andreas Ohrt, omtaler nogle af stemmerne. Ohrt kendte på dette tidspunkt kun instrumentet afomtale, men alligevel kunne han fastslå, at det var overfyldt med 'såkaldte bistemmer' som, når de spillede på én gang,

måtte frembringe en 'næsten utålelig, skærende tone'; særlig problematiske var i så henseende 'Mixtur, Scharf og Sexqvalter, der i de fleste mindre orgler repeterer i hver oktav og følgelig alene består af usædvanlig små piber'.⁹⁷ Ohrt mente, at der i nogen grad måtte kunne rådes bod på disse mangler, men forudså, at vindladens størrelse desværre ville begrænse mulighederne for at erstatte små piber med store. Samme år reparerede Ohrt orglet; prisen, 54 rdl. 4 mk., tyder dog ikke på, at der ved denne lejlighed blev foretaget væsentlige forandringer ved dispositionen.²² I forbindelse med bygningen af et nyt orgel 1862 overtog Ohrt det gamle for 80 rdl.,⁹⁸ efter at det uden held havde været annonceret til salg i Holstebro Avis. Det fremgår af annoncen, at det rummede otte stemmer,⁹⁹ og det er derfor en nærliggende antagelse, at Ohrt i 1858 havde fjernet 3-4 af de stemmer, han anså for uanvendelige. ↑*Orgelfacaden* fra 1772 må have været udført af Zinders Machholm, der forestod den øvrige indretning af kirkerummet. Herpå tyder udformningen af

den rocaillegavl (fig. 57), der kroner den nuværende orgelfacade, og som antagelig har haft en tilsvarende placering på Worms orgel. Facaden stod i den første tid helt uden bemaling; i 1774 besluttedes det at lade denne og pulpituret grundmale med »Fleisch-Farve«, men tilsyneladende skete dette først 1794.²² Der kendes intet til staffering af facaden, muligvis blev en sådan aldrig foretaget. På \dagger pulpitur nr. 1 i skibets vestende.

3) 1862, bygget af Johan Andreas Ohrt, Gram.¹⁰⁰ Prisen var 1200 rdl., det samme som Holstebro kirkes 11-stemmige Ohrt-orgel havde kostet året før (jfr. s. 259).¹⁰¹ I et reparationsoverslag 1884 fra Frederik Nielsen, Århus, omtales fire af stemmerne, der ifølge orgelbyggeren var så 'ubrugelige og uheldige', at det ikke lønnede sig at reparere dem: 'Trompet, Dolcian, Flagiolt og Fløjte 1 Fod'.²² 1885 repareredes orglet af Frederik Nielsen, der satte de fire nævnte stemmer ud af drift og i stedet tilføjede en Rørføjte 8 Fod samt en Corno di bassetto.¹⁰² 1891 udvidedes stemmeantallet atter i forbindelse med en flytning og gennemgribende ombygning, foretaget af Frederik Nielsen; dispositionen omfattede herefter 10 stemmer, to manualer og anhangspedal. 1909, i forbindelse med endnu en flytning af orglet, fornyede Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen en del af piberne i Gedakt 8' og Fløjte 4'. Det fremgår i denne forbindelse, at manualomfanget var C-f".⁸⁰ 1918 installeredes elektrisk luftforsyning.¹⁰³ Flere af stemmerne anvendtes i det nye *orgel 1935, mens vindlader, spillebord og mekanikdele blev overtaget af orgelbyggeriet Th. Frobenius & Co. og indgik i en leverance 1936 til Volstrup kirke, Hjørring amt. \dagger Orgelfacaden,¹⁰⁴ i nygotisk stil, var i alt væsentligt magen til den ét år ældre Ohrt-facade i Holstebro kirke (jfr. s. 260), og det må antages, at dens udformning skyldtes orgelbyggeren. Den var indfældet i pulpiturebrystningen og havde fire pibefelter, af hvilke de to midterste havde karakter af et dobbeltfelt. De lodrette rammestykker fortsatte i fire høje fialer, og den centrale spidsgavl kronedes af et kors. Facaden blev malet og forgyldt 1862 af maler Hintz,²² og efter orglets flytning 1889-91 (jfr.

Fig. 57. Rocaillesnitværk, 1772, formentlig topstykke fra \dagger orgel nr. 2. Sad fra o. 1862 i stoleværket, indtil det 1935 genanvendtes i den nuværende orgelfacade (s. 381, 382f.). Hother Paludan fot. o. 1930. - *Kartouche vermutlich vom Prospekt von \dagger Orgel Nr. 2, 1772.*

ndf.) maledes den af E. Jahnsen.²² Oprindeligt på \dagger pulpitur nr. 1 i skibets vestende, 1891-1909 på \dagger pulpitur nr. 6 i søndre korsarm, og herefter atter i skibets vestende (på \dagger pulpitur nr. 7).¹⁰⁵

*Orgel, 1935 (jfr. fig. 50), med 19 stemmer og én transmission, to manualer og pedal, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby; om-disponeret 1959 af samme. Ældre piber genanvendt. Den oprindelige disposition lød (ældre stemmer markeret med *):¹⁰⁶

<i>Manual I</i>	<i>Manual II</i>
Bordun 16'*	Dækfløjte 8'
Principal 8'*	Fugara 8'
Rørføjte 8'*	Fløjte 4'*
Oktav 4'*	Nasard 2 2/3'* ¹⁰⁷
Quintatøn 4'	Waldfløjte 2'
Gemshorn 2'	Terzian 1 3/5'-1 1/3'
Mixtur 1' 5 cor	Regal 8'
Regal 8' (transmission)	Svelle

Pedal

Subbas 16'
Principal 8'
Koralbas 4'* ¹⁰⁸
Quartian 2 2/3'-2'
Dolcian 16'

Manualomfang: C-g", pedalomfang: C-f'. Kopler: II-I, II 16'-I, II 4'-I, I-P, II-P, II 4'-P. To frikombinationer (den ene af disse kunne anvendes delt, ad-derende), tutti, friløb for I. Elektrisk orgelblæser. Pneumatisk aktion, keglevindlader.¹⁰⁹

Selv om denne klanglige opbygning var i overensstemmelse med tidens nye, barokprægede idealer,¹¹⁰ følte man alligevel behov for visse klanglige justeringer; efter en ombygning i 1959 lød dispositionen:

<i>Manual I</i>	<i>Manual II</i>
Bordun 16'	Gedakt 8'
Principal 8'	Fugara 8'
Rørfløjte 8'	Fløjte 4'
Oktav 4'	Waldfløjte 2'
Quintatøn 4'	Quint 1 1/3'
Gemshorn 2'	Oktav 1' ¹¹¹
Oktav 1' (transmission)	Sesquialtera II
Mixtur 1' 5 fag	Svelle

Pedal

Subbas 16'
Principal 8'
Koralbas 4'
Quartian II
Dolcian 16'

Kopler: II-I, II 16-I, II 4'-I, I-P, II-P, II 4'-P. To frikombinationer (den ene af disse kunne anvendes delt, adderende), tutti, afstiller for Dolcian 16'.

Orglet er, med undtagelse affacade og orgelhus, i privat eje.

Facaden, der er genanvendt i kirkens nuværende orgel, er omtalt ovf. En del af instrumentet skjultes af en let tilbagetrukket \dagger panelvæg med diagonalgitre.¹¹²

TAVLER OG LYSEKRONER M.M.

Salmenummertavler, seks ens, fra 1935, udformet som træplader, 83x59 cm, med forsiderevler, der i siderne har fals for indskydning af talplader. Malet i gråtoner som stolestaderne. \dagger *Salmenummertavler*. 1700 anskaffedes 16 tavler 'at skrive salmer på i kirken', ligesom der betaltes for 'dem at anstryge'.⁷³ 1780 anskaffedes efter sognepræst Søren Haars ordre to nye salmenummertavler, yderligere to 1783, da alle fire stafferedes. 1821 blev to skrivetavler repareret, 1860 fandtes tre sådanne tavler, 1865 var tallet syv. Affire nye tavler, udført 1887 afsnedker C. P. Christensen,²² ses den ene, øjensynligt o. 1900, opsat syd for korbuen (fig. 29).

Præsterækketavler. 1-3) Ens, nye, 99x66 cm,

Fig. 58. Latinskoletavle, o. 1650, opsat af Iver Christensen, foged på Voldbjerg, til minde om hans legat til latinskoledrengene for korsang i kirken (s. 384). HW fot. 1997. - *Lateinschuletafel um 1650, errichtet von Iver Christensen, Vogt auf Voldbjerg, zum Gedenken an seine Stiftung für die Lateinschulknaben für ihren Chorgesang in der Kirche.*

med ramme i blank eg, påskrift i sort og rød antikva på grå bund. Tavlerne opregner sognepræster i hhv. Lemvig og Nørlem, sognekapellaner i Lemvig-Nørlem, ordinerede kateketer samt hjælpepræster og kaldskapellaner (fra 1968 omfattende Heldum).

Latinskoletavle (fig. 58), o. 1650, opsat af Iver Christensen, foged på Voldbjerg (Hee sogn, Hind hrd.), til ihukommelse af hans legat til latinskoledrengene for korsang i kirken: »Memoriale (mindetavle) Hafver velact Karl lever Christensøn Foget paa Volbierrig af en god christelig Betenkende gifvet oc perpetuerit til arme latinske Scolii Børn vdi Lemvigs Skole trei Hvndrede Slette Daler som de aarlig oc ævindel lig skal hæve Rinten vdaf for en Chore Sang at holde vdi fornefnet Lemvig saa lenge som Ver-

den staar for hvilcken Velgierning Gvd vere hans store Belønnere«.

Tavlen udgøres af en rektangulær skrifttavle i sandsten med kalkstensramme, 122x84 cm, i form af kraftigt bruskværk; over indskriften våger et englehoved, og forneden afslutter en bruskmåske. Indskrift med indhuggede, stærkt forvitrede versaler (let skråstillede), der er optrukket med gråt på en sort bund; rammen står i blank sten, efter at en grå overmaling (fra o. 1855?) er fjernet ved istandsættelse 1935. Af ældre farver anes lidt sort og forgyldning.

Iver Christensens skolelegat er ikke dateret, men skriver sig måske fra 1626, da han betænkte Ringkøbing Latinskoole med et tilsvarende.¹¹³ Mindetavlen må efter sine former være noget senere, vel fra midten af 1600'erne. Den nævnes og refereres 1766 og 1769,¹¹⁴ uden at anbringelsen fremgår. 1862 hang tavlen 'på øster væg', utvivlsomt i søndre korsarm, hvor den havde plads til 1933 (jfr. fig. 51). Siden 1935 på nordre korsarms østvæg.

Malerier. 1) (Fig. 59), o. 1775, visende Jesus siddende ved et bord med kalken; olie på lærred, 95x79 cm (lysningen). Billedet, der nu står svagt med afskalning og nogen opmaling, præges af hvide, grå og blå toner. I mørkebrun profilramme med flammeliste; på sakristiets sydvæg. Maleriet må være et af to oliemalerier, der restaureredes 1867.²² 2-3) Tidligere altermalerier, se s. 364-65 samt fig. 37, 38.

Lysekroner. Indtil 1651 taler kirkens regnskaber kun om 'lysekronen' (nr. 1), herefter må man have anskaffet nr. 3 og nr. 4, der ifølge indskrift er skænket 1661, mens nr. 2 er opsat 1709 og nr. 5 1731. Da oplysningerne i kirkens regnskaber sjældent med sikkerhed lader sig knytte til konkrete lysekroner, kan disses pladser først generelt dokumenteres o. 1900. Om nr. 2 vides dog, at den allerede 1724 hang på sin senere kendte plads i søndre korsarm, og da de øvriges placering o. 1900 rimer smukt med den, stiftelsesrækkefølgen kunne formodes at have givet dem, tør man formode, at kronernes gamle pladser var dér, hvor de er angivet på den rekonstruerede indretningsplan o. 1800 (fig. 51, K-M).¹¹⁵ 1724 beklagedes, at kirken havde måt-

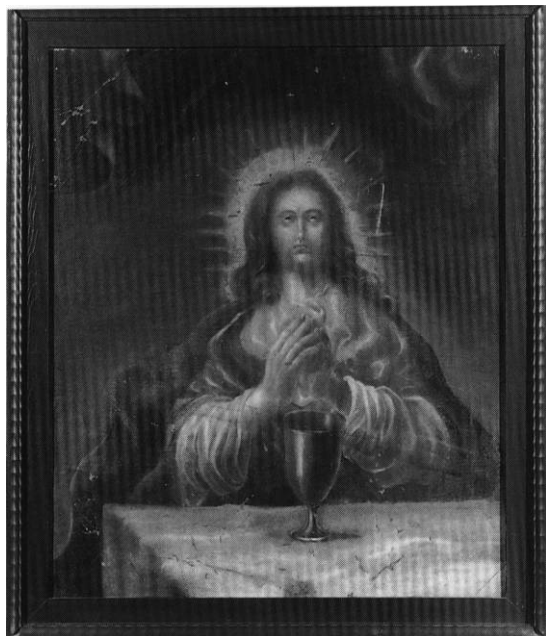

Fig. 59. Kristus med kalken, maleri, o. 1775 (s. 385). HW fot. 1998. - *Christus mit dem Kelch, Gemälde um 1775.*

tet bruge flere penge til lys i kronerne end vanligt, idet de personer, der havde holdt 'øverste krone' (nr. 1) med lys, var døde, ligesom Gregers Langs død betød, at han nu ikke længere forsynede 'den krone i sønder kapellet' (nr. 2). 1726 fornyedes to piber og plader i 'den midterste lysekrone', der tidligere blev holdt ved lige af Anders Kappel (nr. 3), og samme år måtte kirken bekoste tællelys til alle de daværende fire kroner.²² Efter at nr. 5 var kommet til 1731 - og 1759 yderligere en lille krone (†nr. 1) - nævner Holger Sandvad 1766 foruden disse to små kroner alle de fire store, af hvilke én var så brøstfældig, at armene burde omstøbes.²⁴ Formentlig drejede det sig om den 'nederste lysekrone' (nr. 5?), der 1741 var styrtet ned, og som siden måtte repareres flere gange. 1819 og 1823 reparerede 'Byrge Rudolphsen' lysekronerne, og 1825 solgte kirken ved auktion på torvet begge sine to små lysekroner (nr. 5 og †nr. 1), af hvilke nr. 5 siden må være generhvervet. 1865 lod man kronerne istandsætte af B. Møller, og 1862 og 1889 nævnes nyforgyldning af 'kloderne' på de gamle ophæng,²² der øjensynligt eksisterede til 1933. De nuværende ophæng er fra 1935.

Fig. 60. Lysekroner nr. 1, o. 1575 (s. 386). Dens oprindelige topfigur (fig. 62) er nu på nr. 3. HW fot. 1997. - *Kronleuchter Nr. 1, um 1575. Dessen ursprüngliche Spitzenfigur (Abb. 62) befindet sich heute auf Nr. 3.*

1) (Fig. 60), o. 1575, i renæssancestil, 87 cm høj, med balusterstamme, kronende dobbeltørn (1935 tilbyttet fra krone nr. 3), 2x6 lysearme og nederst et løvehoved med delfinring i flaben (fig. 61). Armene danner S-slyng med blomsterroset i det indre slyng, de flade lyse-skåle har profilering undtagen én, der er fornyet. Lysekronens topfigur var oprindelig en kronende krigsmand (fig. 62) med skjold, som må have været beregnet for giverens navn eller mærke. Indtil midten af 1600'erne var kronen kirkens eneste (jfr. ovf.). 1630 fik guldsmeden betaling for at 'forfærdige på lysekronen i kirken', og både 1642 og 1651 var der tale om reparation af en 'pibe' i kronen.²⁴ Som kirkens ældste krone er det forståeligt, at den havde sin plads i skibets østfag foran korindgangen (jfr. fig. 51). 1724 var de personer døde, som plejede at holde 'øverste krone' med lys.²² Her, i skibets østfag, viser fotografier den o. 1900 ophængt med sin oprindelige topfigur, som siden 1935 pryder krone nr. 3 (jfr. fig. 29). 1935 ophængt i sideskibets østfag.

2) (Fig. 63), o. 1600, i renæssancestil, men ifølge indskrift først skænket 1708 af Gregers

Knudsen Lang. Kronen, 70 cm høj, har balusterstamme med en nedre krans af seks S-svungne lysearme og en øvre med tre tilsvarende, lidt mindre arme, alle med en blomsterroset i det indre slyng. Foroven kroner en dobbeltørn, og forneden afslutter et større kugleled samt nederst et løvehoved med delfinring i flaben (fig. 64). På kugleledet er graveret en versalindskrift på latin: »In hujus Ecclesie Ornamentum me dedit Studiosus Gregorius Canuti Lannigius: Anno 1708« (Skænket til denne kirkes pryde af studiosus Gregers Knudsen Lang. År 1708). Kronens gamle plads var i 'søndre kapel', hvor 'Gregers Langs krone' nævnes 1724. 1787 havde kronen 'til ni lys' fortsat plads i søndre korsarm (jfr. fig. 51),²² hvor et fotografi o. 1930 viser den hængende foran det daværende pulpitur (fig. 56). Siden 1935 i nordre korsarm.

3) (Fig. 65), o. 1650, i barokstil, i perioden frem til 1726 holdt med lys af Anders Kappel, der formodentlig har været efterkommer af kronens første stiftere. Den er 86 cm høj, med balusterstamme, 2x8 S-svungne lysearme, glat hængeskugle og har siden 1935 en topfigur i form af en renæssancekrigsmand med harnisk, lanse og skjold (fig. 62), der oprindeligt hørte til krone nr. 1. Mellem de to kranser af lysearme ses en min-

Fig. 61-62. Lysekroner nr. 1, o. 1575, detaljer. 61. Løvehoved med ring (s. 386). 62. Den oprindelige topfigur, en stridsmand med skjold, er siden 1935 topfigur på lysekroner nr. 3 (s. 386). HW fot. 1997. - *Kronleuchter Nr. 1, um 1575, Details. 61. Löwenkopf mit Henkel. 62. Ursprüngliche Spitzenfigur, ein Krieger mit Schild, seit 1935 Spitzenfigur auf Kronleuchter Nr. 3.*

Fig. 63. Lysekrone nr. 2, o. 1600, skænket 1708 af studiosus Gregers Knudsen Lang (s. 386). HW fot. 1997. - *Kronleuchter Nr. 2, um 1600, gestiftet 1708 von Studiosus Gregers Knudsen Lang.*

dre med samme antal små spirprydede pyntearme. Topfigurens skjold, der har skullet bære graverede giverinitialer, fremtræder nu glat. Kronens gamle plads var øjensynlig i skibets midtfag, kaldet 'korskirken' (jfr. fig. 51). 1722 måtte en af skolens disciple meddele kirkeværgen, at 'den krone som hænger i korskirken var nedfalden og i stykker slået', åbenbart som følge af et tyveriforsøg. Ved det efterfølgende syn konstateredes skade ved otte lysearme foruden ved 'adskillige af de små sager, som sidder imellem armene' og ved ophængets 'kloder'. 1724 reparerede guldsmeden 'den lysekrone, som af tyv var berøvet', med '6 nye lysearme, 12 piber, 12 plader, 8 pillarer udi den midterste rad' (vel pyntearme). Resten blev 'forset og rettet', ligesom ophængets syv 'trækloder' blev nyforgylt. 1726 fornyedes to piber i 'den midterste lysekrone', der tidligere var blevet holdt ved lige af 'Anders Cabbel'.²² O. 1900 viser fotografier kronen ophængt i skibets midtfag (jfr. fig. 29) med en afsluttende dobbeltørn, der nu pryder krone nr. 1. Siden 1935 i sideskibets vestfag.

4) (Fig. 66), 1661, i barokstil, 74 cm høj, med balusterstamme, 2x6 S-svungne lysearme, herimellem krans af seks små pyntearme; kronende dobbeltørn samt hængekugle med stifterindskrift i graverede versaler: »Anno 1661 hafuer Oluf Iepson Borgemester i Lemvig oc hans Hustru Maren Christensdatter forærit denne Lyseskrone Gud til Ære Kirken til Nytte med Lyes althid at holde ved lige«. Kronens gamle plads har formentlig været i koret (jfr. fig. 51), hvor den ses på et fotografi o. 1900 (jfr. fig. 29). Siden 1935 i tårnrummet.

5) (Fig. 90), 1731, i barokstil, skænket af Oluf Peter Jepsen Kappel og hans hustru Ingeborg. Kronen er 53 cm høj, med otte S-svungne lysearme, lille kronende dobbeltørn og hængekugle, der bærer stifterindskrift med graverede versaler: »Anno 1731 haver Olluf Peitter Iepson Kab-

Fig. 64. Lysekrone nr. 2, o. 1600, detalje, løvehoved med delfinring (s. 386). HW fot. 1997. - *Kronleuchter Nr. 2, um 1600, Detail, Löwenkopf mit Henkel.*

Fig. 65. Lysekroner nr. 3, o. 1650 (s. 386). Dens afsluttende dobbelørn (jfr. fig. 29) er 1935 erstattet af topfiguren (fig. 62) fra nr. 1. HW fot. 1997. - *Kronleuchter Nr. 3, um 1650. Der den Abschluß bildende Doppelpadler (vgl. Abb. 29) ist seit 1935 durch die Spitzenßgur (Abb. 62) von Nr. 1 ersetzt.*

bel og Hustru Ingeborig Pedersdatter foræret denne Krønne til Kirken Gud til Ære Kirken til Prydelse«. Inventariet 1735-36 nævner den som en lille krone til otte lys, 'som Oluf Pejter Cabbel forærede forleden år'. Dens placering er ikke nævnt, men må - såfremt de øvrige kroners placering o. 1800 er rigtigt rekonstrueret - have været i nordre korsarm (jfr. fig. 51.). Før opsætningen af †nr. 1 i vestfaget ved giverens lukkede stol (†nr. 2) er det muligt, at kronen har haft plads dér og således er identisk med den 'nederste lysekroner', der var styrtet ned 1741 og måtte repareres (jfr. ovf.). 1825 blev kronen afhændet på auktion,²² men må siden være generhvervet. 1935 ophængt i sakristiet.

6-9) 1935, tre ens store, ophængt i skib og kor, en tilsvarende midt i sideskibet.

†*Lysekroner*. 1) O. 1700-50(?), omtalt 1759 som en lille krone til seks lys, som dette år skænkedes kirken af arvingerne til »Frue Cammer Raadinde Pettersens«; den havde indtil da hængt i hendes lukkede stol (†nr. 2). 1772 hang kronen ved stolen foran orgelværket (i vest) med kun fire arme, idet to arme havde været ubrugelige og var omstøbt til en lysearm i 'den ene lukkede stol' (jfr. lysearme). Afhændet ved auktion 1825.²² 2) 1902, en gaskrone med ni arme leveret af Emil Aasted.⁸⁰

Lysearme. Af kirkens fem lysearme i renæssanceformer bærer to på lyseskålene årstallet 1609 og givernavn Simon Christensen (nr. 3-4); eftersom lyseskålene har kunnet ombyttes mellem alle fem, er det muligt, at Simon Christensen i virkeligheden har givet de nært beslægtede nr. 1 og 4 eller nr. 2 og 3. En eller to af armene var vistnok fra første færd skænket til brug ved prædikestolen. 1635 og 1640 taltes således om reparation af lysestager og -piber ved den da-

Fig. 66. Lysekroner nr. 4, 1661, skænket af borgmester Oluf Jepsen og hans hustru Maren Christensdatter (s. 387). HW fot. 1997. - *Kronleuchter Nr. 4, 1661, gestiftet von Biiurgermeister Oluf Jepsen und seiner Frau Maren Christensdatter.*

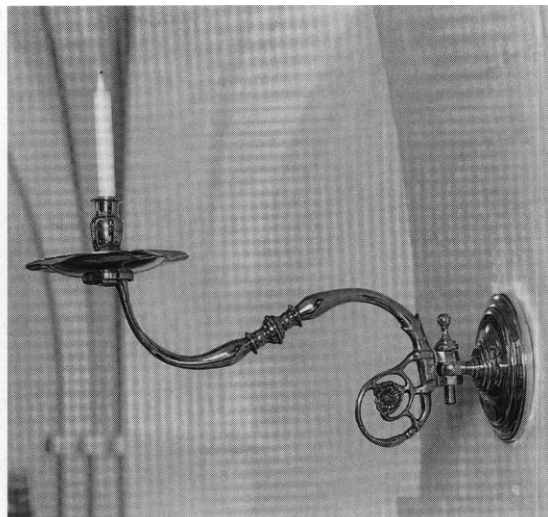
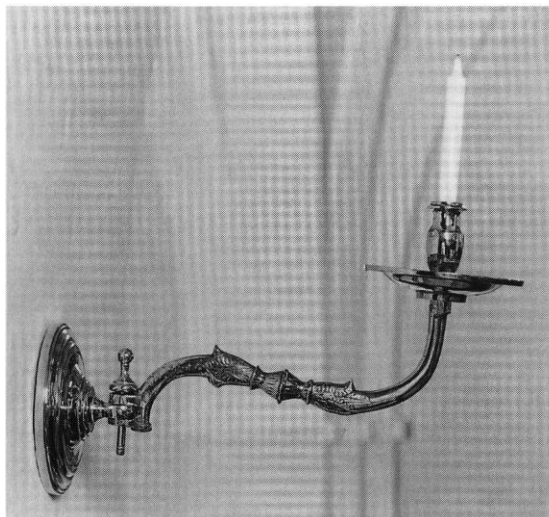

Fig. 67-68. Lysearme (s. 389). 67. Lysearm nr. 1, o. 1600 (1609?). 68. Lysearm nr. 2, o. 1600 (1609?). HW fot. 1998. - *Wandleuchter Nr. 1 (links) und 2, um 1600 (1609?)*.

værende prædikestol (†nr. 2).²⁴ Endnu 1735-36 nævner inventariet kun fire lysearme, idet den femte (uvist hvilken) først kom til 1772, da der af to arme fra en lysekroner (†nr.1) fremstilledes en lysearm til brug i en lukket stol.¹¹⁶ 1787 blev 'lysearmene på prædikestolen' forlænget på pastor Søren Haars begæring, og 1805 reparerede man en lysearm ved orgelværket. 1814, 1822 og 1825 tog Byrge Rudolphsen sig af lysearme, således to, der sad 'i kirkens mur'.²² Måske var der tale om Simon Christensens to 'armstager', der 1862 var opsat 'på hver side af gangen'.⁴² Fotografier fra o. 1900 viser to lysearme fæstnet til prædikestolsgesimsen, vistnok nr. 2 og 3.

1) (Fig. 67), o. 1600 (1609?, jfr. ovf.), svungen, 53 cm lang, med dobbeltkonisk midtled og akantusbladværk. Cirkulær profileret vægplade og nyere glat lyse-skål med lysepibe. Siden 1935 opsat på østsiden af den midterste bue til sideskibet.

2) (Fig. 68), o. 1600 (1609?, jfr. ovf.), 69 cm lang, S-slyngnet med profileret midtled og det indre slyng endende i en bladrosset nogenlunde som armene på lysekroner nr. 1 og 2. Cirkulær profileret vægplade og flad lyse-skål med lysepibe. O.1900 vistnok fæstnet på prædikestolen. Siden 1935 opsat på vestsiden af den midterste bue til sideskibet.

3) 1609, iflg. indskrift skænket af Simon Christensen. Armen, 64 cm lang, svarer til nr. 2 (fig. 68). Cirkulær profileret vægplade og flad lyse-skål, på hvis fane læses versalindskriften: »Simon Christensøn 1609« (jfr. nr. 4). O.1900 vistnok fæstnet på prædikestolen. Siden 1935 på østsiden af buen til nordre korsarm (jfr. fig. 54).

4) (Fig. 69), 1609, iflg. indskrift skænket af Simon Christensen. Armen, 55 cm lang, har dobbeltkonisk midtled, bladværk af ungrensancesankarakter og et indre slyng med en fembladet blomst. Cirkulær, profileret vægplade og flad lyse-skål, på hvis fane læses versalerne: »Simon Christensøn 1609« (jfr. nr. 3). Siden 1935 på vestsiden af buen til nordre korsarm (jfr. fig. 54).

5) (Fig. 70), o. 1625, i renæssancestil, med vægplade fra 1700, da armen skænkedes af tre i indskriften nævnte borgere. Den S-svungne arm, 38 cm lang, har dobbeltkonisk midtled med to vegetative udyrshoveder, flad lyse-skål og ældre lysepibe. Vægpladen er cirkulær med bule og gribehånd; langs kanten er graveret versalerne: »Niels Nielsen Anders Munch Christen Munch. Forerit til Lemwig Kirke 1700«. Siden 1935 på orgelpulpituret, fæstnet til sydvæggen.

†*Lysearme*. 1-3) 1756 udførte klejnsmeden en lille lysearm afjern til orgelværket, og i inven-

Fig. 69. Lysearm nr. 4, 1609, ifølge indskrift skænket af Simon Christensen (s. 389). HW fot. 1998. - *Wandleuchter Nr. 4, 1609, gestiftet von Simon Christensen.*

tariet 1777 var endnu to lysearme afjern kommet til, 'fast i muren'.²² 4) 1835 betaltes gørtler Laurs Sand for en ny messinglampet til prædikestolen. 5-8) 1868 anskaffedes fire lysearme (i pyntelig stil) af bronze.²⁴ De ses på fotografier fra o. 1900, dels ved korbuens sydside (jfr. fig. 29), dels på brystningen af de daværende korsarmspulpiturer (†nr. 5-6).

†*Lampetter m.m.* 1902 leverede Emil Aasted foruden ovennævnte lysekrone (†nr. 2) til gas også to tilsvarende lampetter og to kandelabre, alle med to blus.⁸⁰

*Kirkeskib, nyere,*¹¹⁷ »L'Aventir« af »Mariehamn«, en firemaster fra sidste del af 1800'erne, 108 cm lang. Skroget er hvidt med lidt forgyldning og grønt under vandlinjen. Ophængt i buen mellem skibets 1. og 2. fag.

†*Kirkeskibe.* 1) 1745, omtalt 1769 som 'et tiltaklet tredækker skib med kanoner, forfærdiget og foræret af Jørgen Christian Bejer 1745'. Skibet, der da var ophængt 'over korsdøren',¹⁷ var vistnok først skænket 1767, da et stort skib blev ophængt i kirken. 1772 ophængt sammen med nr. 2 i 'søndre korskirke'.²² 2) Før 1760, da det omtales som 'et liden skib'.²² 1767, da nr. 1 ophængtes 'i kirken', omtales det som 'et mindre

skib oven for',²⁴ 1772 hang begge skibe i søndre korsarm.²²

†*Ligbårer.* 1624 gjorde tømreren en ligbåre, 1631 leveredes træ til en båre, 1632 to »Knap-haltt« til istandsættelse af en båre.²⁴ 1725 udføres 'en liden ligbør' (til børn), der året efter blev malet tillige med den store. 1748 leveredes fire jern til den gamle ligbåre, 'at den kunne holde sammen' til en ny udførtes, hvilket skete samme år. 1779 var kirkens nu tre ligbårer 'alle rådne og ubrugelige', så at man et par gange havde måttet låne ligbåre i annekskirken (Nørlem). I stedet for to af de gamle udførtes 1780 én ny, der 1783 nævnes sammen med båren 'til voksne børn'.²² 1788 sattes på tårnet fire store jernkroge 'at hænge ligbårerne på',²⁴ og 1825 havde kirken fortsat en stor og en lille båre.²² En †*ligvogn* omtales 1809.²⁴

TÅRNURE OG KLOKKER

Tårnuret, fra 1878, skyldes urmager P. N. Kastberg,⁴² Lemvig, og betaltes for halvdelen vedkommende (800 kr.) af byen.²² Værket har stiftgang og slagværk og bærer på den rødmaledede støbejernsramme indskriften: »Lemvig 1878«. Det samtidige urhus, 160x92 cm, 175 cm højt, udgøres af et gråmalet fyldingspanel med vinduer foroven. Opsat i tårnets næstøverste stokværk (jfr. fig. 19) ud for to runde *urskiver* fra 1934, der sidder på nord- og sydmuren. Skiverne, med forgyldte visere og romertal på blå baggrund, indfattes af en kvadratisk kobber-ramme med dækglass og det forgyldte årstal »1934«. Runde †*urskiver*, der ses sammesteds på ældre afbildninger (fig. 14-21, 25), var måske samtidige med værket, som Kastberg selv reparerede 1908.²²

†*Tårnur,* tidligst nævnt 1593,²⁴ skadet ved tårnbranden 1683, men i funktion frem til midten af 1800'erne og kasseret 1873. Uret havde som vanligt indvendig ringning, hvis 'lille slagklokke' i kirken tidligst nævnes i forbindelse med en fornyelse 1609; 1779 nævnes to sådanne slagklokker (†klokke nr. 2 og 5). Som et noget primitivt træk, dog almindeligt i Vestjylland, var lodderne ikke afjern, men bestod simpelt

hen af trækasser med sten.¹¹⁸ Sådanne 'kister til sejerværket' nævnes tidligst 1610 og 1613, da der gjordes nye,²⁴ og 1731 tales udtrykkeligt om 'lodkister'.²² Udgifter til småreparationer optræder konstant i kirkens regnskaber, således 'nogle gange' i 1620, da der bl.a. betaltes for en fjeder, og tidligst 1625 optræder en årlig post til 'sejermageren' (urmageren) for værket 'at stille og tage vare på'. 1631-37 varetoges tilsynet af Jens klejnsmed, og da værket 1639 var 'brækt', måtte Jesper Pedersen i Kvium (Hjerm sogn) arbejde på det i seks dage.¹¹⁹ 1647 tog »Nicolaus Vegner Sigmager« sig af værket, der da kaldtes fordærvet. Ved tårnbranden 1683 blev urværket så medtaget, at det året efter omtaltes som 'liggende på orgelpulpeturet'. Ikke desto mindre blev det istandsat af den lokale møller ('mølleren i Aae mølle') med nyt 'hus i tårnet og visere uden på kirken'. Kirkens udgift hertil, 30 rdl. (til dels bidrag fra borgerne), måtte værgen dog i en antegnelse til kirkens regnskaber 1690 anse for spildt, eftersom mølleren 'forstod sig intet derpå, og blev den (uret) straks fordærvet lige som den var tilforn, så den udi mange år ikke haver slagen'. Nu havde præsten imidlertid fået en rigtig urmager til at istandsætte værket, og værgen henstillede til kirkepatronernes 'gode betænkende og skønsomhed, hvor ilde og liderlig kirkens midler ere bortvendte'.²⁸ Reparationer 1701 og 1714 udførtes af hhv. Jens Pedersen, urmager i Skive,⁷³ og Christen smed i Tørring, og 1716 istandsatte Poul smed lås og nøgle til urhuset.²⁴ Samme Poul smed søgte 1724 at reparere selve urværket, men måtte tydeligvis opgive, da der året efter ses en udgift til at lade en udenbys urmager istandsætte det, hvorfor det måtte ages frem og tilbage på en vogn. Værkets ælde og gamle brandskade fremholdtes udtrykkeligt 1728, da 'Mads guldsmed' (Mads Pedersen Klit, †1732) fik i opdrag 'idelig at holde værket i gang'. 1731 var det i stå nogle uger og blev repareret af degnen i Tørring, Christen Smidt, som forsikrede, at værket med godt tilsyn ville kunne gå i fem år. 1735 foretog en urmager istandsættelse med adskillige nye hjul, 1750 måtte man tage sig af slagværket, 'som slår inde i kirken', og 1760 kørte man værket til en over-

haling hos urmager Jens Willadsen ved Ørum. 1769 udførte Zinders Machholm et nyt urhus, og 1771 omtales den lille indvendige slagklokke som 'hæftet på pulpituret'. Efter en hovedistandsættelse ved Peder smed 1779 kaldtes uret 'omgjort og godt som nyt', nu med både time- og halvtimeslag. 1790 var det urmager Godske Høy, som tog sig af det,²² 1793 Bent Nielsen 'af Skalstrup og Nees',¹²⁰ der ifølge kontrakten skulle tilvejebringe kvarterslag og et tredje lod, indrette uret til visning på fire tårnskiver samt genetablere ringningen inde i kirken, som siden orgelfornyelsen 1772 havde været forlagt til 'klokkehuset i tårnet'. 1800 hverken viste eller slog uret rigtigt, og det overvejedes at lade Anders Toft se på det, 'da her ikke er flere end den samme som kan gøre det'.²⁴ 1807 indskrænkede urmager Knud Mussted i Ulfborg værket, så man gav afkald på kvarterslagene og den indvendige ringning 'under kirketjenesten'. 1816 repareredes det atter af Christen Larsen Ulfkjær i Ulfborg, 1835 af urmager F. Lillelund,²² og 1848 leverede urmager Kyhl, København, for-

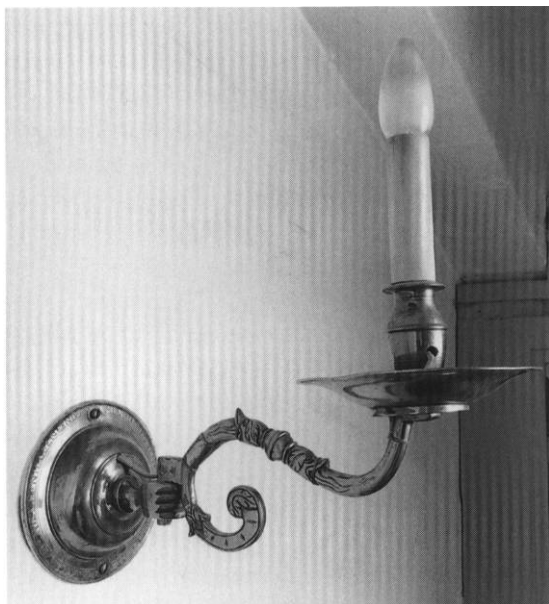

Fig. 70. Lysearm nr. 5, o. 1625, skænket 1700 af Niels Nielsen, Anders Munch og Christen Munch (s. 389). Vægpladen med indskrift er fra 1700. HW fot. 1998. - *Wandleuchter Nr. 5, um 1625, gestiftet 1700 von Niels Nielsen, Anders Munch und Christen Munch. Wandtafel mit Inschrift aus 1700.*

gæves overslag til et nyt tårnur.¹²¹ 1866 gik uret ikke mere, men anføres som 'et gammelt urværk med kvarter- og slagværk, der har visere til to sider, som man må antage for omtrent 200 år gammelt, men dette er nu ganske ubrugeligt og kan ej mere gå'.⁴²

†*Urskiver* nævnes tidligst 1623; 1641 blev viserne lavet,²⁴ og 1763 måtte viseren genopsættes efter at være nedblæst 'udi den stærke storm mellem 30. og 31 dec. om natten'. 1768 betaltes maler Knud Friis for at staffere 'skiven på sejerværket', og 1782 blev skiverne repareret med messing og bly, inden de blev anstrøget af Jørgen maler. 1793 skulle uret ifølge kontrakt indrettes til visning på fire skiver (jfr. ovf.). 1825 var skiverne ganske oprådne, hvorfor Peder Jensen opsatte to nye, og såvel 1839 som 1861 måtte de opmales, og visere og tal nyforgyl-des.²²

Klokker. Efter reformationstidens klokkeinddragelser nævnes 1586-1644 kun én egentlig klokke (†nr. 1), derefter to, en stor og en lille, idet man o. 1644 må have anskaffet endnu en klokke (†nr. 3). Ved tårnbranden 1683 (jfr. s. 351f.) ødelagdes begge klokker; den ene nævnes efter ulykken henstillet på kirkegården, mens den anden var i flere stykker, af hvilke en del var lagt 'bag alteret'. Om malmens omstøbning til to nye klokker 1686 (nr. 1 og †nr. 4) gives der i regnskaberne usædvanligt fyldige oplysninger. Borgere og andre skænkede penge og naturalier til omstøbningen, således gav præsten i Hove (Vandfuld hrd.) Peder Vejrum 'i præstens og fleres præsence' som tillæg til metallet 12 pd. tin og messing. Støberen Rudolf Melchior kom direkte fra Ålborg, begyndte 6. maj med 'klokker-nes former', og arbejdede i alt i 52 dage i Lemvig. Til støbearbejdet medgik to »Flechetreer«, 11 deller, 800 + 500 mursten, ler, sand, voks, smør, terpentin, et pd. messingtråd, to jern »Matter« inde i klokkerne, fem »straalegter« (halm?) samt til opfyringen 11 læs klyne (lyngtørv) og 10 læs bøgeved. Til det nye jernværk benyttede man beslagene fra de gamle klokker 'såvidt det kunne strække'.²⁸

Af Rudolf Melchiors to klokker fra 1686 er bevaret den lille, der 1735-36 hang 'uden på kir-

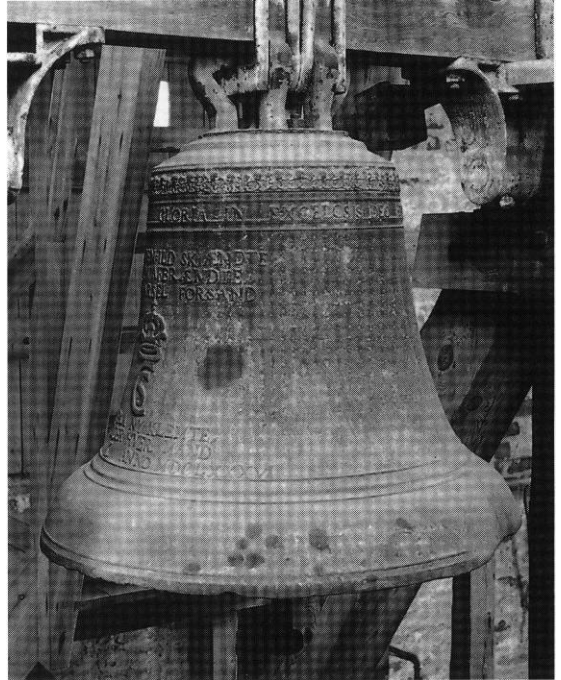

Fig. 71. Klokke nr. 1, 1686, 'lilleklokken', støbt af Rudolf Melchior i Ålborg (s. 392). HW fot. 1997. - *Glocke Nr. 1, 1686, kleine Glocke, Guß von Rudolf Melchior in Ålborg.*

ken' (i et glamhul) og brugtes til vagt- og tingklokke,²² mens den store er omstøbt 1759 til fordel for en ny (nr. 2). 1766 nævnte pastor Sandvad de to klokker i tårnet og citerede deres indskrifter.¹²² 1792 oplyses, at kvartersslagene da blev slået på den lille klokke (nr. 1), timeslagene på den store (nr. 2). Endvidere sloges på to små *urklokker* (†nr. 2 og 5) inde i kirken, af hvilke den ældste er nævnt fra 1609; begge var borte 1862 (se også under †tårnur).⁴²

1) (Fig. 71), 1686, 'lilleklokken', tv. m. 72 cm, støbt af Rudolf Melchior i Ålborg.¹²³ Klokken har indskrifter i reliefversaler, profileret slagring og om halsen en bladbort over et latinsk skriftbånd: »Gloria in excelsis (sic!) Deo Rvdolph Melchior me fecit« (Ære være Gud i det høje, Rudolf Melchior gjorde mig). Henvisende til klokkens nystøbning efter brandene 1683 og 1684 læses på legemet over Christian V's kronede monogram: »Os Torden-Ild skiændte/ Før Byen afbrændte/ Ah! Varsel for sand«. Under monogrammet: »Bød, vi paa ny klemte,/ O! ly-

der hver Mand/ K Anno mdclxxxvi«. Ophængt i nyere vuggebom af eg.

Støbningen 1686 er nøje beskrevet i regnskaberne (jfr. ovf.). 1696 var kirken stadig i gæld pga. klokken, der hang 'uden på tårnet',²⁸ og som 1735-36 var faldet ned og hensat i tårnet. Reparation skete vistnok først 1758, da »Christian Stensbek« fra Flynder sogn gav klokken 'hel nyejern indbinding og aksel'. 1790 blev den lille klokke repareret af Nils og Ole smed samt snedker Zinders Machholm.²²

2) (Fig. 72), 1759, 'storeklokken', tv. 79 cm, støbt af Caspar König i Viborg (jfr. s. 132, 231).²⁴ Den har bladort om halsen, profilering ved overgangen mellem legeme og slagring, og på legemet sekslinjet latinsk indskrift i reliefversaler: »Ictu Fulminis una cum Urbe/ deletajussu C5 fusa 1686/ postea ob Fisuram Sumtu Ædis propr: fusa 1759/ Casparus König Dantiscanus/ me fecit Wiburgi« (Ødelagt tillige med byen ved lynnedslag og (om)støbt på Christian V's bud 1686. Senere på grund af en revne atter (om)støbt på kirkens egen bekostning 1759. Caspar König fra Danzig gjorde mig i Viborg). Under indskriftn relieffer af små ottetakkede stjerner, en hvalfisk og en drueklase. Ophængt i nyere vuggebom af eg. Klokken er omstøbt af ÷klokke nr. 4 (jfr. ndf.). 1814 fik 'den store klokke' ny aksel²² og 1819 ny knebel.⁷²

÷Klokker. 1) Tidligst nævnt 1586 som 'klokken'. 1599 blev den 'affringet' og måtte ophænges igen. 1634 sattes ny knebel i klokken,²⁴ som blev ødelagt ved kirketårnets brand 1683. 2) 1609, en 'lille slagklokke i kirken' (jfr. ÷tårnur).²⁴ 1767 var den lille klokke i kirken sat på pulpituret, hvor den 1771 nævnes som en liden »Cimle Klokke«. Orgelfornyelsen 1772 medførte flytning - også af klokken, vistnok til klokkeværket i tårnet, hvor den 1792 havde plads sammen med ÷nr. 5.²² 3) O.1644, da der tidligst optræder en egentlig klokke ud over ÷nr. 1.²⁴ Ødelagt ved tårnets brand 1683. 4) 1686, 'storeklokke', hvis støbning er nøje beskrevet i regnskaberne (jfr. ovf.). 1730 var klokken skadet på jern og træværk 'formedelst den svare ringen' over Frederik IV, og 1744 var den sprækket, hvorfor man lod bore et hul ved hver

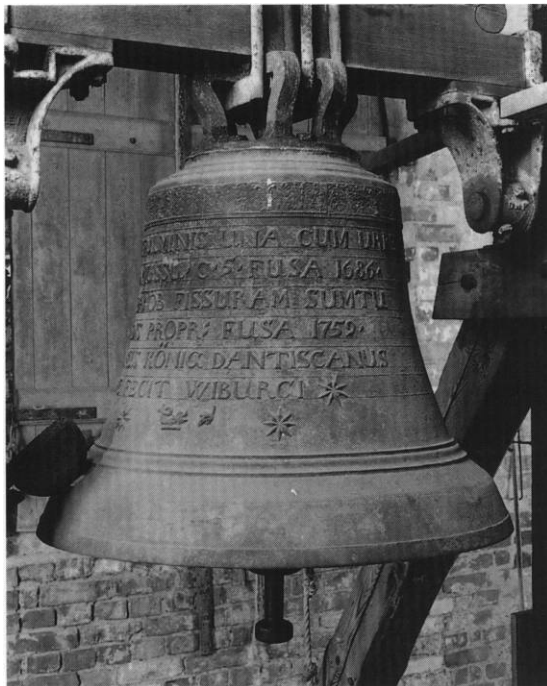

Fig. 72. Klokke nr. 2, 1759, 'storeklokken', støbt af Caspar König i Viborg (s. 393). HW fot. 1997. - Glocke Nr. 2, 1759, Großglocke, Guß von Caspar König in Viborg.

ende af skaden, for at den ikke skulle blive større. 1749 var klokken 'halvt sprækket',²² og 1759 blev den omstøbt (jfr. klokke nr. 2). 5) 1779, sammen med ÷nr. 2 opsat som slagklokke 'på klokkehuset i tårnet' (jfr. ÷tårnur).²²

Klokkestolen er fra 1867, af fyr (jfr. fig. 19).⁴² På dens side er opsat to ældre klokkeknebler af jern.

Klokkestole. 1586, 1624 og 1631 leveredes tømmer til klokken.²⁴ Efter tårnbranden 1683 forbrugtes til ny klokkestol 1686 to lange, store bjælker af eg, tre egebjælker til fodstykker, to fyrrebjælker til stivere samt '3 stolper hvorudi klokkerne hænger'.²⁸ 1730 udførtes to stabler til træværket ved den store klokke, som på grund af ringningen for Frederik IV var 'kommen til skade på jern og træværk'.²² 1827 istandsattes tømmeret ved klokkerne,⁷² og 1866 ønskedes klokkestolen ændret, så den blev fritstående, 'og derved alt tømmer i samme erstattes afnyt'. Det skete året efter med opsætningen af den nuværende klokkestol.⁴²

GRAVMINDER

Oversigt. Af de engang syv *epitafier* pryder i dag kun ét kirkerummet, borgmester Simon Christensens (nr. 1) fra o. 1648, der må formodes bestilt hos Århus-billedhuggeren Peder Clausen. Endvidere er i Nationalmuseet bevaret dele af et *(†)epitafium (nr. 2) fra o. 1675 over sognepræst Jens Jegind og hans familie. Det drejer sig dels om epitafiets egentlige *maleri, der alene viser familiens voksne medlemmer, dels om et andet, der viser de 14 børn alene, og som fra første færd var ophængt ved siden af. Et lignende samspil mellem forskellige tavler gjenfinder sig åbenbart gældende ved en del af de fem †*epitafier*, som kendes ad skriftlig vej (nr. 1?, 3, 4, 5). I adskillige tilfælde er det usikkert, om der var tale om tavler af træ eller sten. Usædvanligt var Maren Jørgensdatters epitafium (†nr. 3) fra o. 1630, der øjensynligt havde karakter af et glasmaleri i korvinduet - og som derved har knyttet an til middelalderlig tradition. Epitafiernes gamle placeringer kendes kun delvis (jfr. indretningsplan fig. 51), idet man nok kan følge deres successive nedtagning i regnskaberne, men uden at de enkelte tavler identificeres eller stedfæstes. Således var en 'tavle' 1750 forfalden og måtte omgøres,²² og 1777 nævnes det, at der ud over altertavlen var fem andre tavler i kirken, af hvilke to var nedtaget, da hængslerne var ødelagte af rust.²² 1787 skulle et epitafium nedtages og ophænges et andet sted 'for samme betaling',¹²⁵ og 1825 lod kirken et epitafium sælge ved en auktion på torvet.²²

Af de fem gamle *gravsten*, der i dag findes i kirken, er de to ældste interessante figursten over et rådmanspar (nr. 2) og to store piger, Maren og Karen (nr. 1), alle øjensynligt døde inden for få uger i maj-juni 1602 - vel som ofre for epidemien samme år. At pigerne var rådmandens døtre antydes af deres patronym og vel også ved de to gravstens ensartede udførelse, der nok må tilskrives en lokal stenhugger. Af kirkens øvrige gravsten må rådmand Jep Olufsens fra o. 1626 (nr. 3) fremhæves for sit gode dommedagsrelief, borgmester Peder Pedersen Langes fra o. 1651 for sin professionelle udførelse og rige ikonografi. Mens gravsten nr. 4 er fremkommet under restaureringen 1933-35, har de øvrige fire alle været afhændet fra kirken og er generhvervet i 1900'erne. Andre *gravstensfragmenter* findes måske stadig omkring i byen. Af †*gravsten* er her opregnet 22 foruden 10 †*gravtræer* og *gravrammer* af træ, der ligesom stenene har været udført både til grave i kirkegulvet og på kirkegården. Disse forsvundne gravmarkeringer kendes dels fra regnskabsoplysninger om begravelser og gulvistsættelser i 17-1800'erne, dels fra en registrering af gravsten 1879. Opregningen ndf. kan selvsagt ikke tage højde for, at de fra regnskaber og registrering

kendte gravsten i nogle tilfælde kunne være identiske og således kunne være anført flere gange.

Både gravsten, -træer og -rammer blev liggende, til de var ulæselige og dermed hjemfaldt til kirken, som så kunne sælge dem til genbrug eller anden privat nyttiggørelse.¹²⁶ I kirkegulvet dækkede gravminderne dels jordfæstebegravelser, dels †*murede begravelser*, kryptagtige gravkamre, der var tilgængelige gennem gulvlemme, eller ved at man løftede den overliggende sten for nye kisters nedsættelse. Kun et par af de murede begravelser har kunnet identificeres og stedfæstes. 1769 fremholdtes, at begravelserne, på grund af kirkens 'dybe' beliggenhed, var halvt fulde af vand om vinteren.¹⁷ Sognepræst Frands Rosenbergs gravkammer i nordre korsarm, indrettet 1718, var en †*åben begravelse* med kisterne stående frit i rummet bag et gitter el. lign. Hans søn og efterfølger Hans Frandsens **kisteplade* fra 1753 er bevaret som den eneste fra kirken - efter o. 1900 at være fisket op af fjorden!

Allerede før kirken og den omliggende kirkegård ophørte som begravelsesplads 1807, begyndte sammenhængen mellem gravene og deres markeringer at opløses. Således hentede man 1768 fra kirkegården otte store og en mindre ligsten ind, 'som ingen vedkendte sig', og lagde dem som guly i kirkerummets midtgang fra koret til våbenhuset.²² Da man 1790 lod præsternes †*murede begravelse* (nr. 1) under koret tømme for kister og opfylde, og der i den anledning tales om genplacering af en ligsten på stedet, behøver der altså ikke at have været tale om en til begravelsen hørende sten. 1866 var alle begravelser i kirken tilfyldt, og samme år blev den nævnte Rosenbergske begravelse 'nedreven og ligene udførte på kirkegården'. Da gulvets gravsten optoges 1876,⁴² kunne man ved kirkens nordside samle i alt ti gamle sten og fragmenter til registrering 1879. Af disse blev tre (nr. 1-3) erklæret bevaringsværdige og med en fjerde (nr. 5) opsat i våbenhuset og i kirkens ydervægge (jfr. fig. 25). De øvrige afhændede kirken til private, snart også de fire i og ved kirken opsatte, som måtte generhverves i flere omgange ved Nationalmuseets mellemkomst. Kirkens femte gamle gravsten, et stort fragment fra o. 1627 (nr. 4), er fremkommet ved restaureringen 1933-35.

Epitafier. 1) (Fig. 73), o. 1648, opsat 20. juni (1648?) af efterlevende børn over Simen Christensøn (Simon Christensen), forud borgmester i Lemvig, †14. maj 1648 i sin alders 73. år, og hans hustru Kirsten Maansdatter (Mogens-

Fig. 73. Epitafium nr. 1, o. 1648 (s. 394), over borgmester Simon Christensen og hans hustru Kirsten Mogensdatter, tilskrevet billedhugger Peder Clausen i Århus; stafferet 1681. HW fot. 1997. - *Epitaph Nr. 1, um 1648, für Bürgermeister Simon Christensen und seine Frau Kirsten Mogensdatter, wird Bildhauer Peder Clausen in Århus zugeschrieben, staffiert 1681.*

datter), †28. sept. 1643 i sin alders 63. år (jfr. †gravsten nr. 5-6). De levede i ærligt ægteskab i 43 år og havde sammen seks børn, tre sønner, som var døde, og tre stadig levende døtre.

Sandsten, stafferet 1681, med en central skrifttavle, der flankeres af to kvinder, som sidder lænet mod tavlen i henført bøn. Som sæde for dem tjener to bruskvolutter, der udgår fra en kraftig, profileret postamentbjælke. Herunder rummer et bredt bruskhængestykke de afdødes skjolde, flankeret af englehoveder med viltre Medusa-krøller, mens en konsol med vindruelase slutter afforneden. Topstykket har form af en brudt rundbuegavl, hvori sidder en tredje og mindre kvinde, der har blottet bryst og i sin løftede venstre hånd holder en stor bjælde-klokke eller måske et lod.

Skrifttavlen, med profileret ramme, udfyldes af en påmalet sort versalindskrift på gråmarmorerede bund, indledt med bibelcitatet: »En Dag er bedre i din Forgaar/ end ellers tvsinde/ ieg vil heller vocte Døren i min Gvds Hws/ end lenge boe i de Wgudeligis Bolige. Psalm 84(, 11)«, og afsluttes med ordene: »At lefve er mig Christvs oc at døe en Baade«. Stafferingen, dateret ved det forgyldte årstal »1681« nederst, er istandsat 1935 efter nøje registrering af de ældre farver og farvespor.¹²⁷ Som grundfarve tjener to grå toner, den lyseste brugt som karnation, og i øvrigt ses sort samt nuancer af blåt, gulrødt, og ganske megen forgyldning; skrifttavlens profilramme er rødbrun (dodenkop) med et gulgråt bølgeornament. Borgmesterens skjoldfelt (heraldisk højre) rummer et bomærke over initialerne »S.S.C.S« for Salig Søren Christensen, hustruens et sammenskrevet »KMD« over »S.K.M.D.« for Salig Kirsten Mogensdatter, alt i rødbrunt på lysgrå bund.

Epitafiet må tilskrives billedhuggeren Peder Clausen i Århus, der især arbejdede for den jyske adel, men som også kendes for andre mindre epitafier over borgere og præster.¹²⁸ Epitafiet nævnes 1769 som en »Steen-Tavle« over borgmester Simon Christensen, som døde 1648.¹⁷ Dets gamle plads var formentlig på sydvæggen i skibet, hvor det hang 1862⁴² vest for det østre vindue (jfr. fig. 19). Her viser et fotografi 1916

epitafiet noget skadet¹²⁹ og overstrøget med en dækkende grå overmaling, der var påført 1855 af Clemens Toft.²² Overmalingen er fjernet ved restaureringen 1935, da tavlen blev istandsat og fik sin nuværende plads på skibets nordvæg.

*(†)2 (Fig. 74-76), o. 1675, ifølge latinsk indskrift over sognepræst i Lemvig hr. Janus Christiani Jegindus (Jens Christensen Jegind, †1688), hans hustru Catharina Olai Japetionis (Cathrine Olsdatter Jepsen), hendes 1. mand, kapellanen hr. Bartholo Nicolai Fæstlero (Bertel Nielsen Fistler), samt hendes med Jens Jegind avlede 14 børn: »Memoriæ et Posteritati. D(omi)n(us) Janus Christiani Jegindus Lemvigius Pastor Ao Cristi 1675 ætat: 43. Min: 17. Conjux Catharinæ Olai Japetionis/ quæ septendecennis Dn Bartholo Nicolai Fæstlero Symmystæ tantum non 15 hebdomadas nupserat/ liberum, quos exhibet ad dextram tabella, Pater« (Til minde for efterslægten. Hr. Jens Christensen Jegind, præst i Lemvig i det Herrens år 1675, i sin alders 43. år, sit embeds 17. år, gift med Cathrine, datter af Ole Jepsen(?), som i en alder af 17 år var gift med kapellanen Hr. Bertel Nielsen Fæstler (Fistler) i kun 15 uger, og fader til de børn, som tavlen til højre forestiller).¹⁷

Som det fremgår af indskriftens afslutning, bestod gravmindet af såvel et egentligt epitafium som en til højre derfor ophængt tavle med maleri af børnene. Bevaret er, foruden denne, selve epitafiets *maleri af de tre voksne (fig. 74), udført i olie på lærred, 85x80 cm (lysningen). De afdøde er fremstillet som knæstykker på baggrund af et blåt hængedraperi med gyldne hængkvaster. Bertel Nielsen Fistler er på traditionel vis sat ind imellem det midaldrende ægtepar¹³⁰ og er vist som en ret ung mand med lysbrunt hår, iført præstedragt med pibekrave og med sine (delvis skjulte) hænder samlet i bøn. Jens Christensen Jegind, med mørkebrunt hår og gulligt skæg, er tilsvarende klædt og har i hænderne en gul bog, mens hustruen bærer et hvidt lømmetørklæde med kvaster foran livet. Hendes kjole og konehue er sorte, huelinet hvidt som også den flade krave, manchetterne og forklædet. Maleriets nuværende, sortmalede profilramme er fra 1800'erne.

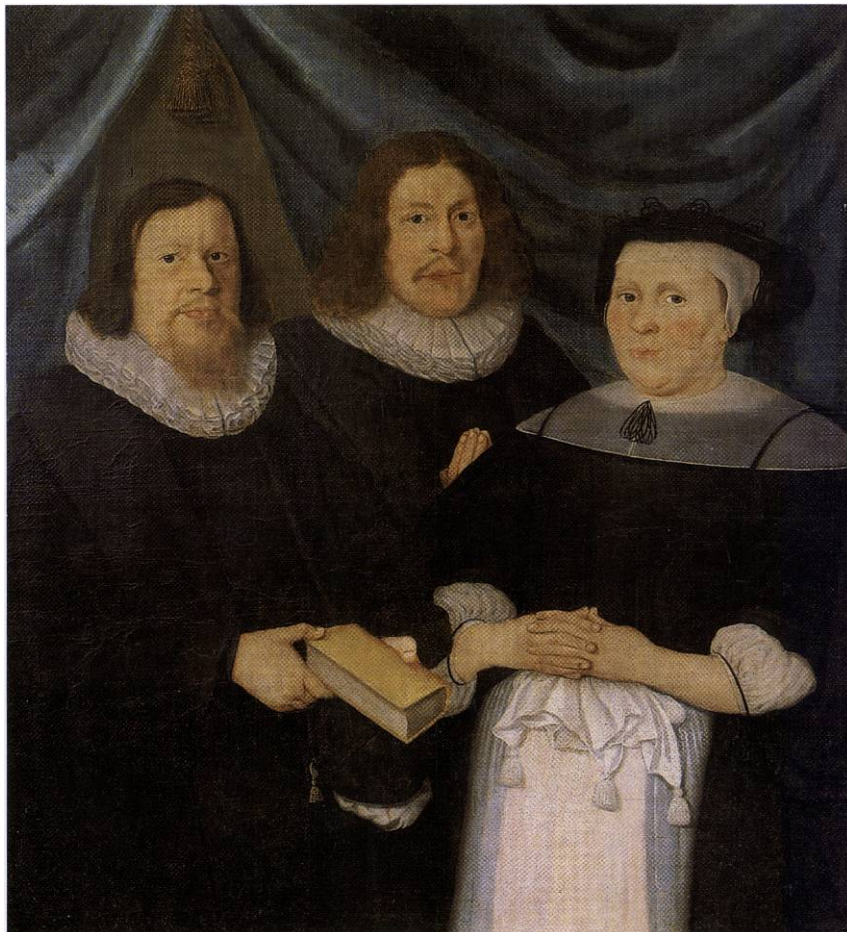

Fig. 74. *Maleri fra *(†)Epitafium nr. 2, o. 1675 (s. 396), visende sognepræst Jens Christensen Jegind, hans hustru Cathrine Olsdatter og (imellem dem) hendes 1. mand kapellanen Bertel Nielsen Fistler (jfr. tilhørende *maleri af børnene fig. 76). I NM. Roberto Fortuna fot. 1999. - *Gemälde aus *(†)Epitaph Nr. 2, um 1675, dargestellt sind Pfarrer Jens Christensen Jegind, seine Frau Cathrine Olsdatter und (zwischen ihnen) ihr erster Ehemann Kapitan Bertel Nielsen Fistler (vgl. dazugehöriges *Gemälde der Kinder Abb. 76).

Det tilhørende *maleri af Jens Jeginds og Cathrine Olsdatters 14 børn (fig. 76) er bredovalt, 61x96 cm, udført i olie på en plade af to træplaner. På en sort baggrund ses børnene som knæstykker i to rækker bag hinanden, syv drenge til venstre og syv piger til højre, de mindste forrest. I bageste række står tre halvstore drenge, heriblandt velsagtens sønnerne Bertel og Jens,¹³¹ med hænderne samlede i bøn over for fire tilsvarende opstillede, lidt yngre piger. Drengene er sortklædte med hvid krave og midtdelt, lysebrunt hår, pigerne er klædt som moderen, idet de to største har perleopsats i håret, de mindste en lille rød hue. I forreste række står fire drenge

(fig. 75) over for tre piger, kun den største dreng bærer voksendragt, en lysebrun frakke med vest. De øvrige småbørn er hvidklædte og to drenge og en pige angivet som døde ved et sløjfeprydet svøb og et lille kors på hovedet. Af de andre småbørn bærer nogle røde hatte og i hånden en eller flere røde nelliker, mens den forreste lille pige åbenbart holder et guldhjerte i sin højre hånd. Maleriets dybe flammeramme, 85x115 cm, er sortmalet med to forgyldte profiler.

Gravmindet omtales 1766 som en trætavle ved den nordre side af altergulvet (koret), ved siden af hvilken der sås 'en anden liden tavle, hvorpå hr. Jens Jeginds 14 børn, 7 sønner og 7 døtre,

står afskildrede'.¹²² 1769 tales om sognepræst Jens Jeginds epitafium »med hans Families Portraiter«. ¹³² 1879 var epitafiets rammeværk m.m. åbenbart kasseret, idet lærredsmaleriet, utvivlsomt med den nuværende ramme, omtales på skibets nordvæg som 'et middelmådigt oliemaleret billede af tvende præster og deres hustruer'. Maleriet af børnene hang da stadig på korets nordvæg, hvor det kaldes 'en oval trætavle med 14 oliemalede billeder af små og store børn af begge køn'.¹³³ Herefter er de to malerier lagt på kirkeloftet, hvor Poul Nørlund beskrev dem 1916.¹³⁴ Hans fotografi af det egentlige epitafiemaleri viser det i ussel forfatning, medtaget af snavs, afskalning og sprækker. Samme år ønskedes en restaurering betalt af kommunen, idet man tænkte sig malerierne ophængt i byrådssalen; men de kom i stedet 1917 til Nationalmuseet (inv.nr. D 229-30/1999). Her er lærredsmaleriet

istandsat 1956, børnenes maleri 1960, idet begge fik fjernet gulnede laklag. Endelig er malerierne istandsat 1988 forud for, at de var med på Euro-parådsudstillingen Christian IV og Europa.¹³⁵

†*Epitafier*. 1) O. 1619, opsat af sognepræst Peder Gregersen (†1630) og kun kendt gennem Holger Sandvads indb. 1766. Han nævner en tavle på kirkemuren i altergulvet (koret), hvorpå fandtes inskriptionen: »A(nn)o 1619 d: 8: Octbr: Lod Hæderlige Mand Herr Peder Gregersen, Sognepræst i Lemvig, gjøre denne Tafle paa sin egen bekostning«. ¹³⁶

Om tavlen var af sten eller træ er usikkert, ligesom den øjensynlige mangel på egentlig gravskrift giver anledning til usikkerhed om epitafiekarakteren. Der foreligger vel også den mulighed, at indskriften henviser til en nu ukendt †tavle, der har været et egentligt epitafium (jfr. oversigt s. 394).

Fig. 75. Udsnit af *børnemaleri (s. 397, jfr. fig. 76), tilhørende Jens Christensen Jeginds og Cathrine Olsdatters *(†)epitafium, o. 1675. I NM. Roberto Fortuna fot. 1999. - Ausschnitt vom *Kindergemälde (vgl. Abb. 76), das zum *(†)Epitaph des Jens Christensen Jegind und seiner Frau Cathrine Olsdatter gehört.

Fig. 76. *Maleri hørende til *(†)epitafium nr. 2, o. 1675, visende Jens Christensen Jeginds og Cathrine Olsdatters 14 børn (s. 397, jfr. fig. 75). I NM. Roberto Fortuna fot. 1999. - Zu *(†)Epitaph Nr. 2 gehörendes *Gemälde, um 1675, mit Darstellung der 14 Kinder von Jens Christensen Jegind und Cathrine Olsdatter (vgl. Abb. 75).

2) O.1619, omtalt 1769 som en trætavle over borgmester Jens Jørgensen 1619.¹⁷

3) 1630, over Maren Jørgens Daatter (Jørgensdatter) i form af et »Vindve«, formentlig et glas-maleri, bekostet af sognepræst Niels Berthelsen Fistler (1630-53) og hans hustru Anne Pedersdatter. Den tilhørende indskrift fandtes på en stentavle under vinduet i korets sydside. Epitafiet omtales 1766 som »en Lapidal-Inscription, der findes endnu under deet store Vindve i Altergulvet, saalydende: Denne Vindve er beko-stet over Sal: Maren Jørgens Daatter af Hrr. Niels Berthelsen og Anne Peders daatter Ao 1630«. ¹²²

4) 1633, måske over en slægtning af borgme-ster Peder Pedersen Lang (†1651, jfr. gravsten nr. 5). 1633 betaltes for 'den sten ved korsmuren at

indmure, som Peder Lang lod gøre' og samme år nævnes yderligere 'stabler at hænge tavlen på' og en »Knaphalt«(?) til 'den stentavle at op-sætte'.²⁴ Måske har der været tale om kombi-nation af en sten- og en trætavle (jfr. oversigt s. 394).

5-6) 1718 eller derefter, over sognepræst og provst Frands Rosenberg, der ved indretningen af sin fribørnegravelse i nordre korsarm fik til-ladelse til at indsætte en udhuggen sten i muren til 'sin og sines amindelse', ligesom han over indgangen måtte anbringe en liden sten med selvvalgte bibelsprog.¹²⁵ Om det skete, vides ikke.

Gravsten. 1) (Fig. 77), o. 1602, over ærlig og gudfrygtig pige salig Maren Knvdzatter, †14. maj 16[02], »med hindis kiere søster Karen

Knvdzatter, som oc hensoffve i Herren same Aar den 21 Maii«. De var formentlig døtre af nedenstående rådmandspar (gravsten nr. 2), der synes afgået ved døden umiddelbart efter (i hvert fald manden), formentlig som ofre for epidemien samme år. Grå sandsten, 193x104 cm, med afbildning af de uens store piger stående i en forsænket dobbeltarkade, der omgives af en ret afslidt versalindskrift og hjørnemedaljoner med de fire evangelisters symbolvæsener. Pigerne er gengivet frontalt og ret skematisk, stående med stærkt udadrejede fødder, der vidner om stenhuggerens kvaler med figurfremstillingen. Begge bærer hue, pibekrave og en højhalset, plisseret kappe, der kun lader kjolen synlig som en smal stribe fortil. Heri ses foran kjolelivet de dødes hænder sammenlagt i bøn. Evangelisterne fremtræder som halvfigurer over et kartoucheagtigt felt, der har rummet deres navne. Foroven ses (tv.) »[S. M]at[hæus]« og »S Mar[kus]«, forneden »[S.] Iohan[nes]« og en stærkt afslidt Lukasokse. Gravskriftens indhuggede versaler, med to linjer ved den ene langside, afsluttes på traditionel vis med: »Gvd giffve dennom med alle Christen Himmerig oc det evige Lif amen.«¹³⁷ En revne tværs hen over stenen er repareret.

Stenen repræsenterer en lokal udgave af en figurstenstype, der ikke mindst er udbredt i Østjylland.¹³⁸ Den må skyldes samme stenhugger som nr. 2. Stenen nævnes 1889 som én af tre bevaringsværdige (tillige med nr. 2, 3) og blev herefter opsat ved varmeværket op imod våbenhusets (tårnrummets) nordvæg sammen ined nr. 2. Nogle år senere blev begge gravsten solgt, men derpå generhvervet og opsat i kapellet på kirkegården (jfr. s. 423), hvor Poul Nørlund beskrev dem 1916. Siden 1935 opsat mod korets nordvæg, vestligst.

2) (Fig. 78), o. 1602, over »Knvd... Raadmand i Lemvig, †10.juni 1602 og hans elskelige hustru[M]argre[the] ...sdatter,†[6.juni]...«. Grå sandsten, 192x108 cm, i opbygning og udførelse svarende til nr. 1 og uden tvivl udført af samme, vel nok lokale stenhugger. Ægteparret står - ligesom de formodede døtre på gravsten nr. 1 - iført pibekrave og højhalset kappe med plisse-

ring. Hustruen bærer dertil en kriget hue, men svarer ellers helt til de to piger. Rådmanden har halvlangt hår og fuldskæg med hængemoustaiche og holder i hænderne en bog. Evangelisttegnenes udformning og fordeling svarer til gravsten nr. 1; afevangelistnavnene læses kun de grove versaler: »Lvce«. Også den øvrige indskrift er udført som indhuggede versaler, om-løbende, med fire linjer ved kortsiderne, en enkelt ved langsiderne, og afsluttes med ordene: »Gvd gifve denom med alle Gvdz vdvalde en g[lædelig Ops]tandel[se i Himmerig oc d]et [evige Lif amen]«. ¹³⁷ En revne tværs hen over stenen er repareret med cement.

Stenen nævnes 1889 som én af tre bevaringsværdige (jfr. ovf.) og opsattes derefter ved våbenhusets (tårnrummets) nordvæg sammen med nr. 1. Som denne solgt og generhvervet før 1916 og efter et par årtier i kirkegårdskapellet opsat ved korets nordvæg, østligst.

3) (Fig. 79), o. 1626, over »salig Iep 0[lv]fsen for dvm Rjaadmand i Lemvig«, †16. jan. 1626, med sin kære hustru Karrn (sic!) Iensdatter [Biregord], †7.juni... Rødlig kalksten, 213x150 cm, formentlig udført af samme stenhugger som nr. 4 og †nr. 5. Skriftfeltet, i hele stenens bredde, optager stenens nedre halvdel og krones af et stort rundbuefelt med relief af Dommedag; alt er indfattet i en stor rulleværkskartouche med hjørnemedaljoner, som rummer evangelisternes symboler; indskrifter i indhuggede versaler. Under det velhuggede dommedagsbillede (fig. 80) læses på latin: »Venite benedicti... abite maledicti« (Kom, I velsignede... Gå bort, I forbandede). I hjørnemedaljonerne ses foroven Mattæusenglen (tv.), siddende med korslagte ben og pegende i en bogrulle, og Markusløven, der næsten svarer til samme motiv på nr. 4., forneden Lukasoksen og Johannesørnen. Gravskriften afsluttes med citat fra Sl. 73,25, hvoraf nu kun stumper læses,¹³⁹ og ordene »H[o]die mihi cras tibi« (i dag mig, i morgen dig), mens der nederst på stenen læses: »Ætatis s[u]æ .9 - 62« (i deres alders .9. og 62. år).¹³⁷

Stenen nævnes 1889 blandt de tre bevaringsværdige (jfr. ovf.), men kunne ikke finde plads i våbenhuset, hvorfor den blev opstillet op ad tår-

Fig. 77-78. To gravsten, o. 1602, formentlig over henholdsvis børn og forældre (s. 399f.). 77. Over pigerne Maren og Karen Knudsdatter. 78. Over rådmand Knud... og hans hustru Margrethe. HW fot. 1997. - *Zwei Grabsteine, um 1602, vermutlich für Kinder bzw. ihre Eltern. 77. Für die Mädchen Maren und Karen Knudsdatter. 78. Für Stadtrat Knud... und seine Frau Margrethe.*

nets sydmur (jfr. fig. 25). Ved kirkerestaureringen 1933-35 kom den i første omgang ud i byen, men hentedes tilbage og er siden 1935 opsat ved tårnrummets nordvæg, vestligst.

4) (Fig. 81), o. 1627, over lens Gregersøn forudm rådmand i Lemvig, †...dec. 1599, (hans hustru Maren Lauridsdatter), †... 16..., samt (hendes 2. mand) Svend Chri[s]tensøn forudm rådmand i Lemvig, †17. nov. 1627. Rødgrå kalksten, kun den øvre halvdel bevaret, 118x135 cm. I hjørnerne ses medaljoner med reliefhuggede evangelistsymboler, Mattæusenglen stående

med bog (tv.) og Markusløven, mens stenfladen i øvrigt kun har en indridset inddeling i felter med rester af indhugne versalindskrifter. I et øvre felt mellem medaljonerne læses kun »... giff...«. Herunder rummer tre rundbuefelter gravskrifterne, af hvilke den midterste er næsten udslidt, mens der midt på stenen er rester af et større skriftfelt. Heri læses: »Gvd giffve dennom e[n] g[læ]delig Opstandels« og nogle efterfølgende stumper af gravvers.

Stenen skyldes formentlig samme stenhugger som nr. 3 og †nr. 5. Det nu ulæselige midterste

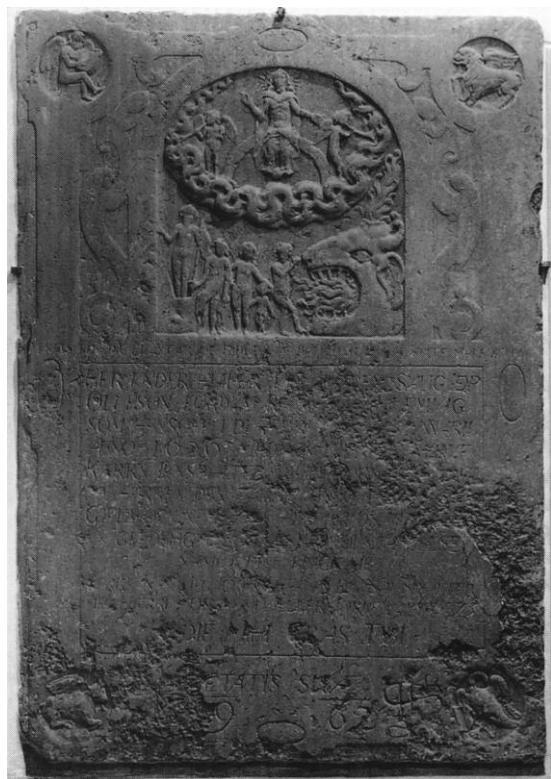

Fig. 79. Gravsten nr. 3, o. 1626, over rådmænd Jep Olufsen og hans hustru, Karen Jensdatter Bjerregård (s. 400). HW fot. 1997. - *Grabstein Nr. 3, um 1626, für Stadtrat Jep Olufsen und seine Frau, Karen Jensdatter Bjerregård.*

rundbuefelt må have haft gravskrift over en Maren Lauridsdatter, der synes gift efter tur med begge de anførte rådmænd.¹⁴⁰ Gravstensresten fremkom ved kirkerestaureringen 1933-35 under gulvet og er siden da opsat mod korets nordvæg mellem nr. 1 og 2, idet stenens manglende nedre del er camoufleret ved en foransat radiator.

5) (Fig. 82), o. 1651, over »Peder Pedersøn Lan[g]e, [fordum borgmester i Lemvig]«, †10. juli...(1651), med sine trende hustruer, »[Met]te [Niel]sdatter, [død]...«, »...[en svensd]...«, †28. marts an(no) 165..., og »...[en...dat]...«. Rødlig kalksten, 223x142 cm, med rester af indhugget versalskrift og en ret forvitret dekoration, fordelt i tre bånd hen over stenen. Midtfor ses en næsten ulæselig gravskrift i et bredrektangulært felt med afskårne hjørner, der krones af

et rundbuefelt, rummende Kristus med sejrshæben, og flankeres af Syndefaldet i form af Adam (tv.) og Eva stående med skjult blusel i hver sin smalle bruskværksniche. De er halvt vendt mod Kristusbilledet og holder begge et æble op foran sig. Fra Jordsmønt ved deres fødder hæver sig træets stamme, og sviklerne udfyldes af dets grene og frugter. På stenens øvre del ses i en trekløverbue Dommedag, der flankeres af høj-ovale bruskmedaljoner med Korsfæstelsen (tv.) og Nedtagelsen fra Korset, mens mellemrummene udfyldes af overflødhorn og frugt-bundter. Tilsvarende rummer stenens nedre hjørner medaljoner med Himmelfarten (tv.) og Kristus i Dødsriget, hvorimellem man over et skjold med borgmesterens bomærke og initialer »P.P.[L.G.]« ser en lille Atlanfigur,¹⁴¹ der bærer skriftfeltet (fig. 85). På stenens brede rand læses: »Vi vide at dersom vort [tabernakel] ...1 Co[rinth]h 5 v. 1.« (2 Kor. 5,1).¹⁴²

Sin ret usædvanlige opbygning med Adam og Eva har stenen til fælles med gravsten i bl.a. Ribe domkirke, Horsens klosterkirke og Hylke kirke ved Skanderborg.¹⁴³ 1879 var den indmuret udvendig i søndre korsarms vestmur, hvor den på et fotografi fra 1908 ses noget bedre bevaret end i dag (fig. 83). Efter Nationalmuseets forslag s.å. anbragt ved våbenhusets sydvæg.⁴² Siden 1935 opsat imod tårnummets nordvæg, østligst.

†*Gravsten.* 1) Formentlig o. 1600, figursten af sandsten, »I Midten 2 udslidte Figurer, af Indskriften om Randen ere kun Ordene 'Raadmand født' læselige, det øvrige er udslidt; i hjørnerne Evangelistmærkerne«. 3 alen x 2 alen 3 tommer.¹³⁷ Indskriften må have været med versaler,¹⁴⁴ og stenen synes at have mindet om de bevarede gravsten nr. 1-2.

2) Begyndelsen af 1600'erne, fundet 1933 sammen med gravsten nr. 4.¹⁴⁵ Siden bortkommet.

3) Formentlig 1600'erne, figursten af rødlig kalksten, »I midten en Kvinde og 2 Mænd, der ligesom Indskriften om Randen er fuldstændig udslidte«. 3 alen 4 tommer x 2 alen 6 tommer.¹⁴⁵

4) O.1625, et fragment, ca. 70x100 cm, kendt gennem et fotografi (fig. 84), der viser stykket opsat i et havedige. Man ser det meste af en

Fig. 80. Dommedag, udsnit af gravsten nr. 3, o. 1626 (s. 400). HW fot. 1997. - *Jüngstes Gericht, Ausschnitt aus Grabstein Nr. 3, um 1626.*

dommedagsfremstilling, der svarer så nøje til motivet på gravsten nr. 3 (jfr. fig. 79-80), at der må have været tale om en tilsvarende gravsten udført af samme stenhugger (jfr. også gravsten nr. 4). Overensstemmelserne omfatter også lidt ornamentik, der ses th. på fragmentet over det latinske ord »abite« (gå bort), der læses samme sted på gravsten nr. 3. Fotografiet er indsendt til NM (o. 1970?) med oplysningen, at det da sad i et hovedige ved en bungalow nær Lemvig anlæg.¹⁴⁶

5-6) O.1643 og 1648, over borgmester Simon Christensen og hans hustru Kirsten Mogensdatter (jfr. epitafium nr. 1). De to sten omtales i forbindelse med en retssag, hvorved efterkommerne 1696 klagede over, at stenene var borttaget fra gravene på kirkegården.¹⁴⁷

7) Formentlig 16-1700'erne, rød kalksten, helt glatlidt, 3 alen 3 tommer x 2 alen 6 tommer.¹⁴⁷

8) Formentlig 16-1700'erne, som †nr. 3, men brudt i fire stykker og ufuldstændig. Indskriften

ulæselig på grund af slid, i hjørnerne evangelistsymbolerne.¹⁴⁷

9) Midten af 1600'erne. Da man 1790 opfyldte præsternes †begravelse i koret (nr. 1), lagdes over nedgangsstedet en 'udslidt 150 år gammel ligsten' fra kirkegården.²²

10) Slutningen af 1600'erne, over Knud Lang(?). Jfr. †muret begravelse nr. 2.

11) Sandsynligvis 1700'erne. Rød kalksten, ufuldstændig og i otte stykker, »af den korte Indskrift ere kun enkelte Ord bevarede, Navn og Aarstal borthuggede. Sandsynligvis fra forrige Aarhundrede«. 3x2 alen.²²

12) 1754, en ligsten lagt over Oluf Jensen.²²

13) 1755 betalte Christen Sløks hustru for begravelse og sten.²²

14) 1757, over Christen Sløk, idet der betaltes for 'jord, klokke og sten, som ligger på hans sal. kone at lægge på ham'.²²

15) Før 1760, over Anne Nielsdaater, 'en gammel pige', idet der dette år betaltes for jord og klokke samt 'en stens pålæggelse, som har lagt over hendes salige forældre'.²²

16) O.1762 betaltes for begravelse af 'kapitajn løjtnant Cabbels enkefrue' med klokke, jord og stens pålæggelse.²²

Fig. 81. Gravsten nr. 4 (fragment), o. 1627, over Maren Lauridsdatter, hendes 1. mand, rådmand Jens Gregersen, og 2. mand, rådmand Svend Christensen (s. 401). HW fot. 1997. - *Grabstein Nr. 4 (Fragment), um 1627, für Maren Lauridsdatter, ihren 1. Ehemann, Stadtrat Jens Gregersen, und ihren 2. Ellemann, Stadtrat Svend Christensen.*

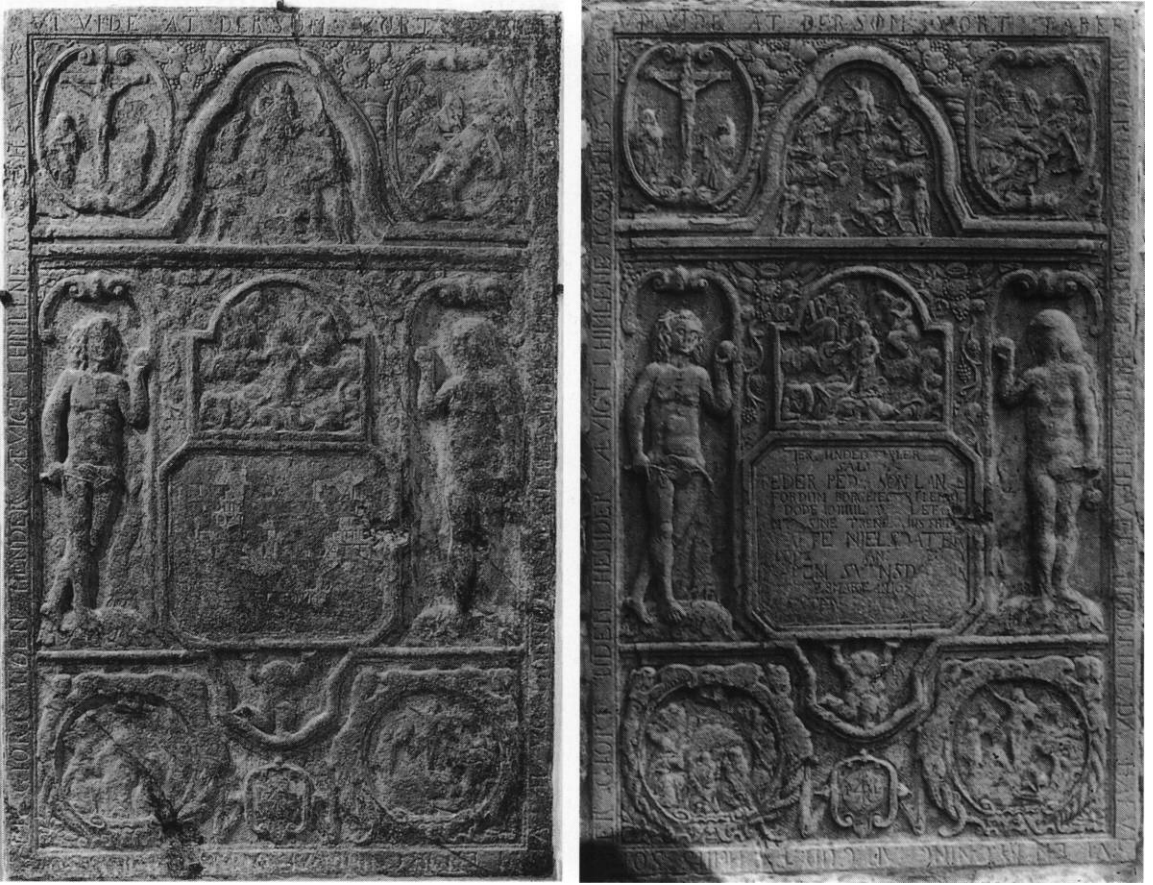

Fig. 82-83. Gravsten nr. 5, o. 1651, over Peder Pedersen Lang, borgmester, med sine tre hustruer, Mette Nielsdatter og... (s. 402). 82. Tilstand 1997. 83. Tilstand 1908. HW fot. og Niels Termansen fot. - *Grabstein Nr. 5, um 1651, für Peder Pedersen Lang, Bürgermeister, mit seinen drei Ehefrauen, Mette Nielsdatter und ...* 82. Zustand 1997. 83. Zustand 1908.

17) 1777 betaltes for at lægge en sten på 'salig Mett Baadsgaards grav'.²²

18-19) To stykker rød kalksten, »brudte i mange mindre Stykker og ufuldstændige; Indskrifterne bortslidte«.

20) Før 1820, da kirken ved auktion afhændede en gravsten.²²

21-22) To udslidte sten, konstateret 1935 i fortovskanten på Heldumvej 5.²⁹

†*Gravtræer og gravrammer*, alle kendt gennem kirkens regnskaber.²² 1) 1748 betaltes for 'en graf træ' at lægge over Peder Rafndall, hans hustru og søn. 2) 1748, 'graf træ' over Matthias Sadelmager og tvende hustruer. 3) 1748, 'graf træ' over Jens V(?)inkes kone. 4) 1749, et gravtræ over salig Olluf Weirums børn. 5) 1749 havde

kirkeværgen Frands Ombeck ladet lægge 'en træramme med fliser udi' på kirkegården over tre af sine børn. 6) Før 1770, da et dobbelt begravelsessted uden for kirkedøren hjemfaldt. Ved auktion solgtes bl.a. gravens gamle egetræsramme. 7-10) Før 1820, da kirken ved auktion afhændede fire gravtræer. - Gravtræer benyttedes også på den 1807 anlagte kirkegård (s. 423f).

En *tåben begravelse* med tilhørende †muret krypt indrettedes 1718 af sognepræst og provst i Skodborg hrd. Frands Rosenberg (†1730) 'udi nordre kapels ende' (jfr. fig. 51). Ifølge skødet havde han ladet den opmure på egen bekostning som 'begravelsessted og sovekammer', der i længden målte 9 alen og kvarter, i bredden 3½

alen og ½ kvarter og i højden 3 alen og ½ kvarter (ca. 6,15x2,4 m, 2,1 m højt). Det tillodes også magister Rosenberg at lade indsætte en udhuggen sten i muren til 'sin og sines amindelse', ligesom han måtte lægge en 'liden sten over døren på graven og derudi et sprog af Bibelen efter eget behag at lade indgrave'.¹²⁵ Det vides ikke, om mindestenene opsattes, men det er vel sandsynligt, selv om de ikke i øvrigt er nævnt (jfr. *†epitafium* nr. 5-6). Det gav anledning til utilfredshed, at provsten ved begravelsens indretning havde foranlediget seks stole nedlagt og ladet den dør i korsarmens gavllukke, som hidtil havde tjent som kirkeindgang.²⁸ Begravelsens pladskrav antyder, at *†kister* har stået på kirkerummets gulv bag en afskærmning (vel et gitterværk) med en dør, der omtales 1800 som 'provst Rosenbergs begravelsesdør'; den fik da ny lås.²² Ved nedlæggelsen 1866 sagdes 'den Rosenbergske begravelse' at have optaget størstedelen af korsarmen. Ligene nedsattes da på kirkegården.⁴²

Ud over Frands Rosenberg selv og hans familie, således sønnen og efterfølgeren Hans Frandsen Rosenberg (jfr. s. 361),¹⁴⁸ vides udtrykkeligt enkelte andre hensat i begravelsen. 1756 betales for 'en kort tid at indsætte' madam Stabye i provst Rosenbergs begravelse,²⁴ og 1772 indsattes Friederich Hillerups lig.²²

Fra Frands Rosenbergs søns, sognepræst Hans Frandsen Rosenbergs *†kiste*, stammer en **kisteplade* (fig. 86): »...Den i Liive Welærværdige og Høylærde Nu i Gud Salige Hr. Hans Frandtson Rosenberg«. Han var i mange år præst for Lemvig og Nørlem menigheder og provst over Skodborg hrd., *24. nov. 1698 i Lemvig,

Fig. 84. *†*Gravsten nr. 4, o. 1625, fragment i hovedige (s. 402). Chr. Strande fot. (o. 1975?). - *†Grabstein Nr. 4, um 1625, Fragment in Gartenmauer.*

Fig. 85. Gravsten nr. 5, o. 1651, detalje, Atlant, bærende skriftfeltet (s. 402). HW fot. 1997. - *Grabstein Nr. 5, um 1651, Detail, Atlant trägt das Inschriftfeld.*

*†*7. okt. 1753 sammesteds, 55 år gammel. Han kom i ægteskab 9. aug. 1725 og avlede deri tre sønner og to døtre. Oval blyplade, 27x21 cm, graveret skriveskrift med navne i versaler. Gravskriften afsluttes med mindeverset:

»Epitaphium

Imens Lemvig og L[emb] din Visdom har I minde
Enhver maa komme frem med Taarerne paa Kinde
Og Kysse paa din Grav for hver livsalig ord
Du trofast Hyrde gav den fattig faare hiord«.

Kistepladen må på et tidspunkt, måske før begravelsens nedlæggelse 1866, være kommet bort fra kirken (ved tyveri?). I hvert fald er pladen en vinterdag o. 1900 draget op af fjorden ved ålestangning ud for lystanlæggets pavillon. I Lemvig Museum.

†Murede begravelser. 1) 15-1600'erne. Fra gammel tid havde præsterne efter sædvane begravelse 'i altergulvet' (korgulvet).¹⁷ I begyndelsen af 1700'erne var gravrummet måske ved at være opfyldt af kister.¹⁴⁹ I hvert fald valgte pastor

Frands Rosenberg 1718 at indrette egen familie-begravelse i nordre korsarm (jfr. ovf.). 1745 satte nye hængsler i lemmene 'til begravelsen i alteret', og 1768 købtes 'en masse ege træ' til nyt gulv ovenover.²² 1778 fik sognepræst Søren Jørgensen Haar sin salig søn Jørgens lig nedsat,¹⁵⁰ og 1790 lod man 'præstens begravelse' opfylde (med 75 læs sand) og gulvet forny, hvorpå der på stedet opsattes en ny knæleskammel.²⁴ For arbejdet stod Zinders Machholm, der genplacerede en ligsten og til at dække nedgangsstedet fik anvist en anden '150 år gammel ligsten' fra kirkegården.²²

2) Slutningen af 1600'erne(?). Efter senere oplysninger indrettet af (byfoged) Knud Lang 'midt i kirkegulvet', skønt han selv og hans hustru synes begravet andetsteds.¹⁵¹ 1759 var begravelsen så brøstfældig, at en istandsættelse måtte ske 'uden henstand', da gravrummet 'ganske nedfaldt' og bl.a. behøvede en ny egebjælke til at bære loftet. Istandsættelsen, der foretoges, uanset at ingen i byen vedkendte sig begravelsen, afslørede 'ved eftersyn', at den var 'sal. Knud Langs arvinger tilhørende'; bl.a. konstaterede man, at en af hans sønner, Peder Lang (†1709), var hensat deri. Kirkeværgen søgte da at efterspore den efterlevende familie, bl.a. 'udi de danske aviser', om nogen 'arvinger ville indfinde sig, samme begravelse at vedkende sig og betale kirken sin derpå anvendte bekostning'. Da efter fem år endnu ingen havde meldt sig, ansås begravelsen 1764 for hjemfalden, og en øjensynligt tilhørende gravsten (†nr. 10) kunne udbydes på auktion, uden at nogen dog bød på den.²²

3) 1718, se ovf. †åben begravelse.

Fig. 86. *Kisteplade, 1753, fra sognepræst Hans Rosenbergs †kiste (s. 405). I Lemvig Museum. EN fot. 1999. - *Sargschild, 1753, von Pfarrer Hans Rosenbergs †Sarg. Im Lemviger Museum.

†Begravelsesskjolde (lyseskjolde), til parvis fæstnelse på lysene ved jordefærd.¹⁵² 1) 1790. Ved byfoged Andreas Bræmers begravelse gav enken 'et par lys med plader og slør'.²⁴ 2-3) 1795. Givet 'lys med plader og slør' ved Peder Brøndlunds hustrus begravelse og hans egen samme år.²⁴ 4) 1839, flor og blikplader anskaffet til sørgefesten ved Frederik VI's død; solgt på auktion 1842.²²

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ringkøbing amt i almindelighed henvises til s. 54f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 56f. Endvidere er benyttet:

LAVib. *Lemvig byting* 1689-1702 (B 77.2). *Lemvig-Nørlem præsteark.* Synsprot. for Lemvig kirke 1862-1925 (C 483.40). *Lemvig kirkeinsp.ark.* Kirkergsk. 1584-1885 (C 626.1-6). Div. dok. 1806-1915 (C 626.9). Div. dok. 1718-1883 (C 626.10). Kirkergsk. 1793-1832 (C 626.11). *Ribe bispeark.* Lemvig kirke 1670-1736 (C 4.135). Lemvig kirke 1683-1764 (C 4.136). Lemvig kirkes rgsk. 1706-1899 (C 4.1287-96). Lemvig kirkes rgsk. 1900-22 (C 4.1788-89). Lemvig kirke. Revisoratsprot. 1795-1850 (C 4.1297). *Privatark.* Søren Vig Nielsen. Plan over kirkepladsen 1929 (210).

Privatarkiver. Th. Frobenius og Sønners ark. - Kirkeministeriets orgelkonsulents ark.

NM. *Notebøger.* Søren Abildgaard VIII, 167. - *Indberetninger.* I. B. Løffler 1879 (bygning, inventar, gravminder). Kristian Bahnsen 1889 (gravsten). F. Nielsen 1889 (gravsten). Niels Termansen 1908 (gravsten og lysekroner). Poul Nørlund 1916 (gravminder). Chr. Axel Jensen, V. Nørn og Søren Vig Nielsen 1929 (besigtigelse). Egmont Lind 1931 (†kalkmalerier). Chr. Axel Jensen 1933 (bygningsundersøgelse). Karen Juncker 1956 (*epitafiemaleri). Verner Thomsen 1960 (*epitafiemaleri). Mette Westergaard 1988 (*epitafiemalerier). Steen Tullberg og Gitte Brinkbæk 1997 (gravminder). - *Tegninger og opmålinger.* Opmåling af kirken (plan, opstalter og snit) ved Hother Paludan 1930. Projektforslag til kirkens ombygning ved samme 1931. Forslag til kirkens ombygning (plan, opstalter og snit) ved samme 1933. Skitseforslag til tårnets afslutning ved samme (u.å.). Opmåling af epitafium ved J. Termansen 1933.

Litteratur. E. Dreyer, *En liden Beskrivelse over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder i Riber Stift*, Viborg 1795. J. Søndergaard Jacobsen, *Lemvig Købstads Historie*, Lemvig 1969, 30-54. Bodil Kaalund, »Udsmykningen i Lemvig kirke«, *ViStÅrb* 1980, 21-25. Jens Jensen (Bergild), »Snedkeren Zinders Nielsen Machholm«, *Lemvig Folkeblad* 3. feb. 1989.

Historisk indledning, kirkegård og bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Ebbe Nyborg. Tysk oversættelse Ines Grothmann. Redaktionen afsluttet 1999.

¹ *Stednavne i Ringkøbing Amt* (=Danmarks Stednavne nr. 17,1), udg. af Institut for Navneforskning ved Gordon Albøge, 1976, 5.

² I breve af 6. juli 1234 og 4. juli 1237 overgav kongen plovs-katten af Hard-, Almind- og Vardesyssel med flækkerne (»oppida«) Varde og Lemvig til biskoppen i Ribe. Dette skete til erstatning for halvdelen af mønten i Ribe, som biskoppen før havde haft. *Dipl-Dan* 1. rk. VI, nr. 182 og 240. Aftalen blev stadfæstet og udvidet 4. april 1252, jfr. *DiplDan* 2. rk. I, nr. 60.

³ *FRAM* 1987, 180-82 og *HoMuÅr* 1989, 43-44. De middelalderlige kulturlag udgør 60-70 cm. Herunder ligger der et lag rent sand (40-50 cm) og under dette et lag fra oldtiden. Sandlaget er søgt forklaret som en mulig aflejring efter et gennembrud af Aggertange.

⁴ Kirkeregnskaberne viser, at tømmer og mursten til reparation af kirken i 16-1700'erne ikke sjældent hentes i Ålborg. Fra Lybæk indkøbtes 1609 et muranker til tårnet og 1651 et dåbsfad.

⁵ Arent Berntsen, *Danmarks oc Norgis Fructbar Hellighed*, 1650-56, I, 137 (fotografisk genoptryk, Odense 1971).

⁶ Poul Brede Grandjean, *Danske Købstæders Segl indtil 1660*, 1937, 30. - Chr. Axel Jensen har foreslået, at sigillet, hvis centrale felt viser en trekant med bølgerlinjer, skulle illustrere byens navn og beliggenhed, jfr. Chr. Axel Jensen, »Sfragistik og Topografi. En studie over Bygnings- og Landskabsbilleder paa danske Middelalders-Sigiller«, *Festskrift til Kristian Erslev*, 1927, 186.

⁷ *HaDipl* nr. 65.

⁸ *Repert* 2. rk. nr. 8843.

⁹ *Oldemoder* 112.

¹⁰ *HaDipl* nr. 44.

¹¹ *HaDipl* nr. 77.

¹² Officielen var en slags provst for Skodborg og Vandfuld herreder, jfr. *Dahlerup* 114f.

¹³ *Repert* 2. rk. nr. 10856.

¹⁴ V. A. Secher, *Kongens Rettertings Domme 1595-1604*, udg. 1881-83, 562-70.

¹⁵ *PræsteindbWorm* I, 78-79.

¹⁶ *Resen* 121-23.

¹⁷ *DaAtlas* 788-94.

¹⁸ *KancBrevb* 25. marts 1567.

¹⁹ Præsten i Dybe, Peder Hemmet, udgav samme år et mindedigt, »Hjertelig Medynck«, om branden. Se A. Petersen, »Klagesange over Lemvigs Ildebrand i 1684«, *HaÅrb* 1913, 55-59.

²⁰ A. Sørensen, »Kronens Hjælp til Lemvig efter Branden 1684«, *HaÅrb* 1948, 119-22.

²¹ C. Dreyer, *En liden Beskrivelse over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder i Riber Stift*, Viborg 1795, 38-41.

²² LAVib. *Ribe bispeark.* Lemvig kirkes rgsk. 1706-1899 (C 4.1287-96).

²³ Vejdirektoratets kort (i RA) er gengivet af Ellen Damgaard i »Lemvigernes by«, *FRAM* 1994, 96-111.

²⁴ LAVib. *Lemvig kirkeinsp.ark.* Kirkeergsk. 1584-1885 (C 626.1-6).

²⁵ 1591 betegnet som 'stetten inden den nordøstre side' (note 24).

²⁶ 1733 taler regnskaberne om 'sydøstre og sydvestre kirkestette' (note 22).

²⁷ Forholdene fremgår endnu tydeligere af tegningen til Resens trykte prospekt, gengivet bl.a. af *Damgaard* (note 23).

²⁸ LAVib. *Ribe bispeark.* Lemvig kirke 1683-1764 (C 4.136).

²⁹ J. Søndergaard Jacobsen, *Lemvig Købstads Historie*, Lemvig 1969, 30-54.

³⁰ Note 24. Solurets udseende kendes ikke nærmere,

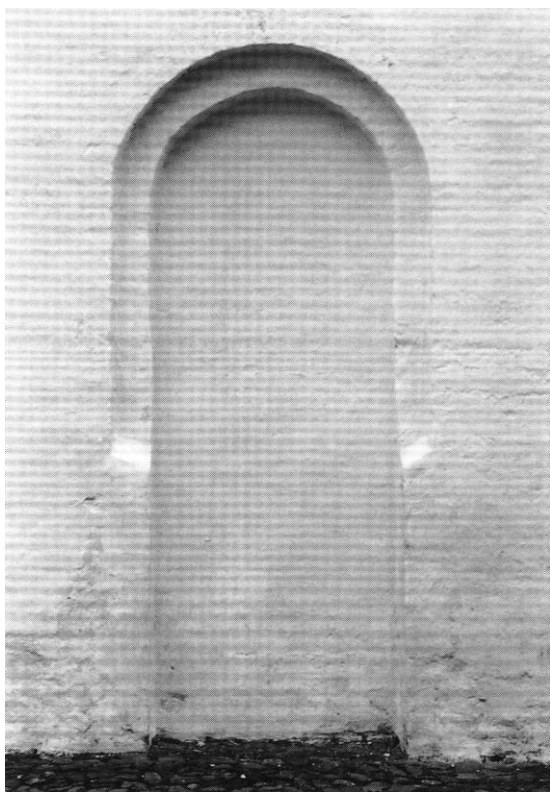

Fig. 87. (†)Vindue, o. 1500, i nordre korsarms nordside, senere omdannet til dør (s. 349, 353). NJP fot. 1998. - (†)Fenster, um 1500, in der Nordwand des nördlichen Kreuzflügels, später zur Tür umgebaut.

men det har rimeligvis været udformet omtrent som et ur ved Nøvling kirke (Hammerum hrd.). Dette beskrives 1766 som en malet pæl med en firkantet solskive, beklædt med bly, 'som viste tiden på alle tider fra solopgang til solnedgang'. Jfr. LAVib. *Ribe bispeark.* Præsteindb. til biskop Bloch 1766-69 (C 4.773).

³¹ Den ene 'solskive-stang var ganske af rådnet og nedfalden, den anden næsten ligeså'.

³² *DaKancReg* 28. april 1542.

³³ P. Storgaard Pedersen, »Latinskolerne i Hardsysel«, *HaÅrb* 1919, 26-80; om Lemvig 50-67.

³⁴ *DaKancReg* 7. juni 1542.

³⁵ *KancBrevb* 5. juni 1586.

³⁶ *KancBrevb* 3. juli 1589. - 1732 blev rektorkonen fritaget for at betale stolestadepenge, fordi hendes mand, Peder Galthen, prædikede til froprædiken, jfr. *Storgaard Pedersen* (note 33).

³⁷ På Resens prospekt er huset placeret på selve kirkegården i dennes sydøstre hjørne. Denne placering er dog næppe rigtig, idet færdslen må være gået nord om skolen imellem den og kirkegården, et strøg, der på Resens prospekt benævnes Skolegade (i dag den søndre del af Torvet).

³⁸ *Søndergaard Jacobsen* (note 29) 134.

³⁹ *Søndergaard Jacobsen* (note 29) 128.

⁴⁰ O. 1800 opførtes en ny præstebolig længere ude ad Østergade.

⁴¹ *Søndergaard Jacobsen* (note 29) 55-57.

⁴² LAVib. *Lemvig-Nørlem Præsteark.* Synsprot. for Lemvig kirke 1862-1925 (C 483.40).

⁴³ Knud Voss, *Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden*, 1966, 425-30. Med udgangspunkt i en primitiv grundplan, som byfogeden i Lemvig havde ladet udarbejde, leverede C. F. Hansen 1821 to tegninger 'efter den opgivne størrelse og den forlangte indretning' (gengivet af Knud Voss s. 428-29).

⁴⁴ *Søndergaard Jacobsen* (note 29), 266-75.

⁴⁵ En søjlebase i NM (inv.nr. 22325), indkommet fra Kappel Hovedgård (Nørlem sogn), er formodentlig ligesom en søjlebase (inv.nr. 22326) bragt til byen fra Vestervig og har således næppe med den romanske kirke i Lemvig at gøre (jfr. *DK Tisted* 620, nr. 11).

⁴⁶ Skibets ottedelte hvælv med falsede gjordbuer har disse træk fælles med skibets hvælv i Mejrup (Hjerm hrd.). I Mejrup kan fældningstidspunktet for tømmeret i tagværket, der formodentlig er samtidigt med hvælvslagningen, dendrokronologisk fastlægges til 1515-16. Jfr. Thomas Bartholin, *Dendrokronologisk undersøgelse aflagværket i kor og skib i Mejrup kirke, Ringkøbing amt*, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser, rapport nr. 28, 1997.

⁴⁷ Til sammenligning opførtes kapellerne ved Holstebro f kirke hen ved en generation senere end selve kirken, der stod færdig 1440 (s. 179f.). De blev bygget med få års mellemrum.

Fig. 88. Skitseforslag til tårnets afslutning, en todelt, ottekantet lanterne (s. 358). Tegnet af Hother Paludan o. 1930. - *Vorschlagskizze für den Abschluß des Turmes, eine zweigeteilte, achtseitige Laterne. Gezeichnet um 1930.*

⁴⁸ Chr. Axel Jensens iagttagelse 1933. Stenmål: 27,5-28x12,5-13x8,5-9 cm. Fem skifter måler 49 à 50 cm.

⁴⁹ Her vil blive brugt udtrykket 'korsarme'. Kirke-regnskaberne egen sprogbrug i 16-1700'erne er vekslende. Snart tales der om 'nørre og søndre kapel', snart om 'nørre og søndre korskirke'. Også udtryk-

ket 'korskirken' i betydningen tværskibet bruges, mens skibet kaldes for 'nederkirken'.

⁵⁰ Stenene målte 29x13-13,5x8 cm.

⁵¹ Det er værd at bemærke, at byens nye segl blev lavet 1610, netop som man havde fornyet spiret!

⁵² Note 24. Der er ingen omtale af et tidligere spir, men afsammenhængen må man udlede, at der er tale om en reparation og nyopsætning af et allerede eksisterende spir.

⁵³ Jens Bangs gengivelse af kirken *med* spir modsiges af teksten i Danske Atlas: 'Kirken har nu ikkun et lidet tårn, men før de sidste ildebrande 1683 og 1684 havde det et højt tårn med spir'. - At tårnet 1767 havde sadeltag og ikke spir fremgår tydeligt af en beskrivelse af kirkens tagværker 1703: 'lavkirken' havde da 36 par spær, tårnet syv par spær. Note 28.

⁵⁴ Et fingerpeg om brandens styrke fik man 1933 under nedbrydningen af den østre del af skibets nordmur. Det sås her, at der var løbet smeltet (tag)bly ned i revner i murkernen.

⁵⁵ Blandt tømrerne nævnes Ole Pedersen 'af Thisted', Ole Enevoldsen og Anders Ibsen, begge 'af Thy', samt Peder Hansen og Will Raundal.

⁵⁶ Omtalen af en 'tårndør' (regnskaberne 1757) kan vel referere både til en dør i tårnets vestside og til den dør i tårnrummet, der ledte ind til trappen.

⁵⁷ Ved sit besøg på byggepladsen 1933 opfattede Chr. Axel Jensen den (siden 1718) tilmurede dør som 'et ret uanseligt nordvindue', hvis ydre buestik er ødelagt.

⁵⁸ Vindeladen hentedes med vogn fra Hee kirke.

⁵⁹ LAVib. *Lemvig kirkeinsp.ark.* Div. dok. 1718-1883 (C 626.10).

⁶⁰ Afbetingelserne for konkurrencen fremgår, at den nye kirke, der ikke måtte koste over 90.000 kr., skulle være af røde, håndstrøgne mursten over granitsokkel. Et tårn med spir skulle anbringes ved siden af kirken, der skulle indrettes med 600 siddepladser. Jfr. LAVib. *Lemvig kirkeinsp.ark.* Forskellige dok. 1806-1915 (C 626.9).

⁶¹ *Arkitekten* 1906-07, 94. I dommerkomitéen var Arkitektforeningen repræsenteret ved arkitekterne A. Hagerup, Kolding, og N. Christof Hansen, Vejle.

⁶² LAVib. *Lemvig kirkeinsp.ark.* Forskellige dok. 1806-1915 (C 626.9).

⁶³ Kopi af det særlige kirkesyns udtalelse 12. august 1929 i NM. *Top. ark.*

⁶⁴ Adspurgt havde Nationalmuseet foreslået Hother Paludan eller Charles Christensen.

⁶⁵ Løst, udateret notat i NM. *Korresp.ark.* Ved Egmont Linds besøg 1931 oplystes det over for ham, at ældre folk kunne huske, at der tidligere var malet 'gule og røde striber på ribberne'.

⁶⁶ Indb. ved Egmont Lind 8. maj 1931. I NM.

⁶⁷ Jfr. Jens Jensen (Bergild), »Snedkeren Zinders Nielsen Machholm: Han udskar inventar i Lemvig

kirke for godt 200 år siden«, i *Lemvig Folkeblad* 3. feb. 1989. Af kirkens rgsk. fremgår, at han 1770 holdt bryllup i Lemvig, idet der 29. nov. betaltes 'for kimen med klokkerne og lyset at brænde på alteret til Zinders snedkers bryllup'. Note 22.

⁶⁸ Bodil Kaalund, »Udsmykningen i Lemvig kirke«, *ViStÅrb* 1980, 21f.

⁶⁹ Jfr. ndf. Han malede (grundede) selv det færdige inventar. 1773 udførte han stetter på kirkegården, 1788 en ny dørfloj, 1790 tildækkede han en begravelse (†nr. 1) i koret, 1794 lavede han en ny spade til jordpåkastelse samt et solur, og 1814 limede han bælgene ved orgelværket. Note 22.

⁷⁰ Indb. i NM. *Korresp.ark.*

⁷¹ LAVib. *Ribe bispeark.* Lemvig kirke, revisoratsprot. 1795-1850 (C 4.1297).

⁷² LAVib. *Lemvig kirkeinsp.ark.* Rgsk. 1793-1832 (C 626.11).

⁷³ LAVib. *Ribe bispeark.* Lemvig kirke 1670-1736 (C 4.135).

⁷⁴ Note 22. 'Professor Lunds' maleri blev sejlet til Ålborg og derfra fragtet over Struer til Lemvig.

⁷⁵ Topfiguren fik siden plads som pryde på fupliture nr. 6 og må ellers have været opbevaret ved kirken indtil sin genopsætning.

⁷⁶ Jfr. note 22.

⁷⁷ Tegninger hertil findes i NM. *Top. ark.*

⁷⁸ Jfr. *DK Tisted* 634f. med fig. 28.

⁷⁹ *Weller* 165, 167.

⁸⁰ LAVib. *Ribe bispeark.* Lemvig kirkes rgsk. 1900-22 (C 4.1789).

⁸¹ Se - hovedsagelig dog for kander til verdslig brug - Erik Lassen, *Dansk Sølv*, 71ff. og Fritze Lindahl, *Skattefund. Sølv fra Christian IV's tid*, 38ff.

⁸² Note 17 og 21.

⁸³ Note 42. Ved borttagningen tales om 'de to stole i koret, hvor præsten og degnen tidligere havde sæde'.

⁸⁴ Ejer af Kappel, Nørlem sogn, 1696-1717.

⁸⁵ Senere ejer af Kappel, Nørlem sogn, 1733-37.

⁸⁶ Note 22. Omsorgen for pulpituret forudsætter vel næsten, at de pågældende selv havde stole, hvis fremtræden var afhængige af orgelpulpitrets (jfr. nr. 1).

⁸⁷ Responsum ved Knud Prange 13. marts 1999.

⁸⁸ Yderligere én stemme, Mixtur III, er forberedt i pedalet.

⁸⁹ Fotografi o. 1930 (fig. 57).

⁹⁰ Facaden opmaledes 1970.

⁹¹ Note 24. Joannes orgelmester fik udbetalt 44 dl. i løn og modtog kost i 17 uger; endvidere omtales Jacob 'orgemester' og David 'orgemester'. Bælgene blev afhentet i Holstebro. Indretningen af orgelpulpitretet synes allerede at være påbegyndt i 1622, hvor der anskaffedes hængelåse til orgelværk og tårndør.

⁹² Note 28. Orgelbyggeren arbejdede to måneder i kirken.

⁹³ Note 22. 1740 istandsattes orglet for 30 rdl. af en

omrejsende orgelbygger, der 'medførte gode attester; 1767 repareredes bælgene af Christian Dagnis.

⁹⁴ Note 28. Det anføres, at de nye gardiner 'pryder' orglet, en formulering, der forekommer mere naturlig ved døre, der altid er synlige (også når de står åbne), end ved gardiner, der især gør sig gældende, når orglet ikke er i brug, og vel ikke i samme grad opfattes som en del af facaden. Gardinstænger og -ringe omtales ikke. Muligvis kan man forestille sig, at stoffet har været draperet som fyldinger i dørene og således har haft karakter af et forhæng.

⁹⁵ Egentlige orgelforhæng, ophængt på gardinstænger eller nedhængende fra loftet, var ikke ukendte i 1600'erne; sådanne omtales i Kalundborg kirke (1639, jfr. *DK Holbæk* 3180) og Roskilde domkirke (1685).

⁹⁶ Note 22. I 1795 klagede organisten over, at det regnede ned i orglet fra et hul i taget; muligvis blev denne mangel først udbedret 1805. 1800 betegnedes orglet som brøstfældigt, og orgelbygger Peerstrup gav overslag på en reparation til 70 rdl.; tilsyneladende skete der dog ingenting. 1811 foretog Zinders Machholm efter organist Dynvebers anmodning forskellige mindre reparationsarbejder, og 1814 repareredes bælgene af snedker Lentz. Også 1825 foretog C. H. G. Worm en istandsættelse; dennes omfang er ikke oplyst.

⁹⁷ LAVib. *Lemvig kirkeinsp.ark.* Div. dok. 1806-1915 (C 626.9).

⁹⁸ Note 22. Det anføres ikke, om Ohrt fik orgelfacaden med i købet, men eftersom det centrale topstykke i kirkens nuværende orgelfacade synes at hidrøre fra Worm-orglets facade, må det antages, at facadens prydelser forblev kirkens ejendom.

⁹⁹ Poul Ruggaard Porse takkes for henvisningen til bekendtgørelsen i Holstebro Avis (18. marts 1862).

¹⁰⁰ Note 22. Orglet blev taget i brug søndag den 23. november 1862.

¹⁰¹ Selv om et reparationsoverslag 1884 fra Frederik Nielsen omtaler 'vindlade« (i ental), må det antages, at orglet i lighed med instrumentet i Holstebro havde to manualer, eventuelt med fælles vindlade.

Fig. 89. Romansk sokkelquader af granit, 1933 indsat i kirkens sydside (s. 345). Profil 1:10. Målt af NJP 1998, tegnet af MN 1999. - *Romanische Sockelquader aus Granit, 1933 in die Südwand der Kirche vermauert.*

¹⁰² Note 22. Corno di bassetto var uden tvivl en 8 fods stemme.

¹⁰³ Note 80. Der var tale om en gave til kirken.

¹⁰⁴ Orgelfacadens udseende kendes fra en skitse, udført o. 1930.

¹⁰⁵ En skitse fra o. 1933 i Th. Frobenius & Sønners ark. viser orglets placering på vestpulpituret, med spillebordet i orgelhusets søndre gavl og bælganlæg ved bagvæggen.

¹⁰⁶ Th. Frobenius & Sønners ark.

¹⁰⁷ Piber fra en tidligere Gedakt, suppleret med 21 nye.

¹⁰⁸ Koralbassens piber kom fra Corno di bassetto.

¹⁰⁹ Orglets klanglige og tekniske opbygning var et karakteristisk eksempel på overgangssituationen i 1930'erne: Dispositionen fulgte baroktidens principper, men man fastholdt det senromantiske orgels pneumatiske aktion, keglevindlader og oktavkopier.

¹¹⁰ Dispositionen fra 1935 var præget af en række personlige ønsker fra kirkens organist, Julius Larsen, der bl.a. anså Regal 8' for at være den bedst egnede manualrørstemme, idet Trompet 8' var for stærk og Obo, Clarinet, Krumhorn og Dolcian for svage; endvidere foretrak han Dolcian 16' for Basun 16' og Fagot 16', der efter hans mening ville være for stærke. Note 106.

¹¹¹ Oktav 1' indsattes i stedet for Regal 8'. Man havde ikke megen erfaring med kortbægrede rørstemmer i 1930'erne, og stemmen viste sig da også at være nærmest uanvendelig: den var uegal, satte alt for langsomt an og var tilmed anbragt så ubekvem, at den vanskelig lod sig stemme. Note 106.

¹¹² Yderligere oplysninger om orglerne findes i Orgelregistranten.

¹¹³ Note 33 og *HofnFund* IV, 645. Sidst i 1600'erne noteredes store problemer med renten, idet halvdelen af pengene i nogen tid ingen rente havde givet, mens den anden halvdel var udlånt til folk 'afslette vilkår'.

¹¹⁴ Note 17 og LAVib. *Ribe bispeark*. Præsteindb. til biskop Bloch 1766-69 (C 4. 774).

¹¹⁵ Stiftelsesrækkefølgen synes således at have været: skibets østfag, skibets midtfag, koret, søndre korsarm samt endelig skibets vestfag eller nordre korsarm.

¹¹⁶ Note 22. Lysearmene opviser nok eksempler på genbrug og sammenstykning (således nr. 5), men ingen har former, der kunne passe med en nyudførelse 1772. Måske er armen taget direkte fra den pågældende lysekroner (†nr. 1), der i så fald har været fra renæssancetiden (ikke som her antaget fra 1700-50). Eller man kan 1776 have nyudført lysearmen i gamle renæssanceformer efter model af en eksisterende.

¹¹⁷ Anskaffet efter 1948, da der intet kirkeskib fandtes i kirken.

¹¹⁸ Jfr. †tårnure i Ringkøbing og Holstebro s. 131 (med note 169) og s. 263 (med note 281) samt generelt

Fig. 90. Lysekroner nr. 5, 1731, skænket af Oluf Peter Jepsen Kappel og hans hustru Ingeborg (s. 387). HW fot. 1998. - *Kronleuchter Nr. 5, 1731, gestiftet von Oluf Peter Jepsen Kappel und seiner Frau Ingeborg.*

Hans Stiesdal, »Danske tårnure 1400-1850«, *hikuin* 17, 1990, 59ff.

¹¹⁹ Note 24. Der betaltes 2 mk. 4 sk. for at age ham til og fra Kvium.

¹²⁰ Vel samme Bent Nielsen, som 1800 arbejdede på †tårnuret i Holstebro (s. 263) og da sagdes at være fra Ulfborg.

¹²¹ Note 59. Kontrakten redegør detaljeret for det påtænkte ur 'efter en forbedret patenteret konstruktion, indrettet til at gå i otte dage, med time og minutvisning til tre sider på skiver, som have en diameter af 3 alen, samt slå time og kvarterslag på de i tårnet anbragte klokker'.

¹²² LAVib. *Ribe bispeark*. Præsteindb. til biskop Bloch 1766-69 (C 4. 774).

¹²³ Jfr. Nyrop, *Kirkeklokker* 27, 121.

¹²⁴ Om denne, se Nyrop, *Kirkeklokker* 129f.

¹²⁵ Jfr. note 59.

¹²⁶ Jfr. praksis i Ringkøbing og Holstebro (s. 134ff., 265ff.) og eksempelvis i Varde (*DK Ribe* 980) samt generelt Vibeke Michelsen, »Genbrug af gravsten«, *Kirkens Bygning og Brug* 181ff.

¹²⁷ Farvelagt opmåling med håndskrevne angivelser og kommentarer ved J. Termansen. I NM. *Top. ark.*

¹²⁸ Merete Bergild og Jens Jensen, »Peder Clausen, billedhugger i Århus - 1634-1657«, *Østjysk Hjemstavn* 1990, 30-47. Jfr. *DK Ribe* 1867f.

¹²⁹ Således fremtræder skrifttavlen revnet midtover, og i øst manglede en god del af postamentbjælken og den tilstødende engels hår.

¹³⁰ Jfr. eksempelvis s. 136f. og eksempler i *DK Ribe* 60ff. med fig. 394 og 396.

¹³¹ De to blev begge præster, Bertel faderens efterfølger i Lemvig, Jens præst i Tæbring på Mors. Note 29.

¹³² Note 17. Også Søren Abildgaard nævnte og citerede få år senere epitafiet. NM, notebog XIII, 167.

¹³³ J. B. Løfflers indb. 1879, i NM.

¹³⁴ Jfr. også *Søndergaard Jacobsen* (note 29) 40f., 65f.

¹³⁵ *Christian IV og Europa. Den 19. Europarådsudstilling, Danmark 1988*, 232, katalognr. 777 med afbildning af børnenes tavle.

¹³⁶ Note 122 og *Søndergaard Jacobsen* (note 29) 64.

¹³⁷ Indskrifterne suppleret efter indb. af F. Nielsen og Kristian Bahnsen 1879, i NM.

¹³⁸ Jfr. eksempelvis en række sten i Århus Domkirke. *DK Århus* 780ff., gravsten nr. 30, 38, 46-47, 50 med fig. 504-06, 508, 517.

¹³⁹ 1379 læstes: »Herre naar ieg hafver dig saa skøtter ieg icke om Himlen eller lorden«.

¹⁴⁰ Se artikel af Erling Møller i *Lemvig Folkeblad* 22. dec. 1971. Maren Lauridsdatter, der er død mellem 1636 og 1640, synes først gift med Jens Gregeresen, 2. gang med Svend Christensen, der var broder til Simon Christensen (jfr. epitafium nr. 1).

¹⁴¹ Jfr. s. 266 med fig. 110 og Herders *Lexikon der Christlichen Ikonographie* I, 1968, art. »Atlas, Atlant«.

¹⁴² Indskrifter suppleret efter ældre fotografi (jfr. fig. 83) og indb. af Poul Nørlund 1916, i NM.

¹⁴³ *DK Ribe* 610, gravsten nr. 49 med fig. 445 og *DK Århus* 4654, gravsten nr. 7 med fig. 38.

¹⁴⁴ Den citerede stump gravskrift er i indberetningerne anført med versaler.

¹⁴⁵ Notat i NM af Chr. Axel Jensen 1933, iflg. hvilket stenen skulle lægges til side 'og om muligt genopstilles'.

¹⁴⁶ En efterlysning er forgæves foretaget i *Lokalavisen Lemvig* i marts 1999.

¹⁴⁷ LAVib. *Lemvig byting* 1689-1702 (B 77.2).

¹⁴⁸ Jfr. *Søndergaard Jacobsen* (note 29) 68.

¹⁴⁹ Jfr. s. 146 om forholdene i Ringkøbing kirke.

¹⁵⁰ Jfr. *Søndergaard Jacobsen* (note 29) 74f.

¹⁵¹ 1700 indgav 'afgangne Knud Langs, forrige byfoged i Lemvig, hans stervbos forvaltere' en besværing over sognepræst i Snedsted, mag. Holger Schandorph, fordi han forbød den salig mands og hans hustrus ligs nedsættelse i Snedsted kirke i en begravelse, til hvilken de, 'efter skøde og kongebrev havde lovlige adkomst'. Se »Uddrag af Biskop Bircherods Dagbøger 1658-1708«, udg. ved H. Hjorth-Nielsen, *Pers-Hist* 9,III, 1930, 92.

¹⁵² Jfr. S. Elikier-Pedersen, »Offerlys og minde-skjold«, i *Vejle Amts Årbog* 1980, 7-60.

DIE KIRCHE VON LEMVIG

Die Lage am Ende einer vom Limfjord ins Land reichenden Bucht verlieh der Stadt ihren Namen. Erstmals urkundlich erwähnt wurde eine Bebauung im Jahr 1234, und archäologische Ausgrabungen belegen, daß die mittelalterlichen Kulturschichten wahrscheinlich auch nicht weiter zurückgehen. Ungewiß ist, wann der Ort Stadtprivilegien erhielt, da etwaige Dokumente darüber verlorengegangen sind. Ein mit der Inschrift »Sigillum senatorum de Leemvvig« (Signet der Stadträte zu Lemvig) angefertigter Siegelstempel legt jedoch die Vermutung nahe, daß die Verleihung der Stadtrechte im Zeitraum 1250 bis ca. 1300 stattgefunden hat. Aus dem noch stehenden romanischen Kern der Kirche läßt sich schließen, daß der Ort mindestens seit der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts seine eigene Kirche besessen hat. Wahrscheinlich war die Kirche als Kapelle in der Gemeinde Nørlem angelegt worden. Dem Bericht des Pfarrers von 1638 zufolge wurde sie Sankt Nikolai Kirche genannt - andere Quellen besagen jedoch, daß sie den noch heute verwendeten Namen Frauenkirche trug.

Der Kirchplatz, heute Stadtmarkt, liegt nur 2,8 m über dem Meeresspiegel. Der Platz diente bis 1807 als Friedhof, dabei war das Gelände um die Kirche bis zu diesem Zeitpunkt derart in die Höhe gewachsen, daß der Kirchenboden um drei/vier Stufen tiefer zu liegen kam, was wiederum dazu führte, daß die Kirche von Zeit zu Zeit unter Wasser stand. Wegen dieser Misere wurde die Kirche 1933 umgebaut.

KIRCHENBAU. Ihr jetziges Aussehen verdankt die Kirche den o.g. in den Jahren 1933-35 unter Architekt Hother Paludan (1871-1956) durchgeführten Umbau- und Erweiterungsarbeiten, in deren Verlauf der Fußboden um ca. 1m angehoben, die Mauern um 2m erhöht und die Gewölbe in entsprechender Höhe neu gemauert wurden. Heute zeigt sich die Kirche in Gestalt eines gotischen Langhauses mit Turm nach Westen und drei neuzeitlichen Kreuzflügelkapellen nach Süden und zwei nach Norden,

von denen jene auf der linken Seite jedoch gotischen Stils ist.

Als Bau gesehen reicht die Kirche zurück in die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts, da Reste einer romanischen Kirche an der Nordseite und am westlichen Ende des Schiffes bewahrt geblieben sind. Diese romanische Anlage, deren östlicher Abschluß nicht bekannt ist, wurde - vermutlich um 1500 - erweitert und umgebaut zu einem gewölbten, spätgotischen Langhaus mit Turm und zwei Kreuzflügeln. Eben diese gotische Anlage war bestimmend für das jetzige Aussehen der Kirche. Die romanischen Mauern bestehen aus kleinen, unbearbeiteten Feldsteinen, und auch im Chor des gotischen Langhauses und im Turm wurden zuunterst Feldsteine verbaut, ansonsten aber bestehen die Mauern aus großen Ziegelsteinen. Für den unteren Bereich des südlichen Ausbaus wurde 1933 eine größere Zahl von Granitquadern verwendet, von denen sich jedoch nur drei ehemals im südlichen Kreuzflügel befanden, während die übrigen aus der Stadt herangeschafft wurden, wohin sie vermutlich von einer oder mehreren abgerissenen Kirchen aus der Umgebung gebracht worden waren.

Der Turm, den seit 1934 eine bleigedeckte zwiebelförmige Spitze ziert, hatte ursprünglich eine schlanke Spitze, die jedoch bei einem Brand 1683 zerstört worden ist. Nachdem besaß der Turm bis zum Umbau ein Satteldach und Giebel im Norden und Süden.

AUSSTATTUNG. Das einzige mittelalterliche Ausstattungsstück der Kirche ist die Taufe (Abb. 47), die durchaus aus der gleichen Zeit wie der romanische Kernbau stammen kann. Aus der Renaissance stammen neben dem Altarleuchterpaar (Abb. 43) fünf Wandleuchter (Abb. 67-70), zwei mit der Jahreszahl 1609 und dem Stifternamen Simon Christensen sowie zwei prächtige Kronleuchter aus den Jahren um 1575 und 1600 (Abb. 60-64); letzterer eine spätere Stiftung von Studiosus Gregers Lang aus dem Jahr 1708. Auch der Barock ist hauptsächlich in Form von Metallkunst vertreten. Weitere drei Kronleuchter kamen um 1650, 1661 und 1731

hinzu (Abb. 65-66,90), während der Abendmahlskelch (Abb. 42), ausgeführt von Giert Reber in Viborg, 1655 von Maren Skram zu Rammegaard gestiftet wurde. Ein barockes Meßgewand (nur die Stickerei ist alt) wurde von Maren Skram im selben Jahr gestiftet (Abb. 44), und 1665 wurde das silberne Altargerät mit einer seltenschönen Abendmahlskanne (Abb. 39-41) ergänzt. Eine Lateinschuletafel (Abb. 58) wurde um 1650 von Vogt Iver Christensen angebracht; die eine der Kirchenglocken wurde 1686 von Rudolf Melchior in Ålborg gegossen (Abb. 71), die andere 1759 von Casper König in Viborg (Abb. 72).

Das Einheitsgepräge der Einrichtung im Rokostil wird durch die Hauptgegenstände bestimmt, die allesamt in den ausgehenden Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts von Tischler Zinders Nielsen Machholm (1740-1817), bis zu seiner Übersiedelung nach Lemvig wohnhaft in Resen (Skodborg Harde), gefertigt wurden. Der Kern des Gestühls (Abb. 49) stammt aus dem Jahr 1768, im Jahr darauf folgte die Kanzel (Abb. 48), 1780 der Altartisch und der Altaraufsatz (Abb. 36), während eine genaue Zeitbestimmung seines charakteristischen Triumphkreuzes (Abb. 45-46) nicht möglich ist. Aus denselben Jahrzehnten stammt ein Gemälde, Christus mit dem Kelch (Abb. 59), während ein früheres Altargemälde gleichen Motivs 1854 von Johan Ludvig Lund (vgl. Abb. 37) ausgeführt wurde; beide hängen seit 1935 in der Sakristei.

Eine Turmuhr wurde 1878 von P. N. Kastberg ausgeführt, während die Orgel 1999 von P. G. Andersen und Bruhn, Årslev, unter Wiederverwendung eines Prospekts von 1935 erneuert wurde.

Einrichtung, Farbgebung und Instandsetzungen. Seine jetzige Einrichtung erhielt der Kirchenraum hauptsächlich im Zuge der großen Restaurierung in den 1930er Jahren, die 1935 ihren Abschluß in einer umfassenden *Instandsetzung des Inventars* fand. Die Kanzel erhielt darauf ihren Platz in der Mitte des Raumes an der Ecke zwischen Chor und neuengerichtetem südlichen Seitenschiff, die Bänke des Gestühls wurden er-

neuert, ebenso zwei Emporen am Westende des Schiffs und im nördlichen Kreuzflügel (Abb. 50, 54), für dessen Brüstungen ein Rokokopaneel von ca. 1790 aus älterem †Emporengestühl und †Emporen (vgl. Abb. 56) wiederverwendet wurde. Schließlich wurde eine Orgel mit Prospekt im Rokostil angeschafft. Die *Farbgebung* der Holzarbeiten in Grautönen geht auf eine Neubemalung von 1966 durch Ernst Trier zurück, sie wurde aber im Zuge einer umfassenden *malerischen Ausschmückung* von Altar, Kanzel, Gestühl und Emporen durch Bodil Kaalund 1977, 1981 und 1988 leicht abgestimmt.

Angaben über einen †Wandschrank mit Wappen (vgl. Abb. 52) gelten als einziger Beweis für die *mittelalterliche Einrichtung* des Chors. Das Vorhandensein sowohl dieses †Schrancks als auch einer Reihe von †Holzepitaphen aus dem 18. Jahrhundert zeigt, daß das Kircheninnere von den *Bränden* 1683-84 nicht wesentlich in Mitleidenschaft gezogen worden war. Der Turmbrand von 1684 zerstörte die †Glocken, während die †Turmuhr lediglich beschädigt wurde.

Die Bücher der Kirche belegen Instandsetzungsarbeiten und Neuanschaffungen im Laufe des 17./18. Jahrhunderts und vermitteln einen gewissen Eindruck von der *nachreformatorischen Einrichtung*. Eine ältere †Kanzel wurde 1607 durch eine neue ersetzt, von der bekannt ist, daß sie mit »Engelsköpfen« verziert war. Ab 1602 erscheinen eine oder mehrere †Altaraufsätze, und auf einer von 1584 bis 85 errichteten Westempore ließ man um 1626 die erste †Orgel der Kirche aufstellen.

1717 wurde der †Altar verziert, 1723 am Altar ein neuer †Küsterstuhl aufgestellt, im Jahr darauf »auf Fürbitte des Pfarrers« auch ein neuer †Pastoren- und Beichtstuhl, und 1728 wurde das gesamte †Kirchengestühl »von oben bis unten« repariert und neu staffiert. Zu dieser Zeit waren die bessergestellten Familien der Stadt sehr darauf bedacht, sich ihre eigenen †Logen einzurichten. Von acht solcher Logen, deren Platzierung aus einem Gestühlregister von 1759 hervorgeht, standen demnach sechs unten im Gestühl und eine auf der Orgelempore, während in der südwestlichen Ecke des nördlichen Kreuz-

flügels eine zweistöckige Doppelloge zu finden war (vgl. Abb. 51 Nr. 1-8).

Eine langwierige *Instandsetzung 1768-1794* führte zu einer fast vollständigen Erneuerung der Ausstattung, während an der Raumaufteilung keine wesentlichen Veränderungen vorgenommen wurden. Im gesamten Verlauf, der den Raum im örtlichen Rokoko prägte, erwies sich Zinders Machholm als treibende Kraft des Unternehmens. Die Arbeiten wurden 1768 mit einer Fußbodenregulierung und der Erneuerung des Gestühls begonnen, und das bedeutete, daß Machholm nebst Lehrling und Gesellen 110 Arbeitstage und 30 Feiertage lang beherbergt und beköstigt werden mußte (einschließlich Bier und Branntwein). 1769 brauchte er für die Kanzel, deren †Schalldeckel, die †Gestühlstüren, einen †Taufdeckel u.a. noch einmal genauso viel Zeit, bis er sich dann am 16. Juli mitsamt seinem Werkzeug wieder heim nach Resen karren ließ. Nachdem 1772 eine neue †Orgel angeschafft worden war, wiesen deren Prospekt sowie die Kanzel 1777 noch immer nur ihre Grundfarbe auf, auch fehlte ein neuer Altaraufsatz mit dazugehörigem †Pastoren(Beicht)- und †Küsterstuhl. Dessen nahm sich Zinders Machholm im Jahr 1780 an, indem er den Einrichtungsgegenständen selbst einen Grundanstrich gab - noch im November 1794 wurde er für einen zweimaligen Firnis- und Ölfarbanstrich des Orgelwerks und der Orgelempore bezahlt. Auch gehörte zu seinen Arbeiten die Errichtung zweier weiterer †Emporenstühle über dem Gestühl an der Schiffsnordwand, wonach sich der Raum darstellte wie aus einem rekonstruierten *Einrichtungsplan* von ca. 1800 ersichtlich (Abb. 51).

Während einer *Instandsetzung 1825* entschloß man sich zu einer Neubemalung von Altar und Kanzel in den bereits existierenden Farben, dabei sollte allerdings der gekrönte Namenszug von König Christian VII. vom Altarbild entfernt werden. Für die übrige Einrichtung wählte man hellblau »mit dunklem Fuß am Gestühl und blaugrau außen«.

1854 wurden alle †Logen der Kirche mit Ausnahme der beiden Logen unter der Orgelempore und des östlichen Emporenstuhls abgebaut.

Dieser Stuhl wurde 1876 entfernt und genau an der Stelle durch eine im nördlichen Kreuzflügel errichtete †Empore ersetzt, wo sich das im Jahr 1866 beseitigte †offene Begräbnis von Probst Frands Rosenberg befand. Für die Brüstung der neuen Empore verwendete man Rokokopaneele aus den abgerissenen Emporenstühlen. Gleiches war der Fall, als man 1889 im Zuge einer größeren Renovierung des Gestühls eine weitere †Empore im südlichen Kreuzflügel baute. Eine neue Orgel, 1862 von Johan Andreas Ohrt ausgeführt, hatte von 1891-1909 ihren Platz auf der Empore des südlichen Kreuzflügels und wurde dann ans Westende des Schiffs umgesetzt. Hier riß man schließlich die ältere †Orgelempore der Kirche ab, ebenso die zwei †Logen darunter, und errichtete eine neue †Orgelempore, wonach sich die Möblierung der Kirche an Hand von *Plänen* und *Schnitten* 1929-1930 (Abb. 14-21), allesamt seit 1876 und 1889 mit Eichenholzbeimelung (vgl. Abb. 29), belegen läßt.

1929 fand Inspektor Chr. Axel Jensen vom Nationalmuseum das Rokokointerieur dekorativ, eine Haltung, die bestimmend dafür wurde, daß die *Restaurierung der Ausstattung 1935* sehr stark den Charakter einer historisierenden Wiederherstellung annahm. Hierzu gehörten neue Altargemälde im Stil des 18. Jahrhunderts und eine Ausschmückung mit viel Marmorierung (vgl. Abb. 38), die bei den Malerarbeiten 1966, 1977 und 1988 beseitigt wurden.

GRABMALE. Von den ehemals sieben *Epitaphen* schmückt heute nur noch eins den Kirchenraum - das von Bürgermeister Simon Christensen von ca. 1648 (Abb. 73) - das vermutlich bei Steinmetz Peder Clausen in Århus bestellt worden war. Desweiteren sind im Nationalmuseum Teile eines *(†)Epitaphs von ca. 1675 für Pfarrer Jens Jegind und seine Familie erhalten. Es handelt sich teils um das eigentliche *Bild des Epitaphs (Abb. 74), das allein die erwachsenen Familienmitglieder zeigt, teils um ein weiteres (Abb. 75-76), das die 14 Kinder alleine darstellt und von Anfang an daneben aufgehängt war. Ein ähnliches Zusammenspiel zwischen verschiedenen Tafeln zeigt sich auch bei anderen

fünf †Epitaphen, über die ein schriftlicher Nachweis existiert. In mehreren Fällen ist nicht sicher, ob von Tafeln aus Holz oder Stein die Rede war. Ungewöhnlich war das †Epitaph Maren Jörgendatters von ca. 1630, das augenscheinlich den Charakter einer †Glasmalerei im Chorfenster besaß - und damit eng an mittelalterliche Tradition anknüpfte. Die alten Plazierungen der Epitaphe sind nur teilweise belegt (vgl. Einrichtungsplan Abb. 51), da man zwar an Hand der Bücher verfolgen kann, wie eins nach dem anderen abgenommen wurde, sie aber weder identifizieren noch lokalisieren kann. Demzufolge soli 1787 ein †Epitaph abgenommen und an anderer Stelle »für gleiche Bezahlung« aufgehängt worden sein, und 1825 ließ die Kirche ein †Epitaph auf dem Marktplatz versteigern.

Von den fünfalten, noch heute in der Kirche befindlichen *Grabsteinen* sind die beiden ältesten (Abb. 77-78) interessante Figurensteine für ein Stadtratsehepaar und zwei größere Mädchen namens Maren und Karen, die offenbar alle innerhalb weniger Wochen im Mai-Juni 1607 - sicherlich als Opfer einer Epidemie - gestorben waren. Daß es sich bei den Mädchen um die Töchter des Stadtrats handelte, läßt sich an ihrem Patronym und sicher auch an der gleichen Ausführung der beiden Grabsteine erkennen, die wahrscheinlich auf einen ortsansässigen Steinmetz zurückgehen. Von den übrigen Grabsteinen müssen Stadtrat Jep Olufsens aus dem Jahr um 1626 (Abb. 79-80) wegen seines schönen Reliefs vom Jüngsten Gericht sowie Bürgermeister Peder Pedersen Langs von ca. 1651 (Abb. 82-83) wegen seiner professionellen Aus-

führung und reichen Ikonographie hervorgehoben werden. Alle genannten Grabsteine waren von der Kirche verkauft und im 20. Jahrhundert wiedererworben worden, während der fünfte von ca. 1627 bei den Restaurierungsarbeiten 1933-35 wieder zum Vorschein kam. 22 der †*Grabsteine* lassen sich belegen, hinzu kommen 10 †*Totenbäume* und †*Grabeinfassungen* aus Holz, die sich genau wie die Steine sowohl für die Gräber im Kirchenfußboden als auch auf dem Friedhof verwenden ließen.

Die Grabmalen durften so lange liegen bleiben, bis sie unlesbar waren, danach fielen sie zurück an die Kirche, die sie dann zur Wiederverwendung oder für andere private Zwecke (vgl. S. 316) verkaufen konnte. Im Kirchenfußboden dienten die Grabmale zur Abdeckung von sowohl Erdgräbern als auch †Gruften, kryptenartigen Grabkammern, die durch Falltüren oder indem man den obenliegenden Stein anhob, zugänglich waren, um neue Särge hinunterzulassen. Neben den †Gruften, von denen sich nur einige wenige identifizieren und lokalisieren lassen, besaß die Kirche ein †*offenes Begräbnis* mit freistehenden Särgen. Es war 1718 von Pfarrer und Probst Frands Rosenberg im nördlichen Kreuzflügel (vgl. Abb. 51) eingerichtet und dann zusammen mit den letzten anderen zugänglichen Begräbnissen 1866 beseitigt worden, wobei die †Särge auf dem Friedhof beigelegt wurden. Vom †Sarg von Hans Rosenberg, Frands Rosenbergs Sohn und Nachfolger, stammt das einzige erhalten gebliebene *Sarg-schild (Abb. 86), 1753. Es war kurz nach 1900 aus dem Wasser des Fjords gefischt worden!